

บทที่ 4

กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีตามกฎหมายตราสามดวง

บทนี้จะทำการวิเคราะห์กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญาตามกฎหมายตราสามดวง โดยพิจารณาจากกฎหมายวิธีสบัญญัติในกฎหมายตราสามดวง อันได้แก่ พระธรรมนูญ, พระอัยการลักษณะตุลาการ, พระอัยการลักษณะรับฟ้อง, พระอัยการลักษณะพยาน, พระอัยการลักษณะอุทธรณ์, การพิสูจน์สำนวนลุล่วง นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาจากพระธรรมนูญศาลหลักอินทท้าว และพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่อีกด้วย¹

ในที่นี้ขอแบ่งกระบวนการตรวจสอบความจริงออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. กระบวนการตรวจสอบความจริงในชั้นก่อนประทับรับฟ้อง
2. กระบวนการตรวจสอบความจริงในชั้นระหว่างพิจารณา

4.1 กระบวนการตรวจสอบความจริงในชั้นก่อนประทับรับฟ้อง

ในการพิจารณากระบวนการตรวจสอบความจริงคดีอาญาในชั้นก่อนประทับรับฟ้อง จำเป็นต้องพิจารณาหลักกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งมีองค์ประกอบด้วยกัน 3 ประการ คือ

- 1) พระราชปรารภ หมายถึง ประกาศเจตนารมณ์ของการชำระกฎหมายที่พื้นเพเพื่อให้บริสุทธิ์
- 2) พระธรรมนูญ หมายถึง ประกาศความศักดิ์สิทธิ์ของหลักการแห่งกฎหมายและอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย
- 3) หลักอินทท้าว หมายถึง ประกาศหลักการอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสุภาวเคราะห์และผู้ที่พิพากษาต้องปฏิบัติตามและละเมิดมิได้

ในชั้นนี้ จะไม่กล่าวถึงพระราชปรารภและพระธรรมนูญ เนื่องจากพระราชปรารภเป็นเหตุผลในการออกกฎหมาย ไม่มีบทบัญญัติกระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีแต่อย่างใด ส่วนพระธรรมนูญนั้นบัญญัติเรื่องเขตอำนาจศาลและตราประจำตำแหน่งขุนนางสำคัญๆ ซึ่ง

¹ ศึกษาจากกฎหมายตราสามดวงฉบับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เล่ม 1-3, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2529)

ขอบเขตอำนาจของศาลทั้งในระบบส่วนกลางและหัวเมืองได้กล่าวไปแล้วในประเภทของศาล ในบทที่ 3 จึงไม่ขอกล่าวซ้ำอีก

4.1.1 พระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายให้หลักการต่างๆ ทั้งนิยามลักษณะต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวง หลักการพิจารณาความตามกฎหมายประเภทต่างๆ ของมูลคดีวิวาทที่นำไปสู่การฟ้องร้องในศาล กำหนดบทบาทหน้าที่และคุณธรรม จริยธรรมของผู้พิพากษาและตุลาการ ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินอรรถคดี สิ่งที่พระธรรมศาสตร์เน้นมากก็เห็นจะเป็นเรื่องของการใช้อำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ผู้พิพากษาและตุลาการเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ดังนั้น พระธรรมศาสตร์ จึงมีกระบวนการค้นหาความจริงในคดีดังนี้

ข้อ 4 ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญที่จะต้องใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดี โดยอิงพระราชพงศาวดารดังข้อความที่ว่า “..เหตุตั้งนั้นคำภีร์พระธรรมสาตรนี้เป็นสมุหบดีธรรมชื่อมโนสารฤๅฤาษีสั่งสอนพระเจ้ามหาสมมุติราชฯ ก็ตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการ...ดำรงพระไทยพึงอรรถคดี ซึ่งกระลาการพิจารณาโดยยุติธรรมนั้นเป็นแว่นแก้ว แล้วเอาคำภีร์พระธรรมสาตรเป็นพระเนตร ดูเทศกาลบ้านเมืองโดยสมควรแล้ว จึงเอาพระกรเบี่ยงขวาคือพระสะตีสัมปะชญะทรงพระขรรค์แก้ว คือพระวิจารณ์ะปัญาวิณัจฉัยตัดข้อคดีอนาปะชาราษฎรทั้งปวงโดยยุติธรรม...”²

การที่พระธรรมศาสตร์กล่าวไว้เช่นนั้น เนื่องจากการปกครองในสมัยก่อนไม่ได้แยกอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการออกจากกันเหมือนปัจจุบัน แต่ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทุกๆ อย่าง การพิจารณาคดีของพระองค์จึงต้องพิพากษาคดี ยึดมั่นในทศพิธราชธรรม โดยดูเทศกาลบ้านเมือง³ เป็นที่เข้าใจว่า ในสมัยนั้นเชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์มิได้เป็นผู้ตั้งกฎหมายขึ้น เพราะถือว่ากฎหมายในส่วนแก่นแท้นั้นย่อมมีอยู่ในพระธรรมศาสตร์และจารีตประเพณี หากจะมีพระราชโองการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นใหม่ ก็เป็นเพียงการจัดให้เป็นไปตามพระธรรมศาสตร์เท่านั้น⁴

² โปรดดูประมวลรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, น.14-15.

³ จิตติ ดิงศภัทัย, “บทบาทของนักกฎหมายกับเทศกาลบ้านเมือง”, รวมบทความในโอกาสครบรอบ 60 ปี ดร.ปรีดี เภษมทรัพย์, (กรุงเทพมหานคร: พี เค พรินติ้งเฮาส์, 2531), น.13.

⁴ R. Lingat, “Evolution of the Concept of Law in Burma and Siam”, Journal of the Siam Society. Vol.XXXVM, Part 1, pp.71-76.

มีข้อสังเกตว่าในพระธรรมศาสตร์ บัญญัติว่า ในการที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จฟัง อรรถคดีซึ่งกระลาการพิจารณาตัดสินคดีความนั้น ให้พระมหากษัตริย์ถือเอาพระธรรมศาสตร์เป็น พระเนตรหรือเป็นที่ตั้งดูเทศกาลบ้านเมืองโดยสมควร แล้วเอาคดีที่กระลาการพิจารณาโดย ยุติธรรมนั้นเป็นแว่นแก้วหมายความถึงการวินิจฉัยคดีใดๆก็ตาม จะวินิจฉัยตามใจชอบไม่ได้ จะต้องเอาพระธรรมศาสตร์เป็นแนวทาง การวินิจฉัยที่ไม่เป็นไปตามหลักแห่งพระธรรมศาสตร์ก็จะ นำไปสู่ความหายนะในที่สุด นอกจากนี้ความดังกล่าวยังชี้แนะให้พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ใน ทศพิธราชธรรมและต้องพิจารณาความต้องการของอาณาประชาราษฎร์เนื่องจากเป็นสิ่งสำคัญที่ จะช่วยขยายความชัดเจนของคดีและยุติธรรมให้มากขึ้น ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงตัดสินคดีได้ อย่างถูกต้องเป็นธรรมต่อราชฎานั้นเอง⁵

ข้อ 5 ลักษณะผู้ที่จะเป็นตุลาการ (ตระลาการ) ผู้ที่จะเมิดความยุติธรรม ด้วยอคติ 4 ประการ คือ รัก โกรธ กลัว หลง พิจารณาความผิดจากพระธรรมศาสตร์ ลำเอียงเข้าฝ่ายโจทก์หรือ จำเลย เกียรติยศจะเสื่อมสูญดุจพระจันทร์ข้างแรม ซึ่งจะทำให้เดือดร้อน แต่ถ้าผู้นั้นมีได้ละเมิดอคติ 4 ประการดังกล่าว มีศีล สัจจะ และข้อพิจารณาความตามพระธรรมศาสตร์แล้ว ผู้นั้นก็จะมีแต่ เกียรติยศ สิริมงคล ดุจดั่งพระจันทร์วันเพ็ญ และยังอธิบายไปถึงหากตุลาการผู้้นกินสินจ้าง รางวัลแล้ว จะต้องได้รับโทษเกิดในนรกเป็นเปรตเล็บมือใหญ่เท่าใบจอบ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ก็จะเกิด เป็นคนพิการ นับชาติไม่ถ้วน

ข้อ 6 เหตุแห่งตุลาการ 24 ประการ

"เหตุแห่งตุลาการ" เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนและหลักปฏิบัติทั่วไปสำหรับผู้ พิพากษาและตุลาการ (ตระลาการ) กล่าวถึงองค์ประกอบต่างๆ ของคดี ขั้นตอนการดำเนินคดี หน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการจะพึงปฏิบัติ แนวทางในการพิจารณาคดีความ พระธรรมศาสตร์ กล่าวถึงเหตุแห่งตุลาการ ทั้ง 24 ประการนี้ไว้ โดยแบ่งเป็น 8 หมวดๆละ 3 ประการ เรียกว่า อรรถฎติกะมาติกา คือ

1. มูลคดี 3 ประการ ได้แก่
 - 1.1 คำร้องฟ้องและคำให้การเป็นมูลคดี
 - 1.2 ผู้รับคำร้องฟ้องและให้การเป็นมูลคดี
 - 1.3 โจทก์จำเลยมิได้บกพร่องในมูลคดี
2. ฐานะคดี 3 ประการ ได้แก่

⁵ โปรดดูประมวลรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, น. 15 และ 32

- 2.1 โจทก์จำเลยรับกันในส่วนวน
- 2.2 โจทก์จำเลยมิได้รับกันต่อพิสูท
- 2.3 โจทก์จำเลยมิได้รับกันและอ้างพญาน
3. เจรจาความ 3 ประการ
 - 3.1 ข้อความที่ควรจะสงเคราะห์ให้แล้วเปรียบเทียบให้แล้ว
 - 3.2 กล่าวถ้อยคำให้คู่ความควรจะเชื่อฟัง
 - 3.3 กล่าวถ้อยคำควรจะข่มขู่ให้ข่มขู่
4. มิได้เกี่ยวครั้นในความ 3 ประการ
 - 4.1 ผู้พิพากษาคิดส่วนวน เอาใจใส่ทุกท้วง
 - 4.2 ถามความภายใน 7 วัน
 - 4.3 ตลการเร่งพิจารณาให้แล้วเสร็จตามพระราชกำหนด
5. ให้มันในความ 3 ประการ
 - 5.1 มันในลิขิตเขียนส่วนวน
 - 5.2 ให้มันในถ้อยคำส่วนวน
 - 5.3 ผูกถ้อยคำแล้วรักษาไว้ให้มัน
6. เป็นอิสรภาพในความ 3 ประการ
 - 6.1 ตลการตั้งตนให้เป็นอิสรภาพในคดี
 - 6.2 เอาโจทก์ จำเลย เป็นอิสรภาพในคดี
 - 6.3 ให้ฟังเอาแต่ถ้อยคำของโจทก์จำเลยที่เป็นอิสรภาพในคดี
7. กล่าวความโดยธรรม 3 ประการ
 - 7.1 วินิจฉัยโดยสัจตามพระธรรมศาสตร์
 - 7.2 วินิจฉัยโดยชื่อตามพระธรรมศาสตร์
 - 7.3 วินิจฉัยคดีโดยอันเสมอตามพระธรรมศาสตร์
8. อุบายแห่งคดี 3 ประการ
 - 8.1 ดำเนินตามทางใหญ่ คือ อุบายให้วินิจฉัยโดยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์
 - 8.2 เว้นจากทางผิด คือ อุบายวินิจฉัยโดยมิได้เห็นแก่โลกามิส
 - 8.3 พิจารณาดูทางใหญ่ ศึกษาตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จนชำนาญ

ในตอนท้ายของพระธรรมศาสตร์กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการ
สรุปได้ว่า บุคคลใดผู้จะเป็นผู้พิพากษาและตุลาการ หากว่า

1. มีโมหะ หาวิจารณ์ปัญญามิได้ กำบังปัญญาจักขุ มิได้เห็นประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ประโยชน์ตนและผู้อื่น

2. เห็นแก่ตัว มีจิตกำหนดในลามกสักการะโลกามิสต่าง

3. มิได้วินิจฉัยข้อคดีโดยยุติธรรมตามพระธรรมศาสตร์

4. ลุอำนาจแก่อคติ 4

5. สันตุสหาหะมิได้พากเพียรที่จะร่ำเรียนได้ตามพระธรรมศาสตร์ มิได้ศึกษาให้รู้เหตุ 24 ประการ มูลคติ 10 ประการ มีหลักอินทภาษเป็นประจำ มีพรหมธรรมคือกรรมศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สุดสำหรับตุลาการ และมูลคติวิวาทแห่งราชฎีกาทั้งหลาย 29 ประการและสาขาดิให้แม่นยำ ชำนาญ

6. มิได้รู้เหตุผลต้นปลายแห่งคุณโทษผลประโยชน์อันมิควร

ดังนั้นแล้วหากตุลาการทำการวินิจฉัยคดีแก่ประชาชนทั้งปวงแล้ว ถึงจะมีอายุร้อยปี ถึงจะมีโอรสธิดาที่พอจะทำให้พาลชนนับถือแต่นักปราชญ์ผู้มีปัญญาจะสรรเสริญหามิได้ นอกจากนี้ยังให้แนวทางไว้ว่า นักปราชญ์ผู้เกิดในสกุลวงศ์อภิชาติ ในฐานะเป็นข้าบาทมุลิกามีฐานันดรในพระมหากษัตริย์ พึงตั้งตนไว้ให้พระมหากษัตริย์ไว้วางในพระราชหฤทัย ด้วยการปฏิบัติ ดังนี้

1. มีความซื่อสัตย์

2. ตั้งอยู่ในศีล 5

3. วชิรัสสุจิต

4. ละอายและเกรงกลัวต่อบาป

5. มีศรัทธาเชื่อผลศีลผลทานการกุศลและคุณพระศรีรัตนตรัย

6. ตั้งเมตตาจิตในสัตว์ทั้งปวง

7. มีกตัญญูตา จงรักภักดีในพระมหากษัตริย์

8. พึงอุตสาหะศึกษาเล่าเรียนให้รอบรู้ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ อันอาจให้มีคุณวิเศษ คือเป็นพระเนตรแห่งพระมหากษัตริย์จะได้ตัดสินข้อคดีแห่งอาณาประชาราษฎร์ในพระราชอาณาจักรให้ปราศจากหลักต่อเลี่ยนนาม

จะเห็นว่าพระธรรมศาสตร์เน้นการวางหลักคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้พิพากษาและตุลาการ เพราะอำนาจในการตัดสินคดีความเป็นอำนาจที่มีความสำคัญ สามารถชี้เป็นชี้ตายแก่ชีวิตของราษฎรได้ ถ้าใช้อำนาจในทางที่ผิด บ้านเมืองก็จะลุกเป็นไฟ เพราะราษฎรได้รับความ

เดือดร้อน ดังนั้นจึงต้องคัดเลือกบุคคลผู้มีคุณธรรมให้ปฏิบัติหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดคดี และวางกฎเกณฑ์แห่งการวินิจฉัยให้แก่บุคคลดังกล่าวด้วย

นอกจากนี้ ในข้อ 7, 8 และ 9 ของพระธรรมศาสตร์ ยังกล่าวถึงอรรถคดี 2 ประเภท และแบ่งคดีความออกเป็น 2 ประเภท คือ มุลคดีและสาขาคดี ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 โดย มุลคดีจะแบ่งออกเป็น 2 หมวด ด้วยกัน คือ

1. มุลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ 10 ประการ
2. มุลคดีแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกัน 29 ประการ

พระธรรมศาสตร์กำหนดให้พระมหากษัตริย์นำมุลคดีข้างต้นทั้ง 39 ประการ เป็นหลักในการบัญญัติสาขาคดีต่างๆ ได้แก่บรรดาพระราชบัญญัติซึ่งพระมหากษัตริย์โปรดให้ตราขึ้นหรือบัญญัติขึ้นเป็นบทมาตราต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งจะเห็นว่าบรรดาพระอัยการต่างๆ ที่สืบสาขาคดีไปจากมุลคดีทั้ง 39 ประการในพระธรรมศาสตร์นั้น สาขาคดีต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักการสำคัญในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ดังนั้นหลักการและแนวความคิดดังกล่าวนี้ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์จึงเปรียบเสมือนกฎหมายสูงสุด มิใช่กฎหมายทั่วไป หากจะเปรียบเทียบกับกฎหมายในปัจจุบันน่าจะเปรียบได้กับรัฐธรรมนูญในปัจจุบันนั่นเอง⁶ หากเปรียบกับกฎหมายของยุโรปแล้วเสมือน Natural Law แต่ของไทยเป็น Written Law ไม่เหมือนกับ Natural Law ที่เป็น Unwritten ด้วยเหตุนี้เราจึงเรียกพระธรรมศาสตร์ได้ว่าเป็น Divine Natural Positive Law⁷

พระธรรมศาสตร์เป็นรัฐธรรมนูญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นกฎหมายที่มีลักษณะส่วนตัวโดยเฉพาะ กล่าวถึงกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา และกฎหมาย มาจากขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนโบราณ สำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองใช้เป็นระเบียบในการปกครองบ้านเมือง เนื่องจากในสมัยก่อนกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมะ ผู้ปกครองทั้งหลายย่อมต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งหลักธรรมนี้ แตกต่างจากกฎหมายจากธรรมชาติ เนื่องจากเป็นกฎหมายที่มีลายลักษณ์อักษร แต่ก็เป็นสากล ให้บังคับได้ในทุกยุคสมัยแม้ในกระทั่งปัจจุบัน มีความเหมือนรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน ในแง่ที่ว่า เป็นกฎหมายสูงสุด กฎหมายใดๆ จะมาขัดต่อพระธรรมศาสตร์หรือรัฐธรรมนูญมิได้ แต่แตกต่างไปในรายละเอียด เนื่องจากรัฐธรรมนูญบัญญัติ

⁶ กฤษฏา บุญยสมิต, โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง, น.235.

⁷ จุงโซ อีอิดะ, "การรับกฎหมายสมัยใหม่จากตะวันตกในประเทศญี่ปุ่น: ศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีของประเทศไทย", (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), น.116.

รายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพของประชาชน องค์การต่างๆทางการเมือง การบริหารประเทศ ฯลฯ ขณะที่พระธรรมศาสตร์ บัญญัติหลักธรรมเกี่ยวกับการพิจารณาและการจัดการคดีความเป็นสำคัญ เพื่อให้พระมหากษัตริย์และบุคลากรด้านการยุติธรรมใช้เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม อำนวยความยุติธรรมในสังคมตามนิติวิธี

4.1.2 หลักอินทภาษ

หลักอินทภาษ เป็นสิ่งที่คู่กับพระธรรมศาสตร์ เป็นประกาศศักดิ์สิทธิ์ที่ตุลาการต้องถือปฏิบัติ ไม่ได้เป็นหลักการที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่หากยกให้เป็นโอวาทของสมเด็จพระอินทราชา ผู้ทรงเป็นเทวราช เป็นคำสอนสูงสุด เปรียบเทียบพระธรรมศาสตร์เป็นแว่นแก้ว หลักอินทภาษเป็นจักษุ เปรียบเสมือนกับพระธรรมศาสตร์เป็นเรื่องของบัญญัติเกี่ยวกับการตัดสินใจ และหลักอินทภาษเป็นเรื่องของจริยธรรมในการตัดสินใจและการตัดสินใจ หลักอินทภาษเป็นหลักฐานเอกสารที่บ่งบอกถึงนิติประเพณีของไทยซึ่งอาจจะตรงข้ามกับความเข้าใจโดยทั่วไปที่ว่า การดำเนินคดีในสมัยก่อนของไทยเน้นหนักในการพิสูจน์ด้วยน้ำลายเพลิง แต่แท้จริงแล้วหลักอินทภาษกำหนดขั้นตอนที่ตุลาการและผู้พิพากษาจะต้องปฏิบัติตามโดยความเป็นเหตุเป็นผลกัน ในหลักอินทภาษแสดงให้เห็นซึ่งแนวคิดของสังคมพุทธในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดีอันเป็นหลักการที่ทันสมัยและเป็นสากลอยู่เสมอแม้ในปัจจุบัน โดยหลักเกณฑ์ที่ให้ไว้มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและเกี่ยวกับอคติ หรือความลำเอียงทั้ง 4 ซึ่งจะทำให้การดำเนินคดีความเบี่ยงเบนไปจากความเที่ยงธรรมได้ การยกหลักอินทภาษให้มีความสำคัญคู่กับพระธรรมศาสตร์แสดงให้เห็นถึงภัยอันเกิดจากความเอนเอียงของปุถุชนซึ่งเป็นเหยื่อแห่งความละโมภ ความรัก ความกลัวและความเขลา อย่างไรก็ตาม พบว่าหลักอินทภาษบางตอนถูกตัดไปบัญญัติไว้ในพระอัยการลักษณะตุลาการ และพระอัยการลักษณะรับฟ้อง

หลักอินทภาษ ซึ่งอยู่ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 มีกระบวนการค้นหาความจริงในคดีสำหรับตุลาการและผู้พิพากษา ที่เป็นคำสอนที่อิงอยู่กับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ข้อ 3 กล่าวถึง ความบริสุทธิ์ยุติธรรมในกระบวนการตัดสินใจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวบทกฎหมาย อันได้แก่ พระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์เท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับตัวผู้พิพากษาอีก

ด้วยซึ่งจะต้องปฏิบัติตามหลักการที่เที่ยงตรงเสมือนบรรทัดในการตัดสินคดีความ ซึ่งจะบ่งบอกถึงความสุจริตของผู้พิพากษา⁸

ข้อ 4 ในทิวะอรรถาธิบายว่า บุคคลผู้ใดจะเป็นผู้พิพากษาดัดสินคดีการแห่งมนุษย์นิกรทั้งหลายพึงกระทำสันดานให้นิราศ ปราศจากอะคติธรรมทั้งสี่ คือ ฉันทาคติ ๑ โทสาคติ ๑ ภะยาคติ ๑ โมหาคติ ๑ ทั้งสี่ประการนี้เป็นทิวะจริตรธรรมอันมิได้สะอาดมิได้เป็นของแห่งสัปบุรุษ” หมายความว่า ผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษาจะต้องไม่มีอคติธรรมทั้งสี่ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ ภะยาคติ และโมหาคติ ทั้งนี้โดยถือว่า ฉันทาคติเกิดจากอกุศลจิต ส่วนโทสาคติ ภะยาคติ และโมหาคติ ถือเป็นเหตุที่เกิดจากภายนอก ทั้งหมดนี้เรียกว่า กัณห์ธรรม หรือธรรมฝ่ายดำ (อกุศลกรรม)

ผู้พิพากษาต้องไม่มีฉันทาคติ (ความลำเอียงอันเกิดจากความรัก ความชอบและความยินดีในอามิสสินจ้าง) กล่าวคือ ไม่มีความโลภ ไม่เห็นแก่สินจ้าง สินบนต่างๆ ผู้พิพากษาต้องมีจิตใจที่เที่ยงตรง พินิจพิจารณาไปตามพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ เสมือนตราฐที่ไม่เอนเอียงไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าฝ่ายนั้นๆ จะเป็นบิดามารดาหรือญาติของตนก็ตาม

ผู้พิพากษาต้องไม่มีโทสาคติ (ความลำเอียงที่เกิดจากความโกรธ จะเอาโทษผู้อื่น) หมายถึง ไม่มีความพยาบาท จองเวร โกรธแค้น ถึงแม้ว่าฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยจะเคยเป็นศัตรูกันมาก่อน ก็ไม่ควรโกรธหรือพยาบาทอันมีผลต่อการพิจารณาคดีความ

ผู้พิพากษาต้องไม่มีภะยาคติ (ความลำเอียงเพราะความกลัวภัย) หมายถึง ไม่หวั่นไหว และไม่มี ความกลัวต่อภัยอันตรายซึ่งอาจมาจากความมีอำนาจสถาปนาบรรดาศักดิ์ของทั้งโจทก์และจำเลย

ผู้พิพากษาต้องไม่มีโมหาคติ โมหะ (ความหลง และอวิชชา) คือ ตัวอวิชชา ทำให้ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ไม่รู้จักผิด รู้จักชอบ มีแต่ความมืด

ข้อ 6 หมายความว่า ในการพิจารณาดัดสินความ ผู้พิพากษาต้องมีอาการ “อันเที่ยงธรรมดังตราฐและบันทัด” ต้องมี “จิตรมัธยมอย่างกลาง” ยึดถือตามหลักพระธรรมศาสตร์ซึ่งเปรียบเสมือนแว่น และยึดหลักอินทภาษซึ่งเปรียบเสมือนดวงตา ยึดถือพระธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ และพระราชนิติศาสตร์อย่างเคร่งครัด พร้อมตั้งอยู่ในศีลธรรม ทั้ง 5 ประการ 8 ประการ

ในการพิจารณาความเบื้องต้น ให้ใช้หลักการประนีประนอมกันก่อน แต่หากทั้งฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลยไม่ยอมรับ ค่อยมีการพิจารณาในชั้นต่อไป โดยให้ผู้พิพากษาสอบถามทั้งโจทก์และจำเลย “เป็นสองสถาน” กล่าวคือ ทั้งที่ยอมรับว่าเป็นจริงและไม่ยอมรับว่าเป็นจริง ข้อไหนที่ไม่

⁸ โปรดดูประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, น.39.

ยอมรับก็ให้ไต่สวนจนถึงขั้นพิสูจน์ ในข้อที่โจทก์กล่าวหาและจำเลยให้การแก้ไม่รับ ให้สอบถามพยานประกอบสำนวนทุกข้อ

ในกรณีที่โจทก์และจำเลยให้การไม่ตรงกันและอาสาพิสูจน์(ดำนํ้าลุยเพลิง) ให้ระงับไว้ก่อน เมื่อไปหาพยานมานั้น ผู้พิพากษาต้องให้พยานสาบานต่อหน้าพระรัตนตรัยเพื่อให้เป็นไปตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์แล้วจึงให้พิจารณาข้อเท็จจริงนั้น โดยให้กระทำประจุนายพยานลำเนื้อ

ข้อ 7 หมายความว่า ให้ตุลาการตั้งใจพิจารณาความตามท้องสำนวนจนต้องแน่แนอนว่า ความจริงความเป็นอย่างไร แล้วคัดคำให้การโจทก์จำเลยและคำพยานไปแสดงแก่ผู้พิพากษา ถ้าพิจารณาแล้วยังหาความจริงความจริงอย่างต้องแท้ไม่ได้ ก็ให้ไต่สวนสำนวนจนสิ้นสุดเอาความจริงให้จงได้

ข้อ 8 เมื่อพิเคราะห์คำให้การของพยานต้องประเด็นหลักในคดีหรือไม่ ในส่วนที่ตรงประเด็นต้องดูว่าพิรุณหรือไม่ และต้องพิจารณาพยานนั้นเป็นทิพยพยาน อุดรพยาน หรืออุตริพยาน น่าเชื่อถือเพียงใด ต้องให้เป็นไปตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

ข้อ 9 หมายความว่า ให้ผู้พิพากษาพิจารณาคดีความเปรียบเสมือนต้นไม้ คำให้การที่รับกันเป็นรากแก้ว ข้อที่ไม่สอดคล้องกันถือเป็นค่าคบอันใหญ่ ข้อที่ไม่สอดคล้องกันและไม่สำคัญถือเป็นสาขา กิ่งก้าน คำให้การพยานที่สอดคล้องและสมควรให้ถือเป็นแก่น เอาข้อความในสำนวนเป็นใบ เอาถ้อยคำติงทุเลาที่เกี่ยวข้องสำนวนเป็นเปลือก เอาถ้อยคำติงทุเลาที่ไม่เกี่ยวข้องเป็นกาฝาก ส่วนคำให้การที่ไม่รับกันเป็นไม้ผุ ให้งดไว้ไม่พิจารณา ถ้าหาข้อยุติไม่ได้ตามขบวนการไต่สวน ก็ให้พิสูจน์ดำนํ้าลุยเพลิง

ขบวนการไต่สวนความของไทยสมัยโบราณมีความรอบคอบและทันสมัยมิใช่น้อย ต้องมีการไต่สวนโจทก์จำเลยอย่างเป็นขั้นตอน คำรับของคู่ความเป็นรากแก้วอันเสมือนคำรับของคู่ความในปัจจุบันที่ไม่ต้องมีการสืบพยานกันอีกในส่วนที่คู่ความรับกันแล้วโดยมีคณะผู้ไต่สวนที่จะสรุปสำนวนให้แก่ผู้พิพากษาเพื่อตรวจดูอีกครั้งหนึ่ง ถ้าผู้พิพากษาเห็นว่าคำให้การและพยานหลักฐานไม่ชัดเจนมากพอ ก็จะมีวิธีสืบพยานกันในส่วนข้อที่มีได้รับกันต่อไป เว้นแต่กรณีสุดท้ายที่ไม่สามารถพิสูจน์กันได้ด้วยพยานหลักฐานและคู่ความยอมที่จะพิสูจน์ด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วจึงจะหันไปใช้วิธีพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นการพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ได้กระทำขึ้นอย่างฟุ่มเฟือยอย่างที่หลายคนเข้าใจ

ข้อ 10 หมายถึง ให้ผู้พิพากษาพิจารณาบททวนสำนวนโจทก์และจำเลย ให้เห็นข้อแพ้ชนะอย่างชัดเจนแล้วจึงพิพากษาคัดสินข้อคดีนั้นอย่างแม่นยำ ประดุจเหยี่ยวอันร่อนอยู่ในอากาศคอยดูหมู่ปลาในมหาสมุทร และเมื่อเหยี่ยวเห็นปลานั้นว่ายอยู่ประจักษ์แก่สายตาแล้ว จึง

ค่อยลงมาโอบปลาไปกินด้วยงเล็บของตนนั้นและได้บริโภคปลานั้นเป็นอาหารเปรียบคือ ผู้พิพากษาเข้าใจกระทรวงความและแยกแยะว่าเรื่องใดสำคัญและไม่สำคัญ เรื่องใดควรสั่งพิจารณาเพิ่มเติมแม่นยำแล้ว ให้จับเอาใจความนั้นขึ้นวินิจฉัย หากข้อความใดเป็นเพียงกึ่งก้านสาขาหรือเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับประเด็นพิพาท ให้ตัดออกเสียแล้วจับเอาแต่ใจความสำคัญที่เหมือนรากแก้ว แล้วจึงพิพากษาความนั้นเสีย

ข้อ 11 ให้ผู้พิพากษาถือหลักอินทภาษอันเป็นแว่นแก้วนี้แล้วเอาพระธรรมศาสตร์เป็นจักษุ แล้วเอาพระราชกฤษฎีกาเป็นเขาพระสุเมรุราชอันมั่นคง มีใจกระทำการประดุจพญาไกรสรสีหราชอันออกจากสุวรรณคูหา ประดุจให้อำมาตย์ผู้วินิจฉัยจงดูด้วยคำสำนวนจงทั่ว จับใจความอันเป็นพิรุณทั้งของโจทก์และจำเลยให้จงได้ เอาพระราชกฤษฎีกาเป็นที่ตั้ง แล้วพิพากษาข้อเท็จจริงให้ปรากฏเห็นแจ้งแก่บุคคลทั้งหลายได้เห็น จะลงโทษผู้กระทำผิดก็ให้เด็ดขาดตั้งพญาราชสีห์โดยมีพระธรรมศาสตร์เป็นหลัก เป็นการย้ำผู้พิพากษาจะต้องยึดหลักอินทภาษ พระธรรมศาสตร์ และพระราชกฤษฎีกาเป็นหลักการที่สำคัญเสมอตั้งเขาพระสุเมรุราช

หลักอินทภาษได้กล่าวว่าโทษของการละเมิดคำสอนนี้ เป็นโทษหนัก ไถ่ถอนมิได้แม้เป็นกษัตริย์ ทำบุญบำเพ็ญทานต่างๆเท่าใดก็ไม่สามารถกลบบ “กองกรรม” นี้ได้ บาปหนักยิ่งกว่าการฆ่าสัตว์ที่หาความผิดไม่ได้พ้นคน หรือฆ่าพราหมณ์อันทรงพรตพรมจรรย์นับร้อย⁹

การให้ตุลาการยึดถือเอาพระคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นแว่นแก้ว หลักอินทภาษเป็นจักษุนั้น แสดงว่าพระธรรมศาสตร์เป็นหลักการที่แน่นอนไม่คลาดเคลื่อน แต่หลักอินทภาษเป็นเรื่องการวินิจฉัยของมนุษย์ ซึ่งขึ้นอยู่กับอารมณ์และความรู้สึกอันอาจทำให้การตีความคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้นหลักอินทภาษ จึงเป็นหลักการทางจริยธรรมและจรรยาบรรณสำหรับตุลาการและผู้พิพากษา เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ยุติธรรม กล่าวโดยสรุป คือ พระธรรมศาสตร์เป็นเรื่องของบัญญัติหลักเกี่ยวกับการตัดสินใจตัดสินคดีความ ส่วนหลักอินทภาษเน้นเรื่องจริยธรรม จรรยาบรรณในการไต่สวนและตัดสินคดีความของผู้พิพากษา¹⁰

มีข้อน่าสังเกตว่าในพระธรรมศาสตร์ ตามข้อ 4 ตอนท้ายบัญญัติให้พระมหากษัตริย์ถือเอาพระธรรมศาสตร์เป็นพระเนตรเปรียบเสมือนดวงตาในการตัดสินคดี จากนั้นให้ถือเอา

⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “ความสำคัญของกฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย”, วารสารนิติศาสตร์, ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 (มิถุนายน 2547), น.267.

¹⁰ ศศิกานต์ คงศักดิ์, “หลักอินทภาษ”, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องกฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย, น.3.

ตระลาการที่พิจารณาคดีนั้นเป็นแวนแก้วซึ่งบัญญัติไว้แตกต่าง กับในหลักอินทภาษ ข้อ 6 ที่บัญญัติให้ผู้พิพากษาศาลการยึดเอาพระธรรมศาสตร์เป็นแวนแก้วประดุจบิดาอันเห็นบุตรแห่งตน แล้วจึงคำนึงดูหลักอินทภาษทั้งหลายนั้นเป็นเนตรในการพิจารณาคดี โดยทั้งที่ในหลักอินทภาษ ข้อ 11 ก็บัญญัติให้ผู้พิพากษาถือเอาหลักอินทภาษเป็นแวนแก้ว แล้วเอาพระธรรมศาสตร์เป็นพระเนตร นั้น สันนิษฐานว่า บทบัญญัติข้อ 6 ในหลักอินทภาษน่าจะเป็นการเขียนสลับกัน เนื่องจาก บทบัญญัติตามพระธรรมศาสตร์ ข้อ 4 กับหลักอินทภาษข้อ 11 มีเนื้อความและนัยถูกต้องตรงกัน และไม่ปรากฏว่าตามบทบัญญัติในหลักอินทภาษข้อ 6 จะสามารถตีความดังกล่าวแตกต่างจาก บทบัญญัติอื่นแต่อย่างใด¹¹

จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติในหลักอินทภาษนั้นเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามา ประกอบการพิจารณาคดีอัน บัญญัติขึ้นเพื่อให้ผู้พิพากษาศาลการใช้เป็นหลักปฏิบัติในการพิจารณาคดีโดยธรรม โดยผู้พิพากษาต้องให้ความสำคัญกับภาระหน้าที่ในการตรวจสอบ พยานหลักฐานในคดี เป็นการขยายความหัวใจของพระธรรมศาสตร์ ทำให้ทราบได้ชัดว่า กฎหมาย ตราสามดวงให้ความสำคัญกับตัวบุคคลผู้ที่จะมาทำหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท และสร้างความเชื่อมั่นแก่ประชาชน ในความยุติธรรม เทียงแท้และสุจริตของผู้ทำหน้าที่ตัดสิน ความอันเพราะมีพระธรรมศาสตร์และหลักอินทภาษเป็นหลักยึดถือปฏิบัตินั่นเอง

4.1.3 พระอัยการลักษณะตุลาการ

ในสมัยโบราณไม่นิยมเรียกว่า “ตุลาการ” ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง หากแต่ใช้คำว่า “กระลาการ หรือ ตระลาการ” ทั้งนี้เพราะเป็นการเขียนตามวิธีแผลงคำและการแปรของเสียง กล่าวคือ คำว่า “ตระลาการ” เป็นคำแผลงมาจากคำว่า “ตุลาการ” นั่นเอง¹² ในด้านความหมาย คำว่า กระลาการ ตระลาการ และตุลาการ ร.แสงการ์ด กล่าวว่า “ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตระลาการคือผู้พิพากษา เพราะได้รับพระบรมราชานุญาตให้พิจารณาตัดสินคดีความแทนพระมหากษัตริย์ แต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้าที่นี้เป็นของลูกขุน ณ ศาลหลวง พิพากษาแทน ตระลาการเป็นเพียงผู้ไต่สวนและทำสำนวนส่งให้แก่ลูกขุนพิพากษา และต่อมา

¹¹ โปรดดู ประมวลรัชกาลที่ 1, เล่ม 1, น. 15, 50 และ 55

¹² พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงชำระสะสางกฎหมาย, น.13.

มีการแยกหน้าที่ผู้ปรับออกจากหน้าที่ของผู้พิพากษา ทำให้มีตำแหน่งถึงสามฝ่าย คือตุลาการพิจารณาคดี และส่งสำนวนไปให้ลูกขุนพิพากษา หลังจากนั้นลูกขุนจะส่งผู้แพ้คดีไปให้ผู้ปรับเพื่อปรับสินไหมหรือลงโทษต่างๆตามโทษานุโทษ”¹³

แม้ในปัจจุบันคำว่า ตุลาการ มีความหมายในทำนองเดียวกันคือ ผู้พิพากษาหรือผู้ตัดสินคดีความทั้งปวง แต่ตุลาการ ในอดีตและปัจจุบันแตกต่างกันในด้านที่มา เพราะตุลาการในอดีตมาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ หรือบุคคลทั่วไปตกลงกันแต่งตั้งก็ได้ ต่างกับตุลาการในปัจจุบันที่ต้องผ่านการสอบคัดเลือกก่อนได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นตุลาการ

ในพระอัยการลักษณะตุลาการ ถือว่าเป็นพระอัยการที่สืบเนื่องมาจากพระธรรมศาสตร์ บัญญัติรายละเอียดข้อปฏิบัติ ข้อห้าม หน้าที่ของตุลาการและผู้พิพากษาเอาไว้ โดยเฉพาะโดยเน้นไปที่ตัวคนที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาคัดสินชี้ขาด ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความในปัจจุบัน โดยยึดถือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และหลักอรรถาธิบายเป็นที่ยึด ซึ่งกล่าวว่าบุคคลที่จะเป็นตุลาการจะต้องประกอบด้วยคติธรรม ปราศจากอคติ 4 ประการ คือ รัก กลัว โกรธ และ หลง มิให้พิจารณาความให้ผิดไปจากพระธรรมศาสตร์ ต้องรู้พระธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ และต้องมีศีลธรรม เมตตาธรรม แก่คู่ความโดยเสมอภาพ นอกจากนี้ยังมีเหตุแห่งตุลาการ 24 ประการ เช่นเดียวกับในพระธรรมศาสตร์

ในตอนส่วนแรกสุดของพระอัยการ จะกล่าวถึงลักษณะของผู้เป็นตุลาการ หากล่วงเสียซึ่งอคติ 4 ประการ อันได้แก่รัก โกรธ กลัว หลงทำให้พิจารณาคดีผิดไปจากพระธรรมศาสตร์ ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายโจทก์หรือจำเลย เกียรติยศและโภคศรีสวัสดิ์แห่งตุลาการก็จะเสื่อมถอยเสมือนจันทร์ในคืนแรม แต่หากตัดสินคดีโดยสั่งด้วยธรรมถูกต้องตามพระธรรมศาสตร์แล้ว เกียรติยศและโภคศรีสวัสดิ์มีมงคลแห่งตุลาการผู้นั้นย่อมเจริญขึ้นทุกวัน ดูพระจันทร์ในคืนข้างขึ้น รวมไปถึงการกล่าวถึงบาปโทษและผลกระทบแห่งของตุลาการที่ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบอันบังคับความอันไม่เชื่อสุจริตลูกแก่คดีทั้งสี่ประการ ซึ่งจะมีผลสืบไปถึงชาติต่อไปไว้ว่าเมื่อเสียชีวิตแล้วจะไปเกิดเป็นเปรตจำพวกหนึ่งด้วย¹⁴

ลักษณะตุลาการ 6 จำพวก ตามพระธรรมศาสตร์โดยอ้างจากหลักอรรถาธิบาย

1. ตุลาการเป็นฝ่ายของคู่ความฝ่ายหนึ่ง

¹³ ร. แลงกาด์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา, น.21-22.

¹⁴ พงษ์ปิฎก โฉมโกศล, “พระอัยการลักษณะตุลาการ”, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องกฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 2, น.4.

2. ตุลาการเป็นนายร้อยแขวงเมืองนอก
 3. ตุลาการมีใจเสมอกันทั้งสองฝ่าย (มิได้ลำเอียง)
 4. ตุลาการตั้งไว้รองตุลาการผู้ใหญ่
 5. ตุลาการที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้ง
 6. ตุลาการที่ทั้งสองข้างยอมให้บังคับหรือมาจากความยินยอมของคู่ความทั้งสองฝ่าย
- การจัดแบ่งประเภทของตุลาการออกเป็น 6 ประเภทดังกล่าวโดยอ้างถึงพระ

ธรรมศาสตร์และหลักอื่นทฤษฎี กลับไม่พบเนื้อหาดังกล่าวในพระธรรมศาสตร์และหลักอื่นทฤษฎีแต่อย่างใด ความมุ่งประสงค์ในการจัดแบ่งประเภทตุลาการดังกล่าวน่าจะเป็นเพื่อประโยชน์ในการฟ้องร้องอุทธรณ์เอาผิดแก่ตุลาการในกรณีที่คู่ความไม่พอใจการตัดสินของตุลาการ

ตุลาการที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้ง ถ้าตัดสินคดีผิดต้องขอให้ทรัพย์สินเป็นจำนวนเท่ากับที่ตัดสินผิด แต่ถ้าตุลาการตัดสินโดยชอบแล้ว คู่ความที่กล่าวโทษให้ร้ายต้องถูกไหมเป็น 2 เท่าของทรัพย์สินที่ตุลาการตัดสิน เพราะประการแรกคู่ความละเมิดคำพิพากษา ประการสอง คู่ความละเมิดพระราชบัญญัติ

ตุลาการที่ทั้งสองฝ่ายยอมให้เป็นผู้ตัดสินคดี หากตัดสินผิดไม่มีโทษ เพราะทั้งโจทก์และจำเลยยอมให้เป็นผู้ตัดสินเอง คู่ความจะฟ้องร้องอุทธรณ์ตุลาการมิได้

ตุลาการ 5 จำพวก คือ 1) ผักฝ่ายคู่ความฝ่ายหนึ่ง 2) เป็นนายร้อยแขวงเมืองนอก 3) มีใจเสมอกันทั้งสองฝ่าย 4) ตั้งไว้รองตุลาการผู้ใหญ่ 5) ที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้ง ถ้าพิจารณาคดีแล้วคู่ความไม่พอใจสามารถอุทธรณ์ได้ แต่ตุลาการที่คู่ความทั้งสองฝ่ายยอมให้เป็นผู้ตัดสินคดีหากพิพากษาแล้วไม่เป็นที่น่าพอใจของคู่ความแล้ว คู่ความดังกล่าวไม่สามารถอุทธรณ์ได้เพราะเหตุว่าทั้งสองฝ่ายเลือกมาหาเอง

4.1.4 พระอัยการลักษณะรับฟ้อง

พระอัยการลักษณะรับฟ้อง บัญญัติรายละเอียดที่เกี่ยวกับการปฏิบัติของตุลาการในการพิจารณารับฟ้อง เหตุการตัดฟ้องเอาไว้โดยให้ถือตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นที่ตั้ง มีบทบัญญัติดังนี้

1. บทบัญญัติเกี่ยวกับการตรวจฟ้อง

มาตรา 1 กำหนดเงื่อนไขผู้ที่กฎหมายห้ามมิให้ศาลหรือตุลาการรับฟ้องไว้บังคับบัญชา ได้แก่ บุคคล 7 จำพวก ต่อไปนี้

1. คนพิการจรรยาบรรณ
2. คนเสียจริตทั้งสองข้างมองไม่เห็น
3. คนเสียหูทั้งสองข้างมิได้ยิน
4. เปนง่อยเปลี้ยเดินไปมามิได้
5. เปนยาจกถือกระบือของเถาของทาน
6. เปนคนสูงอายุหลงไหน
7. เด็กอายุน้อย เอาถ้อยคำไม่ได้

คน 7 พวกนี้ ถ้ามาฟ้องร้องเรียน ให้ตุลาการไต่สวนผู้เป็นสักขีพยานรู้เห็นเสียก่อน หากเป็นจริงจึงให้รับฟ้องดังกล่าว หากไม่จริงอย่าให้รับคดีนั้นไว้เลย

มาตรา 2 ห้ามมิให้เอาคดีที่มีโทษของตนหรือของบิดามารดา ปู่ย่าตายาย หรือญาติพี่น้อง ภรรยาของตน แต่เป็นคดีของบุคคลอื่น ซึ่งมีได้เป็นเนื้อความเรื่องเดียวกันมาฟ้องร้อง

มาตรา 3 ให้เอาคำฟ้องของผู้มายื่นฟ้องก่อนเป็นโจทก์ ถ้ายื่นพร้อมกันให้เอาคดีความนครบาลเป็นโจทก์ ถ้าเป็นคดีความนครบาลด้วยกัน ความอาญาด้วยกัน การพิเคราะห์ดู หากความใดกล่าวอ้างว่ากระทำดีความอุจฉกรรจ์มากกว่า ให้เอาผู้นั้นเป็นโจทก์

มาตรา 10 ราษฎรมาฟ้องด้วยประการใดๆ และยังมีได้ตั้งสังกัดมูลนาย อย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาด แต่ให้ส่งตัวผู้หาสังกัดมูลนายมิได้นั้นแก่สัสดีเอาเป็นคนหลวง ดังนั้นผู้ฟ้องร้องต้องใส่ทั้งชื่อคู่ความให้ครบถ้วนแล้วยังต้องมีสังกัดมูลนายอีกด้วย

จะเห็นว่าทั้งมาตรา 1, 2 และ 10 นั้นต่าง กำหนดให้ผู้พิพากษาศาลพิจารณาคดีที่รับฟ้อง ก็เนื่องจากฐานะ อาชีพ ความสามารถในการต่อสู้คดี หรือความน่าเชื่อถือของบุคคลนั้นๆ เป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายก็บัญญัติข้อยกเว้นไว้ให้บุคคลเหล่านั้นฟ้องร้องคดีได้เช่นกัน หากตุลาการไต่สวนหาสักขีพยานผู้รู้เห็นมาสืบประกอบเพื่อให้ได้ความแน่นอนว่าคดีมีมูลจริง

มาตรา 9 ถ้าฟ้องร้องจำเลยหลายคน แต่ไม่ได้เรียกจำเลยผู้ใดมาแก้คดี ให้ตุลาการคืนฟ้องที่มีได้ให้เรียกแก้คดีนั้นคืนแก่โจทก์

มาตรา 23 ในคดีที่มีผู้ฟ้องร้องเป็นโจทก์หลายคน ให้ขุนกาลเรียกสอบถามโจทก์ก่อนว่าได้ลงชื่อร่วมจริงหรือไม่ ถ้าจริงให้พิจารณาต่อไป ถ้าไม่จริงมิให้รับฟ้อง ถ้าคดีนั้นโจทก์ชนะให้ถือว่าโจทก์ร่วมชนะคดีด้วย หากโจทก์แพ้คดี ให้ถือว่าโจทก์ร่วมนั้นแพ้คดีด้วย¹⁵

¹⁵ เปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 59

มาตรา 19 ผู้ใดมีคดีความนครบาลอยู่ ต่อมาถูกฟ้องเป็นคดีความนครบาลอีกคดีหนึ่ง ให้ส่งให้ชำระความคดีความนครบาลก่อน จากนั้นจึงส่งมาพิจารณาคดีอาญาหากแพ่งคดีนครบาลแล้ว

มาตรา 22 ในคดีที่มีแต่พยานบอกเล่าให้นำพยานบอกเล่านั้นมาไต่สวนก่อน ถ้าให้การสมฟ้องจึงค่อยประทับรับฟ้อง

2. บทบัญญัติเกี่ยวกับอายุความฟ้องร้อง

มาตรา 11 หากเป็นคดีราษฎรทะเลาะวิวาทต่อกัน จะฟ้องร้องพิพาทกล่าวหาให้มาฟ้องร้องแต่ใน 15 วัน หากเกิดกำหนดนั้นอย่าให้รับฟ้องเป็นอันขาด คดีโจรลักทรัพย์ หรือคดีที่มีโทษเบายอมความกันได้ก็ดี คดีความเช่า ผัก ยืมทรัพย์ ความอาญา จำจอง เมียมีชู้ให้ฟ้องภายใน 3 เดือน ถ้าเจ็บป่วยหรือไปราชการมิได้ฟ้องภายในอายุความ ให้ฟ้องภายใน 1 เดือน นับแต่หายป่วย

มาตรา 16 ทรัพย์สิ้นหรือทาสสูญหายไป ต่อมาได้ทรัพย์คืน จะหาความกับผู้ลัก ให้ฟ้องภายในฟ้อง 10 วันหรือ 1 เดือน

มาตรา 18 ทำร้ายร่างกาย ติงระแฉก พ้นหัก ให้นำความมาฟ้องเพื่อพิจารณา ถ้าเกิน 3-4 วันจะรับฟ้องมิได้

คดีความในสมัยก่อนมีการแบ่งแยกอายุความในแต่ละคดีไม่เท่ากัน อันเนื่องจากไม่มีการแบ่งแยกคดีแพ่งและคดีอาญาอย่างชัดเจน แม้แต่คดีลักทรัพย์ก็ยังสามารถยอมความกันได้

มาตรา 25 คดีที่มีไซ่คดีมหันตโทษ เมื่อได้ยอมความต่อกันแล้ว มีพยานรู้เห็น ถือว่าคดีเสร็จเด็ดขาดแล้ว ผู้ใดกลับมาฟ้องมาฟ้อง มิให้รับฟ้องไว้พิจารณา

หากเปรียบกับในปัจจุบันแล้ว คดีมหันตโทษน่าจะเปรียบได้กับคดีที่มีความผิดต่อส่วนตัว ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันคือเมื่อได้ถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้องหรือยอมความกันแล้ว สิทธินำคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับไป¹⁶

3. บทบัญญัติเกี่ยวกับการฟ้องของทาส

มาตรา 12 ทาสฟ้องนายเงิน หากยังมิได้ส่งใช้ค่าตัว เว้นเสียแต่คดีที่ฟ้องความผิดเป็นคดีมหันตโทษ¹⁷ ถึงไม่ส่งเงินค่าตัวก็ให้รับพิจารณาได้

¹⁶ เปรียบเทียบกับ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39

¹⁷ คดีมหันตโทษ คือ คดีโจรลักพระราชทรัพย์ของหลวง คดีกบฏต่อประเทศ และคดีพิพาทแย่งชิงไพร่หลวง ทั้งนี้ปรากฏตามมาตรา 27 พระอัยการลักษณะรับฟ้อง

มาตรา 15 หญิงทาสกล่าวหาว่าเจ้าเงินหรือญาติเจ้าเงินเข้าหาจะข่มขืน หญิงมิยินยอมได้ร้องขึ้น มีพยานรู้เห็น และมาฟ้องร้องเรียกจะส่งค่าตัว ให้รับฟ้องส่งไปตามกระทรวง แต่ถ้าไม่ได้ร้องแต่แรก ต่อมาภายหลังถึงได้ร้องขึ้น ถือว่าหญิงนั้นจะแก้งตะบัดสิน อย่าให้รับฟ้องไว้

ทาสในสมัยก่อนมีบทบาทมาก เพราะสมัยก่อนถือว่าทาสเป็นทรัพย์สินที่มีค่าของมูลนาย การที่ทาสจะฟ้องนายเงินได้จึงต้องใช้เงินค่าตัวก่อน เว้นแต่เป็นคดีอุกฉกรรจ์ ดังนั้นจึงต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการดำเนินการพิจารณาเกี่ยวกับทาสเอาไว้

4. บทบัญญัติเรื่องเหตุตัดฟ้อง

มาตรา 21 เหตุตัดฟ้อง 20 ประการ ให้ยกฟ้องเสีย

1. ราษฎรฟ้องแล้วมิได้เรียกตัวจำเลย
2. ฟ้องในกฎหมาย ข้อความไม่ต้องตรงกัน
3. ฟ้องผู้มีบรรดาศักดิ์ แต่มิได้เรียกทนายต่างตัว
4. ผู้มีบรรดาศักดิ์มิได้แต่งทนายให้เข้าว่าแก้ต่างตัว ไม่ว่าแพง อาญา หรืออุทธรณ์
5. มิได้เป็นญาติฟ้อง แต่นาคดีมาฟ้องร้อง
6. ฟ้องคดีอุทลุม (มิได้รู้คุณพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย)
7. ฟ้องคดีมรดก โดยมีได้เป็นญาติพี่น้อง
8. เป็นญาติพี่น้อง แต่มิได้ช่วยปลงศพเผาผีมาหาทรัพย์มรดก
9. หาทรัพย์มรดกให้ผู้อื่นแก้ต่างว่าต่าง
10. ฟ้องมรดก แต่พ่อแม่พี่น้องตายพ้น 1 ปีขึ้นไป
11. คดีที่ตุลาการตัดสินตามยอมแล้ว มาฟ้องอีก
12. ผู้ประกันว่าความต่าง ใจความไม่ตรงกับฟ้อง
13. มิได้เสียเงินตามคำพิพากษาก่อน แล้วมาอุทธรณ์ตุลาการ
14. มีเบาะแสเบี่ยงห่างว่าโรงคุก ซึ่งแต่งไว้แล้ว
15. เป็นกรณีสาเหตุแก่กัน มิได้ฟ้องร้องเรียนภายใน 7 เดือน
16. เป็นบุคคลวิกลจริตบ้าใบ้ สูงอายุมิได้สติ
17. วิวาทกันเมื่อขณะเป็นภิกษุสงฆ์ แล้วสึกออกมาฟ้องร้องคดีนั้น
18. วิวาทกันเมื่อเป็นฆราวาสมิได้ฟ้องร้อง เมื่อเป็นภิกษุแล้วถึงมาฟ้องร้อง
19. เป็นโจรปล้นสดมภ์ แล้วมาฟ้องอุทธรณ์ตุลาการหรือเจ้าของทรัพย์
20. เป็นผี กระสือ แล้วมาฟ้องร้องต่อลูกขุน

หากราษฎรผู้มีคดีมีลักษณะตามเหตุตัดฟ้อง 20 ประการนี้ ให้ลูกขุนพิพากษาให้ยกฟ้องเสีย

จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในกฎหมายปัจจุบันล้วนแล้วแต่มีมาแล้วตั้งแต่ในสมัยกฎหมายตราสามดวง เช่นผู้เสียหาย ทิ้งฟ้อง คดีอุทลุม ตรวจคำฟ้อง อายุความ เป็นต้น

4.1.5 พระอัยการลักษณะพยาน

พระอัยการลักษณะพยาน เป็นเอกสารที่กล่าวถึงกระบวนการค้นหาความจริงเพื่อวินิจฉัยข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์อันเป็นที่สงสัยให้ยุติ

โครงสร้างของพระอัยการลักษณะพยานอาจจะแยกกระบวนการค้นหาความจริงในชั้นก่อนพิจารณา¹⁸ได้เป็น

1. การให้นิยามของพยานหลักฐาน
2. แบบพิธีในการบัญญัติกฎหมาย
3. การกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาให้ประชุมพร้อมกันในสถานที่มีการสืบพยาน มีการสาปแช่งพยานหากเบิกความเป็นเท็จทั้งก่อนตายและหลังตายไปแล้ว และให้ศีลให้พรแก่พยานที่เบิกความตามจริง
4. การเตือนผู้พิพากษาในการรับฟังคำพยานที่ควรฟังและไม่ควรฟัง ปรากฏอยู่ใน "อนึ่ง ให้ผู้พิพากษาสุภาวระลาการเลงดูคำพยานนั้น โดยระบุสำนวนที่ควรฟังก็ให้ฟัง ไม่ควรฟังก็อย่าให้ฟัง ให้ฟังคำพยานแต่ที่อันจริง" คำที่รับฟังเป็นพยานนั้นต้องเป็นความจริงเท่านั้นซึ่งจะรับฟังเป็นพยานได้ โดยในการชั่งน้ำหนักพยานนั้นให้ผู้พิพากษาดูการต้องพิจารณาใช้ปัญญาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ประกอบกับพิจารณาดูโทษก็คือโดยปราศจากอคติ 4 ประการ คือ ฉันทาคติ โทษาคติ ภัยาคติ โมหาคติ ออกจากจิตใจของตน
5. ลักษณะของพยานที่สามารถรับฟังเป็นพยานหลักฐานได้ และรับฟังเป็นพยานหลักฐานไม่ได้ รวมถึงประเภทของพยานหลักฐานต่างๆ เพื่อที่จะรับฟังและวินิจฉัยได้อย่างถูกต้อง

¹⁸ อติรุจ ดันบุญเจริญ, "พระอัยการลักษณพยาน", เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องกฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 2, น.5-6.

ผู้พิพากษาดุลาการ จะต้องรู้ในลักษณะพยานทั้ง 5 ประการ คือ 1. ราชสกุล 2. พราหมณ์
สกุล 3. แพศยสกุล 4. สูทสกุล 5. หินะสกุล แสดงให้เห็นถึงการเตือนให้ผู้พิพากษารู้ถึงภูมิหลัง
ความเป็นมา เพื่อให้ประกอบการรับฟังคำพยานว่าอยู่ในฐานะใดในสังคมรวมไปถึงความคิดของ
พยานในสังคมนั้นๆ ย่อมจะทำให้ผู้พิพากษาจับฟังถ้อยคำของพยานได้อย่างเข้าใจ ส่งผลให้การ
ค้นหาความจริงเป็นไปโดยมีประสิทธิภาพ

อนึ่ง ราชสกุลนั้นคือเชื้อพระวงศ์ พราหมณ์หมายถึงสมณะนักบวช แพศยสกุล
หมายถึงนักธุรกิจ เช่นพ่อค้า สูทสกุล เป็นคนรับจ้างรับใช้ และหินะนั้นน่าจะมาจากคำว่าหินะชาติ
ได้กำเนิดมาจากชนชั้นต่ำ เช่นคนใจทมิฬหินะชาติ แต่การแบ่งเช่นนี้เป็นการแบ่งเพื่อรับฟังน้ำหนัก
พยานเท่านั้น มิใช่เป็นการแบ่งชั้นเหมือนในระบบฮินดูแต่อย่างใด¹⁹

ในมนูธรรมศาสตร์ของอินเดียนั้น บัญญัติ 4 วรรณะคือ พราหมณ์, กษัตริย์, แพศย์
และสูทที่ไม่มีตำแหน่งที่สามารถที่จะเป็นพยานให้แก่คนในชั้นตนเองหรือเป็นพยานให้กับคนในชั้นอื่น
ได้ แต่วรรณะหินะสกุลไม่สามารถเป็นพยานได้เว้นแต่ในคดีที่ร้ายแรงมากเท่านั้น ตรงส่วนนี้
แตกต่างจากพยานของไทย²⁰

ลักษณะพยานที่ให้ตุลาการรับฟังเป็นพยาน ประกอบด้วยองค์ 6 ประการ คือ

1. บุคคลประกอบด้วยเคหสถานอันบริบูรณ์
2. บุคคลอันบริบูรณ์ด้วยลูกหลานมาก
3. บุคคลประกอบด้วยน้ำใจอันเป็นสัปรุช (มีศรัทธาในศาสนา)
4. บุคคลผู้มีน้ำใจอันเป็นกุศล
5. บุคคลประกอบด้วยตระกูลเป็นเศรษฐีอันประเสริฐ
6. บุคคลอันเป็นที่สักการะบูชาแก่คนทั้งปวง

ทั้ง 6 ประการข้างต้นนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นคนดี มีคุณสมบัติ มีภาระอันน่าเป็นประกันอยู่ว่า
ไม่น่าจะทำความชั่วหรือปราศจากหิริ โอตัปปะถึงกับเข้าอาสาศาเป็นพยานเท็จ แต่หากพิจารณาแล้ว
จะเห็นว่าฐานะและคุณสมบัตินี้เป็นคนละเรื่องกับการรับฟังของศาลว่าจะเชื่อฟังหรือรับฟัง

¹⁹ หลวงสุทธิวาตนฤพุมิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (2517),
น.110.

²⁰ Nārada Translated by Julius Jolly, The Minor Law-Books, (Motilal
Banarsidass, Delhi, 1962), p.81.

โดยหลักแล้ว หากสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นบุคคล เอกสาร หรือวัตถุใดๆ หากสามารถช่วยชี้ขาดข้อเท็จจริง สิ่งนั้นย่อมใช้เป็นพยานหลักฐานได้ แต่กฎหมายจะกำหนดไว้เป็นกรณีเฉพาะว่าในกรณีใดสามารถที่จะรับฟังบุคคล เอกสาร หรือวัตถุเป็นพยานได้ เช่น

มาตรา 13 กำหนดให้สามารถรับฟังบุคคลที่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่เป็นประเด็นมากที่สุดเป็นพยานได้ เช่น หากเกิดเหตุวิวาทในท้องทะเล ให้บรรดาชาวเรือที่ร่วมเดินทางไปด้วยกันเป็นพยาน เป็นต้น

บุคคลที่ห้ามตุลาการรับฟังเป็นพยาน 33 จำพวก เว้นแต่ถ้าโจทก์จำเลยยอมให้สืบ จึงจะยอมเอาเป็นพยานได้ ได้แก่

1. ผู้มิได้อยู่ในศีล 5 หรือ ศีล 8
2. คนกัณฑ์ยืมสินผู้เป็นความ
3. คนเป็นทาสผู้เป็นความ
4. คนเป็นญาติผู้เป็นความ
5. คนเป็นมิตรสหายผู้เป็นความ
6. คนเป็นเพื่อนกินอยู่กับผู้เป็นความ
7. คนวิวาทกับผู้เป็นความ
8. คนมักมากถ้อย – ความ
9. คนผูกเวรกับผู้เป็นความ
10. คนเป็นโรคระบาด
11. เด็กต่ำกว่า 7 ขวบ
12. เฒ่าอายุมากกว่า 70
13. คนมักเสียดส่อท่าน
14. คนเดินรำขอทานเลี้ยงชีวิต
15. คนขับขอทานท่าน
16. คนไม่มีเรือนที่อยู่
17. คนถือกระบี่องกระบลาขอทาน
18. คนหูหนวก
19. คนตาบอด
20. หญิงโสเภณี
21. หญิงแพศยา

22. หญิงมีครรภ์
23. เป็นกระเทย
24. เป็นบัณฑิต (แปลว่า กระเทย บางทีเรียกว่า ชันที)
25. คนเป็นพอมดแม่มด
26. คนวิกลจริต
27. หมอยาซึ่งมิได้เรียนแพทย์
28. ช่างเกือก
29. ชาวประมง
30. นักเลงเล่นบ่อน
31. โจร
32. คนที่มีโทษมาก
33. เพชมาต

จากการพิจารณาแล้วการที่กฎหมายในสมัยนั้น มีการห้ามตุลาการรับฟังบุคคลเหล่านี้เป็นพยานก็เพราะมีเหตุผลต่างๆในการห้ามบุคคลลักษณะดังกล่าว ดังนี้

1. เหตุที่บุคคลนั้นไม่สามารถเบิกความได้อย่างเป็นอิสระ เนื่องจากมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น บิดามารดา เพื่อนสนิทมิตรสหาย ลูกหนี้หรือผู้มีคดีความกับคู่ความเป็นต้น

2. เหตุที่บุคคลบางประเภทไม่มีความสามารถในการตัดสินใจด้วยตัวเอง เช่น เด็กอายุไม่เกิน 7 ขวบ คนแก่อายุ 70 ปีขึ้นไป คนวิกลจริต หูหนวก ตาบอด สตรีมีครรภ์ บัณฑิต หรือคนที่มีโรคร้ายแรง

3. เหตุเพราะโดยลักษณะบุคคลนั้นทำให้เชื่อคำเบิกความได้ยาก เช่น คนที่มีโทษมาก คนชอบหาเรื่องคนอื่น คนมักมาก คนไม่อยู่ในศีลธรรม

4. เหตุเพราะบุคคลเหล่านี้มีฐานะหรืออาชีพที่ทำให้ถ้อยคำของเขาไม่น่าเชื่อถือ เช่น คนจรจัด ขอทาน หญิงโสเภณี พวกหมอมือ หมอเถื่อน ช่างเกือก ชาวประมง นักพนัน โจรผู้ร้าย และเพชมาต

ในส่วนการห้ามรับฟังบุคคลบางประเภท ก็แสดงให้เห็นถึงจารีต วัฒนธรรม ของคนไทยโบราณได้เป็นอย่างดี เช่น สตรีมีครรภ์ สันนิษฐานว่าห้ามรับฟังเป็นพยาน เพราะความเชื่อที่ว่า หากสตรีผู้นั้นให้การอันเป็นเท็จ บาปเคราะห์กรรมนั้นจะตกไปสู่บุตรในท้อง หรือบุคคลประเภทช่างเกือก น่าจะเป็นอาชีพที่ต่ำต้อยในสมัยนั้น ส่วนชาวประมงสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากเหตุที่ต้อง

เดินทางอยู่เกือบตลอด อยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง ตามตัวยากเพราะในสมัยก่อนการเดินทางเร็วแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาในการเดินทางนานไม่เหมือนในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามในพระอัยการลักษณะพยานก็ยังได้กำหนดเป็นข้อยกเว้นเอาไว้ โดยให้ผู้พิพากษาศาลการสามารถรับฟังถ้อยคำของบุคคลต้องห้าม 33 จำพวกนี้ไว้ โดยมีเงื่อนไขให้คู่ความฝ่ายตรงข้ามต้องยินยอมด้วย เพราะพระอัยการลักษณะพยานนี้ให้ความสำคัญกับหลักการตรวจสอบความจริงแห่งคดีเป็นสำคัญ

มาตรา 1 แบ่งลักษณะพยานออกเป็น 3 จำพวก คือ ทิพพยาน อุดรพยาน และอุตริพยาน โดย ทิพพยาน นั้น คือ พระภิกษุทรงธรรม พราหมณาจารย์อันอยู่แก่ศีลและพรตกรรม และนักปราชญ์ราชบัณฑิตยอันอยู่แก่ธรรม และขุนนางผู้มีบันดาศักดิ์ดำรงราช

มาตรา 2 อุดรพยาน นั้น คือ นายหัวพัน หัวปาก ภูตาส ทามรง²¹ จำเสมียร นักการ พ่อค้าแม่ค้าคนทำไร่ไถนา พึงเขาเป็นมูลความ

มาตรา 3 อุตริพยาน นั้น คือ ว่าพี่น้องพ้องพันญาติกาตนเองและมิตรสหาย เพื่อนกัน อยู่สมเล²² คนผู้ยากเปนวนนิทก²³ แลคนพญาริ²⁴ เรือนหนูนกตาบอดอยู่รथा²⁵ หวงษา²⁶ มิได้

มาตรา 4 ผู้มีอรรถคดีทั้งสองเป็นความอ้างพยานหลักฐาน ให้ผู้พิพากษาศาลการพิเคราะห์ดูพยานทั้ง 3 ประการนี้ว่าตรงกับผู้อ้างอ้างหรือไม่ แล้วให้พิจารณาพิพากษานั้น การแบ่งพยานออกเป็น 3 ประเภทนั้น เพื่อแบ่งระดับความน่าเชื่อถือของพยานบุคคล โดยถือว่าทิพพยาน เป็นพยานที่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากที่สุด รองลงมาคืออุดรพยาน และน่าเชื่อถือน้อยที่สุดคืออุตริพยาน การกำหนดน้ำหนักความน่าเชื่อถือพยานตายตัวเช่นนี้ ถือเป็นลักษณะเฉพาะในกฎหมายตราสามดวง ไม่พบในกฎหมายปัจจุบัน เชื่อว่าการแบ่งเช่นนี้ เป็นการแนะนำผู้พิพากษาศาลการเพื่อช่วยต่อการแบ่งความน่าเชื่อถือ การรับฟังและการให้น้ำหนักของพยานดังกล่าวในการตัดสินคดี แต่มิได้หมายความว่าพยานลำดับชั้นสูงกว่าจะมีน้ำหนักมากกว่าเสมอไป เพราะหากคำเบิกความนั้นเป็นเท็จ ขัดแย้ง ไม่สมเหตุสมผล หรือเป็นพยานบอกเล่า พยานอาสาก็ย่อมไม่

²¹ ทามรง (พะท่ามะรง คือ ผู้คุมนักโทษ)

²² ปัจจุบันใช้คำว่า “ล้ามะเลเทเมา” หมายถึง คบหากันอย่างเลอะเทอะ

²³ วณิพก คือ คนขอทานโดยร้องเพลงให้ฟัง

²⁴ เป็นโรค, เจ็บป่วย

²⁵ ทางเดิน

²⁶ เชื้อสาย, วงศ์ตระกูล

น่าเชื่อถือและมีน้ำหนักน้อยกว่าพยานชั้นรองที่เบิกความสมเหตุสมผลเช่นกัน เนื่องจากกฎหมายตราสามดวงให้ความสำคัญกับความจริง ดังในมาตรา 6 “พยานที่จะฟังได้หาหนีได้ ไหฟังเอาแต่ที่อันจริง” เท่านั้น

4.2 กระบวนการตรวจสอบความจริงในชั้นระหว่างพิจารณา

4.2.1 พระอัยการลักษณะรับฟ้อง

พระอัยการลักษณะรับฟ้องบัญญัติกระบวนการตรวจสอบความจริงในระหว่างชั้นพิจารณา ดังนี้

1. บทบัญญัติเกี่ยวกับการตรวจคำฟ้อง

มาตรา 4 ผู้มีคดีมาฟ้องร้องในวันเดียวกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งมาให้การฟ้องได้รับเขียนเอาถ้อยคำไว้เสร็จแล้ว และอีกฝ่ายหนึ่งมาฟ้อง ให้เอาฟ้องก่อนนั้นเป็นโจทก์ ถ้าผู้มาฟ้องก่อนยังให้การไม่เสร็จเรื่องความ อีกฝ่ายมาฟ้อง ให้พิเคราะห์ดูถ้าฟ้องข้างผู้ใดว่ากระทำแกตนให้เอาผู้นั้นเป็นโจทก์

มาตรา 5 ราษฎรทำหนังสือมาฟ้องร้อง ถ้าตุลาการเรียกตัวมาพิจารณาต่อไป ให้ตุลาการพิจารณาตุลาการในหนังสือฟ้องร้อง ถ้าไม่ตรงกัน อย่าเพิ่งให้พิจารณา

มาตรา 6 ผู้ใดทำหนังสือฟ้องร้องให้ใส่ชื่อคู่ความในหนังสือฟ้องร้องทั้งหมด หากขาดชื่อหรือเกินชื่อ ให้ลงโทษใหม่เป็นพิไนยหลวง²⁷

มาตรา 7 ผู้ใดมีคดีมาฟ้องร้องเรียนแก่ท่านแห่งหนึ่งแล้ว ยังไม่ได้พิจารณาลำเร็จแล้วไปฟ้องร้องเรียนอีกแห่งหนึ่ง ทำเป็นสองศาลให้ใหม่ลาหนึ่งตามบรรดาศักดิ์เป็นแต่พิไนยหลวง แล้วให้ว่าตามฟ้องร้องนั้น ซึ่งเปรียบได้กับในปัจจุบันก็คือการฟ้องซ้อน แต่ในกฎหมายตราสามดวงจะมีบทลงโทษกับผู้ที่ฟ้องซ้อนเอาไว้ด้วย

มาตรา 8 ราษฎรทำหนังสือร้องฟ้องหาความแก่กันในกรมใดๆ ตุลาการทอดโจนดฎีกาตราสารไปให้มูลนายส่งผู้ต้องคดี และผู้ต้องคดีมิได้มาแก้ข้อพิพาทตามที่กล่าวหาแต่ไปฟ้องซ้อน

²⁷ วิไนย หรือ พิไนย หรือ พินัย ก็ความหมายอย่างเดียวกัน คือ พินัยเป็นเบี้ยปรับหรือค่าปรับเข้าเป็นรายได้ของรัฐ ส่วนสินไหมเป็นส่วนที่ได้หรือให้แก่ผู้เสียหาย, หลวงสุทริวาทนฤพุมิ, อ้างในคำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 19, น.61.

เหนือคดี ตุลาการได้ไต่ถามแล้วและความนั้นยังมิได้พิจารณาสำเร็จ ฝ่ายจำเลยไปฟ้องร้องกล่าวโทษโจทก์ ให้ใหม่ทำโทษตามบรรดาคดีแล้วให้พิจารณาโดยหนังสือฟ้องร้องโจทก์

จะเห็นว่าฟ้องแย้งในสมัยก่อน จะต้องถูกลงโทษ แตกต่างจากปัจจุบันโดยสิ้นเชิง

มาตรา 25 ผู้ใดเป็นคนอุทลุมมิได้รู้คุณบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และมันมาฟ้อง ให้เรียกบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ให้โทษทวนด้วยลวดหนึ่ง อย่าให้คนดูเอาเป็นเยี่ยงอย่างกันต่อไป แล้วอย่าให้บังคับบัญชาว่ากล่าวคดีของมันเลย

คำว่าอุทลุมนี้ หมายความว่าห้ามฟ้อง บทบัญญัตินี้แสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมของชาวไทยโบราณได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อมีข้อวิวาทเกิดขึ้นในครอบครัวแล้ว สมาชิกในครอบครัวจะเป็นผู้แก้ไขปัญหานั้น รัฐจะไม่เข้าไปก้าวก่ายสถาบันครอบครัว เพราะหากกฎหมายบ้านเมืองเข้าไปครอบคลุมเรื่องนี้มากเกินไป อาจเป็นต้นเหตุให้เกิดอันตรายต่อการควบคุมสังคมทั่วไปก็เป็นได้

ดร.ปริดี เกษมทรัพย์เรียกปรากฏการณ์ทางกฎหมายที่อำนาจรัฐไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวนี้ว่า The Autonomous Legal Domain ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดขึ้นเอง หรือกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นเอง (Spontaneous Order)²⁸

2. บทบัญญัติเกี่ยวกับการชำระหนี้

มาตรา 13 ทาสหรือลูกหนี้ชำระหนี้ต่อเจ้านี้ ถ้าเจ้านี้ไม่ยอมรับถึง 3 ครั้ง ให้นำเงินไปวางต่อเจ้ากระทรวงแพ่งเกษม ถ้าอยู่ในเมืองไม่มารับภายใน 3 วัน อยู่นอกเมืองไม่มารับภายใน 7 วัน อย่าให้เจ้านี้ว่ากล่าวเรื่องหนี้สืบไป

แม้แต่ในสมัยก่อนก็บัญญัติเกี่ยวกับการวางชำระหนี้ในกรณีที่เจ้านี้ไม่ยอมรับชำระหนี้เอาไว้โดยให้เอาไปวางต่อเจ้ากระทรวงแพ่งเกษม หากเปรียบกับปัจจุบันเปรียบได้กับสำนักงานวางทรัพย์²⁹

3. บทบัญญัติเกี่ยวกับการตัดฟ้อง ตัดสำนวน

มาตรา 27 บัญญัติเหตุตัดสำนวน 9 ประการ ดังนี้

1. ผู้มีอรรถคดีมีถ้อยคำทุเลาตัดสินสำนวน ให้เอาเนื้อความเป็นแพ้ คือ ลูกความให้สินบนแก่ตุลาการและผู้พิพากษา ให้ตุลาการตัดแปลงถ้อยคำในสำนวน

²⁸ Preedee Kasemsup, Reception of Law in Thailand A Buddish Society, Masaji Chiba (ed), Asian Indigenous Law, (London, 1986), pp.278-280.

²⁹ โปรดดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 232

2. ผู้มีอรรถคดีให้หนังสือนัดไว้กับตุลาการ แต่มิได้มาตามนัด 3 นัด
3. ถ้าขาดผลัดส่งข้างมา ผู้คน ถึง 3 นัด
4. มีคดีให้ถ้อยคำแก่ตุลาการยอมรับผิดชัดใช้เงิน แต่ภายหลังกลับคืนคำไม่รับ
5. ผู้มีคดีพักอยู่กับตุลาการหนีไปจากตุลาการไปใน 15 วัน
6. ตุลาการนำตัวผู้หนีมาถามคดี แล้วผู้หนีหนีไป
7. ผู้มีอรรถคดีอยู่ในตุลาการยังมิได้ถาม และมาแก้สำนวนขึ้นมา
8. ทำนํ้ามันต้มมะกรูดสั้มปอยฝักรูปแก่กัน
9. โจทก์จำเลยเป็นสำนวนอยู่ในตุลาการ ฝ่ายไหนปฏิเสธและมิได้อ้างสักขีพยานรับคำปฏิเสธนั้น

เหล่านี้ ให้ถือเอาเป็นแพคคดี

มาตรา 28 คู่ความฝ่ายใดทำเลขยันต์ อาคม มนต์คาถา ไสยศาสตร์ประการใดๆ ก็ดี ให้พิจารณาสืบสวนให้ถ่องแท้ หากพิจารณาแล้วจริง ให้ตัดสินให้ฝ่ายนั้นแพคคดี ให้เอาหมอผู้กระทำขึ้นขาทิ้ง 3 วัน 7 วัน แล้วทวนด้วยลวดหนัง 30 ที 50 ที ตามโทษหนักเบาโดยพระราชกฤษฎีกา

มาตรา 29 คู่ความฝ่ายใดตัดสินบน หรือใช้ให้ผู้อื่นไปตัดสินบนตุลาการ ให้ตัดสินให้คู่ความฝ่ายนั้นแพคคดี เว้นแต่กรณีตัวความไม่รู้เห็น แต่ผู้อื่นไปตัดสินบนให้ ให้พิจารณาคดีนั้นต่อไป แล้วให้นำตัวผู้ตัดสินบนมาปรับไหมตามรูปความและคดี

มาตรา 30 คู่ความฝ่ายใดถูกควบคุมอยู่ในตุลาการ หากฝ่ายใดหลบหนีไปเกิน 15 วัน ให้เอาคดีเป็นแพ ถ้าไม่ถึง 15 วันให้พิจารณาคู ถ้าเห็นเป็นพิรุธ ให้เอาคดีเป็นแพเช่นกัน

มาตรา 31 ตุลาการยังมิได้ถามคดี ถ้าคู่ความฝ่ายหนึ่งแต่งบัตรสำนวนให้การ ถือว่าทำหนังสือมิชอบ ให้เอาคดีเป็นแพ

จะเห็นว่า บทบัญญัติตามมาตรา 28-31 บัญญัติขยายรายละเอียดเพิ่มเติมจากเหตุตัดสินสำนวนตามมาตรา 27

4. บทบัญญัติเกี่ยวกับเหตุการณ์ตัดสินคดีอันเนื่องมาจากมีเหตุเกี่ยวกับพยาน

มาตรา 32 คู่ความฝ่ายใดเสนอคำติงทุเลาตัดสินพยานในสำนวน หากเป็นความจริงตามคำทุเลา ให้เอาคดีอีกฝ่ายหนึ่งเป็นแพ ในกรณีดังต่อไปนี้

1. พาตุลาการไปเผชิญสืบพยาน ถึงกลางทางพาตุลาการกลับมา
2. ยังมีได้นำตุลาการไปเผชิญสืบพยาน ลักลอบไปเจรจาพยานก่อน
3. ขณะที่ตุลาการกำลังเดินทางไปเผชิญพยาน เมื่อเผชิญพยานอยู่นั้น ฝ่ายหนึ่งไปเจรจาพยานก่อน

4. แนะนำข้อความสอนพยานให้สมัครอ้าง

5. ชูเชิญ คุกคาม กระโชก พยาน เพื่อมิให้พยานรับสมอ้าง

6. อ้างข้อพยานคนหนึ่ง กลับนำไปเผชิญพยานอีกคนหนึ่ง

7. คู่ความอ้างพยานร่วมกัน ต่อมาคู่ความฝ่ายหนึ่งคัดค้านพยานร่วมกัน

8. อ้างพยาน ต่อมาพยานเบิกความไม่สม กลับอ้างพยานใหม่มาต่อพิสูจน์พยานเดิม

มาตรา 33 คู่ความอ้างพยานนำตุลาการไปเผชิญพยาน ถึงกลางทาง ผู้อ้างนำตุลาการกลับมา โดยอ้างว่าพยานไม่ถ่องแท้ นั้น ให้เอาคดีนั้นเป็นแพ้

มาตรา 34 คู่ความอ้างนำตุลาการไปเผชิญ กลับชักซ้อมยอมแปลงบนบานพยานก่อนไม่ว่ากรณีใดๆ หากเป็นความจริงแล้วให้เอาคดีผู้ชักซ้อมเป็นแพคดี ปรับไหมพยานที่รับสินบนด้วย

มาตรา 35 หากคู่ความฝ่ายใด หรือญาติพี่น้องพรรคพวกของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปมาหาสู่และชักซ้อมพยานให้การตามที่ตนต้องการ ให้เอาตัวผู้ชักซ้อมมาปรับไหมตามรูปความเป็นพิไยหลวง และพยานนั้นให้ยกเสีย ถ้าคู่ความเป็นคนชักซ้อมเองให้เอาเป็นแพคดี ถ้าผู้อื่นไปชักซ้อมให้โดยคู่ความไม่รู้เห็น ให้พิจารณาคดีนั้นต่อไป

มาตรา 36 คู่ความฝ่ายใดเลี่ยมสอนหรือแนะนำพยานประการใดก็ตาม ในขณะที่เบิกความ หากตุลาการได้ยิน ให้เอาคดีข้างผู้แนะนำนั้นเป็นแพ้

มาตรา 37 ขณะที่ตุลาการเผชิญสืบพยานนั้น บุคคลใดกล่าวถ้อยคำสั่งสอนพยาน ให้ถือว่าแก่งให้พยานหลงลืม ให้ยกกระบวนข้อโต้แย้งนั้นออกจากที่พิจารณา อย่าให้อยู่ใกล้พยาน เพื่อพยานจะได้ว่ากล่าวแต่อันที่จริง

มาตรานี้แสดงให้เห็นถึงการที่ความต้องการจะค้นหาความจริงในคดีจากพยานบุคคลได้เป็นอย่างดี เพื่อพยานจะได้กล่าวถ้อยคำที่จริงเท่านั้น

มาตรา 38 คู่ความอ้างพยานทั้งสองร่วมกัน ตุลาการคัดประเด็นข้อที่จะสืบร่วมกัน คู่ความฝ่ายใดติดใจค้านพยานร่วมกัน ให้เอาคดีผู้ที่ค้านนั้นเป็นแพ้

มาตรา 39 คู่ความฝ่ายใดชูเชิญกระโชกพยานฝ่ายตนให้รับสมอ้าง หรือทำต่อพยานของอีกฝ่ายหนึ่งมิให้รับสมอ้าง ให้เอาคดีผู้กระทำให้เป็นแพ้แก่ผู้ที่มีได้กระทำ

มาตรา 40 คู่ความอ้างพยานตนเอง พยานมิได้รับสมคำอ้างของตน จะขอพิสูจน์ต่อพยานตนเองนั้นเสีย ให้เอาคดีเป็นแพ้ มิให้เผชิญสืบไปเลย เหตุเพราะจนแก่พยาน

บทบัญญัติตามมาตรา 33-40 มีลักษณะเป็นบทบัญญัติขยายรายละเอียดของเหตุตัดพยานตามมาตรา 32 นั่นเอง

5. บทบัญญัติเกี่ยวกับการประวิงคดี

มาตรา 41 คู่ความฝ่ายใดประวิงคดี โดยอ้างว่ามูลนายยังไม่มาถึง 3 ครั้งแล้ว ถือว่า มันแกลังหวงชักช้า ประวิงคดีให้ยากแก่ความ ให้เอาคดีนั้นเป็นแพ้

มาตรา 42 คู่ความฝ่ายใดไปว่าคดีด้วยป่วยเจ็บ หากพิสูจน์แล้วจริงให้งดคดีไว้ก่อน แต่หากแกลังป่วย ให้เอาความเป็นแพ้

มาตรา 43 คู่ความฝ่ายใดขาดนัด โดยให้ผู้อื่นมาเลื่อนคดีอ้างว่าเจ็บป่วยมาได้ หาก คู่ความอีกฝ่ายคัดค้าน ก็ให้ผู้นั้นพาดูอาการไปชั้นสูตร หากป่วยจริงก็ให้เลื่อนนัดไป แต่หากแกลังป่วยให้เอาคดีเป็นแพ้

มาตรา 44 คู่ความฝ่ายใดแกลังประวิงเวลาด้วยอุบายต่างๆ ถ้าถึง 3 ครั้งให้เอา เนื้อความเป็นแพ้

มาตรา 45 คู่ความฝ่ายใดได้รับหมายเรียกให้ไปว่าคดี เห็นว่าคดีจะแพ้ แกลังบอก ว่าติดราชการ ออกมาว่าความมิได้หรืออุบายประการใดก็ดี ให้เอาคดีผู้นั้นเป็นแพ้ ส่วนนายให้ปรับ โหมผู้รู้เห็นตามบรรดาคักดี

มาตรา 46 ผู้ใดประวิงเวลาต่อตุลาการด้วยประการใดต่างๆ ให้เอาคดีผู้นั้นเป็นแพ้คดี

6. บทบัญญัติเกี่ยวกับลักษณะแก้ต่างว่าต่าง

มาตรา 47 คดีฆ่าผู้อื่น ปล้นสดมภ์ ทำชู้เมียท่าน พินาททรัพย์มรดก ลักพระราชทรัพย์ก็ดี ส่วยฤชาอากร ทำจลาจล พินาทชุมทรัพย์ กระชกทรัพย์ วิวาททรัพย์ วางเพลิง ปลอมแปลง เงินตรา ลักเอาทองพระพุทธรูปไปหลอหลอม และคดีอุทลุม คดีเหล่านี้เป็นคดีเฉพาะตัว ให้ว่าคดี แก่ต่างคดีด้วยตัวเอง ห้ามมิให้ผู้อื่นแก้ต่างว่าต่างให้ ส่วนคดีอื่นๆนอกจากนี้จะให้ญาติพี่น้องแก้ต่าง ว่าต่างให้ก็ได้

มาตรา 49 ในคดีผู้ใดว่าคดีผู้อื่นที่เป็นของพ่อแม่ญาติพี่น้อง หากชนะความ ให้แบ่ง สินไหมเป็น 3 ส่วน ให้แก่ผู้ชนะคดี 2 ส่วน ยกเสียส่วนหนึ่ง ถ้าแพ้ให้เสียสินไหมเต็มตามพระราช กฤษฎีกา

มาตรา 50 ในคดีที่มีจำเลยหลายคน หากคดีมิใช่คดีอุทลุม จำเลยคนหนึ่งจะให้จำเลย อีกคนแก้ต่างว่าต่างก็ได้ หากบุคคลที่เข้าแก้ต่างว่าต่างแทนนั้นรับสารภาพและจำเลยนั้นมีได้รับก็ แล้วแต่ แต่หากแพ้ให้ไหมลงโทษตามพระราชกฤษฎีกา

มาตรา 51 ในคดีที่มีจำเลยหลายคน หากเป็นคดีที่มีอาจแบ่งแยกได้ ให้ส่งตัวแทนแก้ความผู้หนึ่ง ความแพ้นะให้ตกแก่ทุกคนในฝ่ายเดียวกันด้วย³⁰

มาตรา 52 ในคดีจำเลยหลายคน ได้ตัวมาดำเนินคดีแต่เพียงบางคน จำเลยกล่าวอ้างว่าพวกที่เหลือมิใช่พวกเพื่อนของตน มียอมแก้ต่างว่าต่างให้ ภายหลังได้ตัวจำเลยอื่นมาพิจารณาแล้วเป็นจริงว่าเป็นพวกเพื่อน ให้ปรับไหมเป็นข้อหาละเมิด

มาตรา 53 ในญาติฝ่ายแม่ ตายาย ลูกหลาน เหลนลื้อ ให้ว่าต่างแก้ต่างแก่กันได้ พ้นจากนี้ถือว่าสายขาด ฝ่ายพ่อ ปู่ย่า หลานเหลน ลูกของปู่ย่า ลุงอา แก้ต่างว่าต่างกันได้ พ้นจากนั้นถือว่าห้ามแก้ต่างว่าต่างแทนกัน

มาตรา 54 พ่อตาแม่ยายห้ามมิให้แก้ต่างว่าต่างแทนลูกเขยหลายเขย อันใดกลับกันก็ฉนั้น ถ้าฝ่าฝืนให้ปรับไหมตามบรรดาคดีที่เป็นทวิคูณ และให้ยกคดีนั้นเสีย

มาตรา 55 ในคดีเกี่ยวกับทรัพย์สิน ถ้าทรัพย์สินเป็นของมูลนาย ให้มูลนายแก้ต่างว่าต่าง เพราะมิใช่ของทาส จะให้ทาสแก้ต่างแทนมูลนายมิได้ แต่ถ้าเป็นกรณีทรัพย์สินนั้นเป็นของผู้อื่นและมูลนายกับทาสสมคบเอามาเป็นของตน ให้เรียกเอาทรัพย์สินทาสผู้นั้นไว้และให้ว่ากล่าวเอกกับเจ้ามูลนาย

มาตรา 56 คดีจำเลยหลายคน ได้ตัวมาลงโทษไม่ครบ ให้ไม่ควรให้จำเลยผู้ได้ตัวมาถูกลงโทษใช้สินไหมหรือพิไยแทนกัน

4.2.2 พระอัยการลักษณะตุลาการ

ในพระอัยการลักษณะตุลาการ เนื้อหาในส่วนของระหว่างการขึ้นพิจารณาจะกล่าวถึงเนื้อหาที่สืบเนื่องและแตกขยายมาจากเหตุแห่งตุลาการทั้ง 28 ประการ

โดยทั่วไป ตุลาการจะทำหน้าที่ไต่สวนชี้ขาดข้อเท็จจริงของคดีความเท่านั้น ส่วนลูกขุนซึ่งส่วนมากเป็นพราหมณ์มีความรู้ทางกฎหมาย จะนำกฎหมายของบ้านเมืองมาปรับใช้กับคดี ตรงส่วนนี้ลูกขุนในศาลไทยจึงมีหน้าที่ตรงข้ามกับลูกขุนในระบบศาลของอังกฤษ³¹

ขั้นตอนของตุลาการต้องตัดสินคดีให้ครบทั้ง 3 ประการ คือ เสด็จ พิสูจน์ และปรับ แม้ในทางปฏิบัติจะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการตั้งแต่เริ่มพิจารณาคดีตั้งแต่ต้นจนจบซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอนมากมาย แต่ล้วนแล้วอยู่บนพื้นฐานของขั้นตอนหลักทั้งสามข้างต้นเสมอ

³⁰ เปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 301

³¹ เสนีย์ ปราโมช,ม.ร.ว., ปาฐกถาเรื่องกฎหมายสมัยอยุธยา, น.44.

พระอัยการลักษณะตุลาการจะกล่าวถึงขั้นตอนในการพิจารณาคดีของศาลไทยในอดีต ด้วย กล่าวโดยย่อคือ มาตรา 49 เมื่อเกิดคดีความ โจทก์ฟ้องจำเลย โจทก์และทนายต้องนำโฉนดฎีกา ไปควบคุมตัวจำเลยมาส่งตุลาการ จากนั้นมาตรา 40 เมื่อมาถึงศาลแล้วภูตาสจะต้องสอบถาม ความใน 7 วัน ถ้าพ้นกำหนดนี้ ภูตาสจะต้องถูกลงโทษ ช่วงที่ตุลาการพิจารณาคดี ถ้าลูกความไม่มีนายประกันต้องพักอยู่กับตุลาการ เมื่อจะเดินทางไปแห่งใด จะต้องขออนุญาตตุลาการ ดัง ข้อความในมาตรา 10 การที่ลูกความต้องพักอยู่กับตุลาการ จึงมีกำหนดให้ศาลทตรองจ่ายค่าปรับ และค่าใช้จ่ายอื่นๆให้แก่ลูกความที่ขัดสนเงินทองตามมาตรา 1 และ 2

หากจะวิเคราะห์หลักเกณฑ์ของพระอัยการลักษณะตุลาการออกเป็นบทบัญญัติแล้ว สามารถแยกเป็นเรื่องๆได้ดังนี้³²

1. บทบัญญัติในการประนีประนอมยอมความ

มาจากหลักอินทภาษ เมื่อคู่ความมาฟ้องร้องกันในศาล ก่อนเริ่มพิจารณาคดี ผู้เป็น ตุลาการจะต้องจัดให้คู่ความตกลงประนีประนอมกันก่อนเสมอ หากไม่สามารถตกลงกันได้แล้วจึง ดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป

หากคู่ความตกลงที่จะทำสัญญายอมกันระหว่างที่คดียังอยู่ในการพิจารณาของตุลาการนั้น จะต้องอยู่ในความรู้เห็นของตุลาการด้วย มาตรา 93 กำหนดให้ตุลาการไม่รับฟังหนังสือเอกสาร ยอมความที่คู่ความกระทำกันเองนอกความรับรู้ของตุลาการ เพราะระหว่างการพิจารณา คู่ความ นั้นอยู่ภายใต้อาณัติของตุลาการ หาใช่อิสระของคู่ความที่จะสามารถตกลงกันเองได้

2. บทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจศาล

เมื่ออยู่ในการพิจารณาคดี ตุลาการถือเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนพระมหากษัตริย์ จึงมี อำนาจสูงสุดในศาล การลงละเมิดอำนาจศาล ถือว่าเป็นการละเมิดพระราชอาญาด้วย ตุลาการมี อำนาจที่จะลงโทษได้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งเกียรติยศแห่งตุลาการและรักษา ความสงบเรียบร้อยในการพิจารณาอีกด้วย

มาตรา 17 ลูกความที่แสดงความไม่เคารพตุลาการไม่ว่าจะด้วยวิธีหนึ่งไม่ยอมตอบ คำถามใดๆ แก่ตุลาการ กฎหมายกำหนดให้ตุลาการสั่งให้เอาไม้แป้นตบปากลูกความรายนั้นได้

³² อติรุจ ดันบุญเจริญ, “พระอัยการลักษณะตุลาการ”, เอกสารประกอบการ ประชุมสัมมนาวิชาการกฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 6, โครงการวิจัย สกว. ร่วมกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, น.42-43.

หากโกรธซึ่งตวาดเสียงขัดแย้งต่อตุลาการแล้ว ให้ใส่ข้อหาไว้ เมื่อยินยอมที่จะให้ปากคำแล้วให้ถอดออกแล้วให้ว่าความต่อไป

มาตรา 44 การตอบคำถามตุลาการนั้น ให้ลูกความเป็นผู้ตอบด้วยตนเอง หากมูลนาย ลูกความใดมานั่งฟังป่าวของตนเองให้ฟังเพียงอย่างเดียว ห้ามสอนหรือกล่าวแทน ห้ามเถียงแทน ลูกความ หากนายความฝ่าฝืน ถือว่าละเมิดตุลาการ

มาตรา 7 คู่ความต้องแสดงความเคารพให้เกียรติแก่ตุลาการ โดยไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ต่อหน้าตุลาการ หากคู่ความไม่ยอมฟัง กำหนดให้ภูดาศเอาข้อหาจำผู้ไม่ยอมฟังตุลาการนั้นไว้จน คำจึงถอดออกแล้วว่าความต่อไป

มาตรา 22 การนั่งพิจารณาคดี ห้ามลูกความนั่งเทียมตุลาการ หากฝ่าฝืนให้นายมหาดไทยว่ากล่าว หากไม่ยอมฟังให้นายดาบพะท่ามระงคร่ำมือลงไป อย่าให้นั่งเทียมตุลาการ

มาตรา 42 หากคู่ความด่ากันข้ามหัวตุลาการแสดงอาการไม่เคารพ ให้เอาข้อใส่ไว้ก่อน อย่าให้ด่ากันข้ามตุลาการ

มาตรา 86 กรณีคู่ความทะเลาะวิวาทกันในศาล ตุลาการห้ามแล้วก็ไม่ฟัง ถือว่าถูกลงโทษ ให้ตุลาการจตรองรอยบาดแผลและรายละเอียดเกี่ยวกับการวิวาทนั้นไว้ เมื่อใดที่พิพากษาคดีเดิมแล้วให้นำความวิวาทกันในศาลเป็นคดีนอกหนังสือร้องบังคับบัญชามาพิจารณาต่อไปเพื่อหาผู้รับผิดชอบใช้สินไหมทดแทน โดยให้แบ่งเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งใช้ให้แก่ผู้บาดเจ็บ ส่วนหนึ่งเข้าหลวง ส่วนสุดท้ายใช้เป็นเบี้ยซ่อมศาลที่เสียหายจากการวิวาทนั้น

มาตรา 69 กรณีที่ลูกความไม่พอใจตุลาการ และไม่เต็มใจให้ตัดสินคดีตน แสดงอาการโกรธ ด่า ต่อว่าตุลาการ ภูดาศ พะท่ามระง ให้เอาผู้นั้นมาลงโทษ แล้วให้ไหมโดยบรรดาศักดิ์ หากลูกความคนนั้นใช้ไม้ค้อนก่อนดินขว้างทุบตีหิมคนอื่นบาดเจ็บ ให้คำนวณไหมโดยยศถาศักดิ์เป็นทวีคูณเป็นสินไหมกึ่งพิไยกึ่ง แล้วพิจารณาคดีต่อไป กรณีดังกล่าวบังคับรวมไปถึงบุคคลภายนอกด้วย มิใช่เฉพาะคู่ความเท่านั้นตามมาตรา 56

มาตรา 57 ในการตอบคำถามตุลาการ ให้ลูกความตอบคำถามตามความจริง อย่าได้กระทำการอันเป็นพริฐหรือเป็นการส่งสัญญาณระหว่างลูกความกับบุคคลอื่น เช่น การร้องแรกแตกเสียง การพูดกระซิกกระซิก การเพ่งนัยน์ตาดูกัน หรือการสืหรือขยี้ใบพลูใบตอง การยกคิ้ว หลับตา เป็นต้น หากมีการกระทำได้กล่าวให้ตุลาการงดการพิจารณาไว้ก่อนแล้วนำความขึ้นเรียนแก่ผู้พิพากษาเพื่อซักเอาความจริง หากมีเจตนากระทำได้กล่าวให้ลงโทษตามโทษานุโทษ หากหาพริฐไม่ได้ให้พิจารณาคดีต่อไป

3. บทบัญญัติเกี่ยวกับการเร่งรัดพิจารณาคดี

ตอนต้นของพระอัยการลักษณะตุลาการกำหนดให้นายมหาดไทยตรวจสอบคดีความทุกกระทง ปีละ 3 ครั้ง มิให้ขาด คดีความใดที่พ้น 3 – 6 เดือน ให้ดูความยาก-ง่ายของคดี ถ้าคดีง่ายแล้วไม่ตัดสินให้แล้วเสร็จให้นำตัวภูดาศไศคาไว้

มาตรา 40 กำหนดให้ลูกความเมื่อมาถึงศาลแล้ว ให้ภูดาศถามอย่าให้ช้า โดยถ้าปล่อยให้พ้นล่วงเกิน 7 วัน ต้องมีการปรับใหม่ภูดาศเป็นพินัยหลวง

การพิจารณาคดีนั้น มีพระบรมราชโองการให้ตุลาการพิจารณาคดีนครบาล ให้เสร็จภายใน 15 วัน ถ้าเกินกำหนดลูกความสามารถอุทธรณ์ได้ ถ้าเป็นคดีอาญาให้ตุลาการพิจารณาให้เสร็จภายใน 1 เดือน 15 วัน ถ้าเกินกำหนดลูกความสามารถอุทธรณ์ตุลาการได้ แต่ถ้าเป็นคดีแพ่งตุลาการต้องพิจารณาให้เสร็จภายใน 3 เดือน ดังในมาตรา 61

มาตรา 61 ตุลาการต้องพิจารณาคดีนครบาลให้เสร็จภายใน 15 วัน ถ้าพ้นกำหนดแล้วคดียังไม่จบ คู่ความสามารถฟ้องอุทธรณ์ตุลาการได้ ถ้าคดีอาญาให้พิพากษาให้เสร็จภายใน 1 เดือน 15 วัน พ้นกำหนดแล้วให้อุทธรณ์ตุลาการได้ในข้อหาอำนวยคดีไว้ให้ล่าช้า ถ้าคดีแพ่งให้ตุลาการพิจารณาคดีเสร็จภายใน 3 เดือน

มาตรา 45 กำหนดหน้าที่ให้นายดาบ ผู้ซึ่งมีหน้าที่ตรวจตราดูลูกความไม่ให้หลบหนีออกไปจากตุลาการ รวมถึงสอดส่องมิให้ลูกความนำอาวุธเข้ามาในตุลาการ และคอยกำกับเร่งเจ้ากรมผู้เป็นตุลาการ ภูดาศ เจ้าหน้าที่ให้พิจารณาพิพากษาโดยเร็ว หากนายดาบละเลยยอมโดนลงโทษตามโทษานุโทษ

มาตรา 46 พระทำมะรงทำหน้าที่เป็นยกกระบัตรความนั่งในศาลทุกกระทรง โดยมีหน้าที่ฟังเจ้ากรมพิพากษาคดีให้เป็นไปตามผิดและชอบตามที่กฎหมายบัญญัติ หากเจ้ากรมผู้เป็นตุลาการตัดสินคดีไม่ชอบไม่เป็นไปตามกฎหมาย ให้ว่ากล่าวตักเตือน หากไม่ฟังให้นำความขึ้นเรียนผู้บังคับบัญชา

4. บทบัญญัติการควบคุมการพิจารณาโดยตุลาการ

การพิจารณาคดีความในกฎหมายตราสามดวงนั้นบัญญัติให้ต้องกระทำ ณ บ้านเรือนของตุลาการ โดยให้คู่ความต้องอยู่ในความดูแลของตุลาการทั้งนี้ก็เพื่อเกิดความปลอดภัยแก่คู่ความหรือป้องกันการขัดขวาง หลบหนีของคู่ความ หรือครอบครัว หรือบุคคลภายนอกที่จะเข้าขัดขวางหรือกระทำการที่เป็นการขัดขวางต่อกระบวนการพิจารณาคดี อีกทั้งทำให้การพิจารณาเป็นไปด้วยความต่อเนื่องและรวดเร็วอีกด้วย

มาตรา 67 กรณีลูกความขาดนัด โดยโจทก์หรือจำเลยทำหนังสือนัดเวลาไว้แน่นอนแล้ว ปรากฏว่ามาพ้นจากเวลาตามหนังสือนัดทำให้การพิจารณาล่าช้า ให้เอาลูกความผู้นั้นจำใส่ข้อไว้หน้าศาลจนกว่าพระอาทิตย์ตกจึงถอดออกแล้วว่าความต่อไป

ในกฎหมายตราสามดวงยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการต่อรองคำรับสารภาพอีกด้วย ตามมาตรา 66 กรณีที่โจทก์ฟ้องร้องและอยู่ในขั้นตอนการระบุนำนวนยังไม่แล้วเสร็จ หากจำเลยรู้ตัวว่าตนเองถูกฟ้องและยังไม่มาให้การ แต่มาขอสารภาพทำให้คดีสิ้นไปไม่ต้องดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป เช่นนี้หากโจทก์เองยินยอมความด้วย โดยไม่ติดใจเอาสินไหมเลย ก็ให้ผ่อนผันในลงให้ ซึ่งการต่อรองคำรับสารภาพนี้ย่อมเป็นผลดีแก่ทั้งโจทก์และจำเลย เพราะไม่ต้องถูกควบคุมตัวในตุลาการและทำให้คดีเสร็จสิ้นกระบวนการพิจารณาไปอีกด้วย

5. บทบัญญัติเกี่ยวกับการควบคุมตัวลูกความ

5.1 หน้าที่ในการนำตัวลูกความมาอยู่ในความควบคุมของตุลาการ

มาตรา 62 เมื่อราษฎรทำหนังสือร้องเรียนมายังศาลแล้ว ให้มีโฉนดฎีกาไปให้มูลนายอานาประชาบาลส่งตัวผู้ต้องคดีภายในวันเดียวกันนั้น หากไม่พบตัวต้องสอบถามให้ได้ความ หากบุคคลใดไม่บอก ถือเป็นการละเมิด ให้กราบบังคมทูลรายงานพระเจ้าแผ่นดินนำตัวมูลนายนั้นมาชังไว้จนกว่าจะได้ตัวผู้ต้องหา นั้นมา

มาตรา 80 การทอดโฉนดฎีกาไปยังผู้มีบรรดาศักดิ์สูงผู้ต้องคดีมิได้ ให้ส่งผ่านทางปลัดรอง สมุหบัญชี เสมียนทนาย ส่วนผู้ต้องคดีทั่วไปให้ส่งผ่านมูลนายของผู้ต้องคดีและห้ามมิให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าทอดโฉนดฎีกาตราสารถึงผู้มีบรรดาศักดิ์สูงกว่า ส่วนผู้บรรดาศักดิ์สูงจะว่าคดีต้องแต่งทนายเข้าว่าคดีแทนตนเท่านั้น

มาตรา 49 โจทก์มีหน้าที่ที่จะต้องนำทนายเอาโฉนดฎีกาตราสารไปจับตัวจำเลยมาให้ตุลาการพิจารณาตามฟ้อง ถ้าโจทก์ยื่นฟ้องแล้วมิได้นำทนายไปจับตัวจำเลย หากภายหลังจำเลยหนีไป จะฟ้องเรียกครองตุลาการมิได้ เหตุเพราะเป็นความผิดของโจทก์เอง

มาตรา 16 ตุลาการก็มีหน้าที่ที่จะต้องออกคำสั่งให้นักการ ภูตราช พะท่ามระง ไปร่วมคุมตัวจำเลยกับโจทก์ด้วย หากตุลาการไม่ออกคำสั่งแล้วปล่อยให้ทั้งคู่ความทะเลาะกัน ตุลาการต้องรับโทษโดยปรับไหมตามศักดิ์

มาตรา 81 เมื่อไปถึงบ้านเรือนของผู้ต้องคดีแล้วไม่พบตัวผู้ต้องคดี ห้ามเจ้าหน้าที่ชักผลักไสคนเฝ้าคนแก่พ่อแม่พี่น้องผู้ต้องคดี หากบุคคลใดบาดเจ็บหรือเสียหาย ต้องรับผิดชดใช้โดยละเมิด

มาตรา 32 เมื่อไม่พบตัวลูกความ ต้องสืบสวนให้ได้ความจริงว่าลูกความผู้ต้องคดีไปอยู่ที่ไหน โดยผู้ที่ต้องรับผิดชอบคือตัวมูลนายของลูกความอาจจะต้องถูกเกาะกุมตัวไว้จนกว่าจะได้ตัวผู้ต้องคดี เพราะถือเป็นผู้ปกปิดอำพราง และหากตัวมูลนายผู้ต้องคดีทำการต่อสู้ขัดขวางเจ้าหน้าที่และตุลาการ ให้ลงโทษโดยริบทรัพย์สินเข้าคนให้หมดสิ้น ส่วนตัวผู้ต้องคดีให้ลงโทษโดยขนาดแล้วเอาหน้าข้างต้น

มาตรา 55 หากระหว่างทางที่จับตัวผู้ต้องหา มีการชิงตัวผู้ต้องหาโดยไม่เกรงกลัวพระราชบัญญัติ ให้ใหม่ผู้กระทำนั้นเป็น 2 เท่าของบรรดาคดีของผู้กระทำ แบ่งเป็นสินไหมและพินัย สินไหมให้แก่ตุลาการ พินัยให้เป็นของหลวง แล้วให้ลงโทษด้วยการทวนอีก 50 ที แล้วจึงนำตัวจำเลยมาพิจารณาต่อไป

มาตรา 41 กรณีที่ลูกความขัดขึ้นคำสั่ง ให้ลงโทษโดยการจำขื่อไว้ 3 วัน อย่าให้คนทั้งหลายเอาเป็นเยี่ยงอย่าง แต่หากผู้ต้องหาไม่ต่อสู้คดี กลับไปทำร้ายตัวโจทก์ กำหนดให้เสียสินไหมที่ทำไว้แก่โจทก์ แล้วให้แก่ความตามฟ้องต่อไป ตามมาตรา 102

5.2 การดูแลลูกความในตุลาการ

ในการควบคุมดูแลลูกความให้อยู่ในตุลาการให้เป็นไปด้วยความสงบและเรียบร้อยนั้น กฎหมายกำหนดให้ตัวตุลาการ และเจ้าหน้าที่ทั้งหลาย ไม่ว่าภูดาษ พะท่ามะรง นักดาบ นักการต้องปฏิบัติกับตัวลูกความตามที่กฎหมายกำหนด

ในตอนต้นพระอัยการ บัญญัติให้นายพะท่ามะรงต้องระมัดระวังตรวจตราลูกความมิให้หลบหนีเป็นประจำทุกวัน ทั้งเช้าและค่ำ

มาตรา 45 พะท่ามะรง และนายดาบมีหน้าที่ตรวจตราดูลูกความมิให้หลบหนีไปจากตุลาการ อีกทั้งมิให้ลูกความนำอาวุธติดตัวเข้ามาในตุลาการด้วย

มาตรา 10 กรณีที่ลูกความหลบหนีไปจากตุลาการโดยไม่บอกกล่าว เมื่อลูกความกลับมาหรือถูกจับตัวมาแล้ว ให้จำขื่อไว้ตามจำนวนวันที่หลบหนี

มาตรา 107 กรณีที่ลูกความหลบหนีไปจากตุลาการ หากพ้นกำหนด 15 วัน ให้เอาความข้างนั้นเป็นแพคดี แล้วเรียกสินไหมเต็มจำนวน แต่หากทั้งคู่ต่างก็พ้น 15 วันทั้งสองฝ่ายแล้ว ให้เอาเป็นพิไยหลวง เท่ากับไม่มีฝ่ายใดแพ้ชนะคดี แต่ทั้งคู่จะต้องเสียพิไยให้แก่หลวง

มาตรา 75 ในการควบคุมตัวลูกความนั้น ตุลาการจะต้องปฏิบัติด้วยความเหมาะสมกับเนื้อความ กรณีเนื้อความใดไม่ต้องจำขื่อ คา ตรวน ตรู เครื่องพันธนาการต่างๆ ห้ามมิให้ตุลาการจำลูกความด้วยเครื่องพันธนาการนั้นๆ หากตุลาการฝ่าฝืนให้ถือว่าละเมิดพระราชอาญาพระเจ้าอยู่หัว

มาตรา 108 ห้ามมิให้ตุลาการกระทำชู้ด้วยลูกความ หากลูกความที่เป็นหญิงนั้นยินยอมพร้อมใจเสนอตัวให้ตุลาการกระทำชู้ด้วย ถือว่าให้สินบนตุลาการ ตุลาการเองก็จะมีความผิด 2 กรรม คือรับสินบนและกระทำชู้กับลูกความ หากหญิงนั้นมีสามี ตุลาการต้องสินไหมฐานผิดลูกเมีย ส่วนลูกความที่เป็นหญิงต้องลดหนึ่ง 10 ที่ ประจาน แต่หากสืบได้ว่าตุลาการทำการชู้ขึ้นลูกความ ให้ตุลาการเสียสินไหมเป็นทวีคูณ แล้วให้ถอดออกจากตำแหน่ง

มาตรา 2 กำหนดให้ตุลาการสามารถคิดค่าอาหารและเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้แก่ลูกความ โดยให้ได้ไม่เกิน 3 เดือนเท่านั้น ในอัตราเดือนละ 1 บาท 2 สลึง แต่หากตุลาการนำลูกความออกใช้แรงงานจะคิดค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่มมิได้ เพราะถือว่าได้ชดใช้แรงงานแทนแล้ว

บทบัญญัติดังกล่าวทำให้ตุลาการจะต้องพิจารณาคดีให้เป็นไปโดยเร็ว มิฉะนั้นตุลาการก็จะเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูคู่ความมากขึ้น

มาตรา 94 ในกรณีที่ราษฎรฟ้องร้องต่อกัน แล้วตุลาการยังมีได้ตัวผู้ต้องหามาก็ดีหรือได้ตัวมาแล้วแต่ยังมีได้ซักถามก็ดี หรือถามแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็ดี หากผู้ต้องคตินั้นทำการอุกอาจตีบอยจำเอาทรัพย์สินของผู้ฟ้องคดี ให้ตุลาการถือเป็นคดีใหม่แล้วให้พิจารณาต่อไป

มาตรา 53 กรณีคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำการลงคู่ความอีกฝ่ายออกไปนอกตุลาการ และเอาไปตี ต่ำ ฆ่าฟัน ชิงทรัพย์สินใดๆ แล้วให้เอาความเดิมเป็นแพ้นั้นที่ ให้เอาผู้นั้นขึ้นหาอย่าง ลงทวนด้วยลดหนึ่ง 50 ที่ ส่งไปให้แบ่งปรับทั้งความเก่าและใหม่ โดยถ้าฆ่าให้ถึงตายให้ฆ่าผู้นั้นตามกันเสีย

มาตรา 97 กรณีลูกความอยู่ในตุลาการได้กระทำการวิวาท ชก ต่ำตีกัน ให้ตุลาการจดชั้นสูตรร่องรอยบาดแผลไว้ เมื่อชี้ขาดคดีเดิมแล้ว จึงเอาคดีใหม่ซึ่งเป็นคดีนอกหนังสือฟ้องร้องขึ้นพิจารณาต่อไป โดยให้แบ่งสินไหมออกเป็น 3 ส่วน แบ่งให้ผู้บาดเจ็บ ให้หลวง และซ่อมแซมศาล

5.3 การประกันตัวลูกความ

ในพระอัยการลักษณะตุลาการเปิดช่องให้มีการทำสัญญาประกันตัวเพื่อให้ลูกความไม่ต้องถูกเกาะกุมอยู่ในตุลาการได้ ทั้งนี้เป็นหน้าที่ของนายประกัน ซึ่งมีหน้าที่ต่อสัญญาประกันภัยรับผิดชอบ และรับผิดชอบจากสิทธิบางประการที่เกิดขึ้นจากการประกันนั้นด้วย แต่นายประกันจะต้องได้รับความยินยอมจากลูกเมียเสียก่อนจึงจะเป็นนายประกันได้ สะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายตราสามดวงไม่ได้คำนึงแค่บุคคลในคดีความเท่านั้น แต่คำนึงไปผลที่จะเกิดแก่สถาบันครอบครัวของบุคคลดังกล่าวด้วย เนื่องจากการประกันจะไปกระทบต่อภรรยา หน้าที่ ความรับผิดชอบ และทรัพย์สินของผู้ประกัน

มาตรา 3 ผู้ใดที่ต้องการค้าประกันผู้คนซึ่งต้องคดีอยู่ในตุลาการ ให้ผู้ประกันทำหนังสือถึงภูตราช เสมียน พะท่ามะรง ให้เจ้าหน้าที่รับหนังสือนั้นไว้ แล้วจะมีการพิสูจน์นายประกันโดยกำหนดให้ไปดูบ้านเรือนของนายประกัน แล้วจะต้องบอกกล่าวแก่ลูกเมียของผู้ประกันนั้นให้ทราบถึงการประกันนั้นๆ หากลูกเมียผู้ประกันนั้นยินยอมให้ทำสัญญาประกันได้ ก็ให้นายพะท่ามะรงทำหนังสือนั้นไว้เป็นหลักฐาน แต่ถ้าลูกเมียผู้ประกันมิให้ความยินยอม ห้ามมิให้นายพะท่ามะรงรับหนังสือประกันนั้นไว้ แต่ให้หานายประกันใหม่ที่มั่นคงกว่า หากมิได้แจ้งให้ลูกเมียผู้ประกันทราบจะบังคับตามสัญญาประกันนั้นมิได้ เพราะลูกเมียมิได้รับรู้และให้ความยินยอม

มาตรา 59 กฎหมายกำหนดให้นายประกันสามารถยกเลิกหรือถอนตัวจากการเป็นนายประกันได้ หากมีความจำเป็นที่ไม่สามารถเป็นนายประกันได้อีกต่อไปให้นายประกันบอกกล่าวแก่ลูกความให้นายประกันใหม่ แล้วเวนคืนถอนหนังสือประกันเสีย

มาตรา 112 แม้จะมีผู้เสนอที่จะรับประกัน รวมทั้งวางทรัพย์สินแทนหลักประกันแทนตัวลูกความ แต่คู่ความคัดค้านไม่ยอมรับ และตุลาการก็ไม่ได้ยินยอมให้ประกัน หากต่อมาลูกความหนีไป จะเรียกร้องเอากับบรรดาผู้ที่มาแสดงความจำนงประกันนั้นๆ มิได้ เหตุเพราะสัญญาหลักประกันนั้นยังมิได้เกิดขึ้น

มาตรา 65 หากนายประกันไม่ประสงค์ที่จะรับประกันลูกความอีกต่อไปก็สามารถยกเลิกสัญญาประกันได้โดยนำตัวลูกความมาส่งให้นายภูตราช พะท่ามะรง แล้วขอเวนคืนหนังสือประกัน แต่ต้องรอให้ลูกความติดต่อหานายประกันรายใหม่ให้ได้เสียก่อน จึงเวนคืนหนังสือประกันได้ หากในเวลานั้น ลูกความเกิดหลบหนีไปให้นายประกันและพะท่ามะรงมีหน้าที่ช่วยกันจับตัวมา หากตามตัวไม่พบ กำหนดให้นายประกัน และพะท่ามะรงร่วมกันชดใช้สินไหมพินัยกันคนละส่วน

อย่างไรก็ดี หากนายประกันทำสัญญาประกันโดยระบุจนกว่าจะรู้ผลแพ้ชนะคดีแล้ว ถือว่านายประกันร่วมทุกข์ร่วมสุขในทางคดีแล้ว หากไม่รู้ผลคดี จะยกเลิกหนังสือประกันนั้นมิได้บัญญัติไว้ในมาตรา 68

หน้าที่ปกติของนายประกัน ก็คือการรับผิดชอบใช้แทนลูกความในกรณีที่ลูกความหลบหนีไป โดยปกติจะเป็นการจ่ายเบี้ยหรือสินไหมพินัยแทนตัวลูกความ อย่างไรก็ตามกฎหมายกำหนดให้นายประกันมีสิทธิที่ได้เบี้ยเอาจากลูกความในภายหลัง ตามมาตรา 76 นอกจากนั้นในกรณีที่ลูกความหลบหนี นายประกันก็มีหน้าที่ช่วยเจ้าหน้าที่ทำการจับตัวลูกความที่หลบหนีกลับมา เพราะมาตรา 18 กำหนดให้นายประกันอาจจำต้องถูกจำ หรือถูกตีโดยแทนในกรณีที่ลูกความหลบหนี ทั้งนี้เนื่องจากถือว่านายประกันนั้นร่วมทุกข์ร่วมสุขกับลูกความแล้ว กรณีดังกล่าว

กำหนดให้ลูกหนี้ต้องเสียค่าทำขวัญให้แก่นายประกันโดยให้ใบศรีสำหรับหนึ่ง ผ่าขาวผืนหนึ่ง ให้ไหมชดใช้ที่ต้องถูกตีโดยแทนนั้น

มาตรา 33 แต่หากนายประกันที่มีหน้าที่ต้องติดตามลูกความของตนที่หลบหนีไปแต่กลับช่วยอำพรางตัวไว้เพราะเห็นแก่อำมิสสินจ้างแล้วมาแจ้งแก่ตุลาการว่าไม่เห็น เพื่อขอสินไหมพิโนยเป็นนายค้ำไพร ให้ตุลาการลงโทษนายประกันฐานอำพราง แล้วคิดสินไหมเป็นทวีคูณ

มาตรา 79 กรณีลูกความเป็นความอยู่ในหลายศาล จำต้องไปขึ้นศาลหลายศาลอย่าให้ตุลาการเกาะกุมตัวนายประกันมาจองจำไว้แทน แต่ให้ตุลาการทอดโฉนดฎีกาให้ตุลาการที่ควบคุมตัวลูกความอยู่ส่งลูกความมาพิจารณาแทน

มาตรา 12 นายประกันจะพ้นความรับผิดชอบในสัญญาประกันเมื่อส่งมอบตัวลูกความให้อยู่ในความควบคุมของตุลาการแล้ว โดยหากลูกความแพคดีแล้วยังมิได้ทอดสินไหมพิโนย แต่นายประกันได้เวนคืนตัวแก่ตุลาการแล้ว แม้ลูกความหลบหนีไป นายประกันก็หลุดพ้นความรับผิดชอบตั้งแต่เวนคืนตัวลูกความแล้ว ส่วนสินไหมยอมตกเป็นพับแก่ตุลาการ เนื่องจากตุลาการไม่ได้ระวังควบคุมตัวลูกความให้ดี

แต่นายประกันจะมีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบกับลูกความแล้วก็ตาม แต่กฎหมายกำหนดให้นายประกันไม่มีสิทธิเหนือคดีของลูกความ ไม่อาจว่าความแก้ต่างแทนลูกความได้ มาตรา 18 ในกรณีที่ลูกความมิญาติพี่น้องผู้ว่าคดีต่างแทนอยู่แล้ว หากผู้นั้นถึงแก่ความตาย ก็ห้ามมิให้นายประกันเข้าว่าความแทนลูกความ แต่ให้เรียกลูกความเข้ามาว่าคดีด้วยตนเอง

5.4 บทบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาความถูกต้องของสำนวน

กระบวนการพิจารณาคดีมีกระบวนการหลายขั้นตอนซึ่งแต่ละขั้นตอนจะกำหนดการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรโดยเจ้าหน้าที่ตั้งแต่ต้นจนถึงการบังคับคดี ตุลาการก็มีหน้าที่ที่จะต้องรักษาสำนวนคดีให้อยู่ในความถูกต้องและปลอดภัยเสมอ

มาตรา 8 กำหนดให้ลูกความมีหน้าที่จัดหาบรรดาอุปกรณ์ต่างๆในการทำสำนวน อันได้แก่ กระดาษ ดินสอ เข็อก และดินเหนียวในการรักษาและเก็บสำนวนนั้นๆ หากลูกความคนใดไม่ยอมจัดหาสิ่งของดังกล่าวให้ตุลาการลงโทษยืนดินเดียวหนึ่งชั่วโมง แล้วให้ไปหาอุปกรณ์ต่อไป

เมื่อเริ่มพิจารณาคดีจะต้องบันทึกหลักฐานสำนวน คำให้การ คำพยาน และเก็บรักษาโดยใช้เชือกผูกแล้วใช้ดินเหนียวผนึกตรงเงื่อนที่ผูก และให้โจทก์จำเลยใช้เล็บมือกดไว้ที่ดินเหนียวไว้เป็นหลักฐาน และเมื่อต้องการตรวจสอบก็ให้เทียบว่าตรงกับเล็บของบุคคลใด การกระทำนี้ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในมาตรา 37 และ 77 หากทำผิดจะมีบทลงโทษกำหนดไว้แก่คู่ความ

มาตรา 46 กระบวนการในกฎหมายตราสามดวงเปิดโอกาสให้คู่ความมีส่วนร่วมในการพิจารณา เมื่อสืบพยานเสร็จแล้ว ตุลาการจะให้เสมียนคัดสำนวนทั้งหมด เรียกว่า กระทงแกลง โดยอ่านให้ทั้งคู่ความฟังเพื่อรับรองความถูกต้อง เมื่อโจทก์จำเลยไม่คัดค้านแล้ว ก็ให้โจทก์จำเลยลงชื่อไว้เป็นหลักฐาน หากฝ่ายใดคัดค้านด้วยคำในกระทงแกลงผิดจากที่ตนได้ให้การไว้ ให้พระท่อมระงเดือนฎาษให้รับฟังข้อท้วงติงแล้วอ่านสำนวนนั้นให้ทั้งคู่ความฟังเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ถ้าเดือนฎาษแล้วไม่ฟัง ให้แจ้งให้เจ้ากรมว่ากล่าวตักเตือน หากยังไม่ฟังให้เรียนสมุหนายกผู้ใหญ่ พระท่อมระงจึงจะหลุดพ้นความรับผิดชอบ

มาตรา 37 เมื่อถามความโจทก์จำเลยแล้ว ให้ลูกความทั้งสองข้างปิดตราสำนวนด้วยกัน ถ้าข้างหนึ่งปิดตรา แต่อีกข้างไม่ยอมปิดตรา ให้เอาลูกความข้างที่ไม่ยอมปิดนั้นใส่ชื่อไว้เมื่อยอมปิดตราจึงให้ถอดออก

มาตรา 38 หากภายหลังลูกความฝ่ายหนึ่งลักแกะตราที่ปิดนั้นเสีย เพื่อประวิงความที่ตนจะแพ้ หากจับได้ให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง 25 ที

มาตรา 93 หนังสือเอกสารนั้นจะต้องอยู่ในความรับรู้ของตุลาการเสมอ ห้ามมิให้ตุลาการรับฟังเอกสารที่อยู่นอกเหนือการพิจารณาต่อหน้าตุลาการ หากเป็นหนังสือยอมความแล้วต้องกระทำต่อหน้าตุลาการ ให้ตุลาการรับรู้ด้วย หากทำยอมกันเองนอกตุลาการห้ามมิให้ตุลาการรับฟัง

มาตรา 25 เมื่อลูกความได้ทำหนังสือให้ไว้แก่ฎาษ ถ้าฎาษจะบังคับเอากับหนังสือที่ให้ไว้ ปรากฏว่าลูกความร้องว่าหนังสือดังกล่าวมิใช่ของตน หากสืบแล้วเป็นของลูกความจริงให้ลงโทษด้วยลวดหนึ่ง 15 ที แล้วบังคับตามหนังสือยอมหรือผ่อนทรัพย์สินนั้นต่อไป

บทบัญญัติในพระอัยการลักษณะตุลาการ กล่าวถึงวิธีการปิดตราสำนวน การลงวันที่ในเอกสาร หรือระบุให้ยึดถือคำให้การ การรักษาสำนวน ฯลฯ สะท้อนให้เห็นว่าเอกสารที่ใช้ในศาลนั้นมีระเบียบปฏิบัติอย่างเป็นแบบแผน เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการพิจารณาคดี เช่นในมาตรา 4, 9 หรือ 19 ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงศาลไทยในสมัยกฎหมายตราสามดวงให้ความสำคัญกับพยานเอกสาร เนื่องจากเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้มากกว่าพยานบุคคล ซึ่งสามารถกลับคำให้การได้ในภายหลัง แต่พยานเอกสารจะแก้ไขภายหลังไม่ถ่วงนัก³³

³³ พงศัภิญญู แม้นโกศล, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14, น.12.

5.5 บทบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาสำนวนให้ปลอดภัย

มาตรา 35 บัญญัติให้ตุลาการเป็นผู้รับผิดชอบในการเก็บรักษาสำนวนและเอกสารต่างๆให้อยู่ในความปลอดภัย หากสูญหายไปในขณะที่อยู่ในความรับผิดชอบของตน ตุลาการต้องชดเชยทรัพย์สินสิ่งของที่มีอยู่ในสำนวนนั้นๆ แต่หากเหตุนี้เกิดจากเหตุสุดวิสัย ก็ย่อมไม่เอาโทษแก่ตุลาการ³⁴

มาตรา 19 ในกรณีที่การพิจารณายังไม่แล้วเสร็จ เกิดไฟไหม้บ้านเรือนของตุลาการอันเป็นเหตุให้หาสำนวนนั้นไม่พบ ให้ทำหนังสือฟ้องร้องกันใหม่โดยคงเนื้อความเดิมไว้ แล้วให้พิจารณาบังคับต่อไป

5.6 บทบัญญัติเกี่ยวกับการวางตัวของตุลาการ

บุคคลที่เป็นตุลาการมีภาระหน้าที่ ระเบียบปฏิบัติ โดยที่บุคคลทั่วไปจะต้องเคารพทั้งโดยหน้าที่และสถานภาพ แต่ก็ได้ให้หมายความว่าตุลาการจะสามารถกระทำการใดๆได้โดยไม่มี ความผิด เมื่อตุลาการปฏิบัติหน้าที่บกพร่อง ก็อาจกลายเป็นจำเลยและได้รับโทษอันเกิดจากการกระทำหน้าที่ของตน³⁵ ตัวอย่างเช่น

มาตรา 12 ลูกความแพ้คดี แต่ไม่มีเงินเสียค่าสินไหมพินัย นายประกันนำตัวมาส่งแก่ตุลาการ ต่อมาลูกความนั้นหลบหนี ต้องเรียกค่าสินไหมพินัยจากตุลาการ เพราะถือว่าพ้นหน้าที่ของนายประกันแล้ว

มาตรา 24 เมื่อจะทำหนังสือประกันลูกความ หรือมัดเบี้ยเงิน ให้ผู้อื่นทำ ถ้าตุลาการทำเองถือว่ามิชอบ

มาตรา 36 ในการพิจารณาลงโทษลูกความ มิให้ตุลาการลงโทษโดยตามอำเภอใจตามอารมณ์และความโกรธ อย่าให้มีความลำเอียงในการพิจารณาความ โดยห้ามลงโทษเกินกว่าที่พระราชบัญญัติกำหนดไว้

มาตรา 113 ถ้าผู้มีคดีเป็นญาติพี่น้องกับตุลาการ ห้ามตุลาการพิจารณาคดีนั้นโดยเด็ดขาด

³⁴ เปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 51 ,53

³⁵ เสนีย์ ปราโมช,ม.ร.ว.,“กฎหมายกรุงรัตนโกสินทร์”, ตุลาการ เล่ม 2 ปีที่ 34, (มีนาคม- เมษายน 2530), น. 17.

มาตรา 105 หากจำนวนระบุจำเลยหลายคน แต่ตุลาการกลับนำตัวจำเลยเพียงคนเดียวขึ้นพิจารณาโดยประสงค์จะให้รับโทษเพียงคนเดียว หรือลงโทษน้อยกว่าที่กำหนดเพื่อเป็นการช่วยเหลือจำเลยแล้ว ตุลาการและฎาษต้องไต่บรรดาสินไหมเท่าที่ตนยอมผ่อนโทษไว้นั้น

มาตรา 119 คดีใดๆ ที่ผู้เสียหายยื่นฟ้องแล้ว ญาติพี่น้องของผู้เสียหายจะยื่นฟ้องจำเลยนั้นอีกไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นคดีกลุ่มรวมทำร้ายจำเลย ห้ามตุลาการรับคดีนั้นพิจารณา

นอกจากนี้ยังมีมาตรา 90 คู่ความติดสินบนตุลาการ ตุลาการต้องนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากรุณาธิคุณภายในสามวันเพื่อลงโทษแก่ผู้ติดสินบนนั้น ส่วนสินบนนั้นให้แก่ตุลาการผู้นำนมาถวาย ถ้าพ้นสามวันแล้วให้ลงโทษชั้นหนักแก่ผู้นำนมาถวาย ถ้าใน 3 วันนั้นผู้ให้สินบนมาร้องเรียนให้ใหม่ผู้ให้สินบนเป็น 2 เท่า ถ้าพ้นสามวันผู้ให้สินบนมาร้องเรียนให้ลงโทษตุลาการผู้รับสินบนนั้น

ถ้าคดีความยากให้ขุนกาลเรียกชุมนุมจตุสดมภ์ช่วยตัดสินว่าความ ถ้าตัดสินไม่ได้ให้นำขึ้นทูลกราบบังคมทูลพระมหากรุณาธิคุณจะตัดสินเอง

5.7 บทบัญญัติเกี่ยวกับทนายความ

มาตรา 92 ผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไป ถ้าจะฟ้องร้องผู้ที่มีศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป ให้แต่งตั้งทนายว่าความแทนตน หากว่าความด้วยตนเองห้ามศาลรับคดีไว้พิจารณา ส่วนผู้มีศักดินาต่ำกว่า 400 ลงมา ถ้าจะว่าความจะรับเป็นนายประกันให้แก่ญาติพี่น้องได้ ถ้ามีผู้ฟ้องร้องก็ว่าความด้วยตนเองได้

หลักปกติ ราษฎรจะฟ้องร้องด้วยตนเอง เว้นแต่เจ็บป่วยจึงให้พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน สามีภรรยา กระทำแทนได้ สำหรับผู้มีศักดินาต่ำกว่า 400 ลงมาซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันว่าต่างแก่ต่างแทนตนได้ ส่วนผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปนั้นถ้าจะฟ้องร้องผู้ที่มีศักดินา 400 ขึ้นไปด้วยกัน ก็จะต้องมีทนายว่าความแทนตน ถ้าไม่มีทนายศาลจะไม่รับฟ้องไว้พิจารณา³⁶

สังเกตได้ว่าทนายความว่าต่างสำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์นั้นไม่เหมือนทนายความในปัจจุบัน แต่เป็นการเอาตัวทนายไปแทนกันโจทก์จำเลยในตุลาการ คือเมื่อมีการเอาตัวโจทก์จำเลยไปกักไว้ในตุลาการระหว่างเป็นความนั้น สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์อาจให้เอาทนายไว้ไปกักแทนตัวได้ ไม่ต้องถูกกักตัวเองให้เสียศักดิ์ศรี สำหรับการพิจารณามักใช้คู่ความถามกันเอง ซึ่งจะมีข้อดี เพราะในสมัยนั้นเมื่อต่างฝ่ายต่างไม่รู้กฎหมายตลอดจนความสามารถของทนายความต่างๆ ที่จะเสียงความจริงและกฎหมาย ทำให้ไม่เข้าใจความจริงก็จะทะลักออกมาเองจากปากของคู่ความเอง

³⁶ คำเอียง กองสิน, ประวัติศาสตร์กระบวนการยุติธรรมของไทย, นิทรรศการภาคสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ วิทยาลัยเกริก, (31 สิงหาคม – 1 กันยายน 2528), น.7.

5.8 บทบัญญัติเกี่ยวกับการบังคับคดี

ในพระอัยการลักษณะตุลาการยังบัญญัติเกี่ยวกับการบังคับคดีไว้ด้วย เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ราษฎรที่เป็นคู่ความบังคับคดีด้วยตามอำเภอใจ

มาตรา 14 ห้ามมิให้ผู้ชนะคดีเห็นว่าผู้แพ้คดีจะเสียสินไหมพิโนยน้อย และจะขอให้ฆ่าฟันลงโทษผู้แพ้คดีนั่นเองมิได้

มาตรา 15 กรณีลักทรัพย์ ตีดาบบาดเจ็บถึงตาย ผิดถูกถูกเมีย ลักสินราษฎรเช่นนี้ ไม่ให้คิดเอาสินไหมระหว่างกันเอง หากสินไหมนั้นไม่ถึงแสนเบี้ย มิให้ฟ้องร้องถือโทษแก่กันเลย แต่ถ้ามีผู้ใดบังคับเอาแก่กันยอมมีโทษฐานละเมิดพระราชอาญาให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ

มาตรา 48 หากมีคำตัดสินให้แพ้คดีแล้ว ผู้แพ้คดีไม่สามารถหาทรัพย์สินมาชำระค่าสินไหมได้ ให้ลงโทษกักตัวประจานไว้หน้าศาลกลางแดดโดยไม่มีสิ่งกำบังเป็นเวลา 3 วัน แล้วจำในน้ำอีก 3 วัน ตีด้วยลวดหนังหรือไม้หวายตามจำนวนสินไหม แสนละ 3 ที่ 5 ที่ จนสิ้นเบี้ยแล้วส่งคืนมูลนายต่อไป

มาตรา 54 กรณีผิดผ่อนชำระทรัพย์ตามคำพิพากษา หากผิดนัด ให้ใส่ชื่อคาผู้แพ้คดีตากแดดไว้ที่แจ้งโดยไม่มีสิ่งกำบังให้ครบ 3 วัน แล้วให้จำในน้ำอีก 3 วัน ถ้ายังไม่ผ่อนชำระตามกำหนด ให้ยึดเอาทรัพย์สินเหย้าเรือน ลูกช้างม้าค้ำคนมาชำระหนี้แทน ทั้งสินไหมและพิโนย เว้นแต่จะหาผู้ค้ำประกันหนี้ได้

จะเห็นว่าการบังคับคดีในสมัยโบราณมีการบังคับคดีค่อนข้างรุนแรง โหดร้ายจนต้องมีการแก้ไขบทลงโทษในเวลาต่อมา ทั้งนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าการลงโทษให้รุนแรงนั้นเพื่อเป็นบทลงโทษให้คนเข็ดหลาบไม่กล้ากระทำความผิดนั่นเอง

มาตรา 95 เมื่อตัดสินคดีเสร็จแล้วมีการคิดสินไหมพิโนย อาจมีการกักขังลูกหนี้ไว้จนกว่าจะชำระสินไหมพิโนยให้ครบถ้วน กฎหมายระบุให้จะจำตนเองหรือให้บุคคลอื่นจำแทนได้ โดยหากผู้แพ้คดีหนีไประหว่างนั้น ให้คิดสินไหมกับผู้จองจำแทน แต่หากผู้ชนะคดีคุมตัวผู้แพ้คดีไว้เอง ย่อมตกเป็นพัวแก่ตนเอง โดยต้องรับเสียพิโนยแทนอีกด้วย

มาตรา 114 กรณีตัดสินความเรียบร้อยแล้ว เรียกสินไหมพิโนยแก่ผู้แพ้คดีแล้ว แต่ยังไม่ได้จัดส่งสินไหมแก่ผู้ชนะ ตุลาการถึงแก่ความตายเสียก่อน เป็นหน้าที่ของบุตรและภรรยาของตุลาการที่จะต้องส่งสินไหมให้แก่ผู้ชนะคดีและส่งพิโนยเข้าหลวงต่อไป

มาตรา 70 ค่าธรรมเนียมศาลคิดจากราคาทุนทรัพย์ อัตราหนึ่งในสิบส่วนของราคาทรัพย์ที่พิพาท ส่วนที่เหลือให้ส่งแก่ผู้ชนะคดี

นอกจากคติความจะสิ้นสุดเมื่อตุลาการตัดสินแล้ว ยังมีสาเหตุอีกประการ คือ เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคต ดังมาตรา 110

มาตรา 110 คติความใดๆ ที่ยังไม่ได้ตัดสิน หากพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตและเปลี่ยนรัชกาลแล้ว คตินี้จะนำมาขึ้นฟ้องใหม่ไม่ได้ มาตรานี้แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการยุติธรรมแล้ว เมื่อประเทศชาติมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่แล้ว คติความต่างๆ ที่ค้างมาแต่รัชกาลก่อนจะถือว่าสิ้นสุด

มาตรา 58 หากตัดสินคดีจนถึงทอดสินไหมพินัยแล้ว โจทก์หรือจำเลยตาย ห้ามมิให้สินไหมพินัยนั้นตกไปเป็นภาระหน้าที่ของลูกหลานด้วย เพราะเป็นบุคคลนอกฟ้อง นอกคติความ

มาตรา 110 กรณีผู้มีประกันว่าต่างกัน หากตัวเจ้าทุกข์ถึงแก่ความตาย คดีย่อมระงับ มิให้ผู้ว่าต่างคดีนั้นต่อไป แต่หากตัวผู้ว่าต่างเป็นผู้ถึงแก่ความตาย เช่นนี้คดียังไม่ระงับไป เพราะตัวเจ้าทุกข์ในคดีสามารถว่าความคดีตนเองได้ต่อไป

พระอัยการลักษณะตุลาการ นอกจากจะเป็นเอกสารที่แสดงบทบัญญัติฝ่ายตุลาการแล้ว ยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะตุลาการในความคิด กระบวนการพิจารณาคติความ การบังคับคดี คติความเชื่อ วิถีชีวิตของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

4.2.3 พระอัยการลักษณะพยาน

ในพระอัยการลักษณะพยานเป็นส่วนสำคัญของหลักการและวิธีการปฏิบัติการสืบพยานเพื่ออำนวยความสะดวกยุติธรรมให้เกิดขึ้นในแผ่นดิน พระอัยการลักษณะพยาน ได้แบ่งกระบวนการตรวจสอบความจริงในคดี ดังนี้ กระบวนการรับฟังพยาน การเผชิญสืบพยาน การป้องกันพยาน การรับฟังคำเบิกความของพยาน และการขังน้ำหนักพยาน³⁷

1. กระบวนการรับฟังพยาน มีประเด็นที่ควรพิจารณาดังนี้

ขั้นตอนการอ้างพยาน ในการพิจารณานั้น เมื่อเริ่มคดี ผู้มีคติความต้องไปแสดงความประสงค์ต่อจำศาลที่มีหน้าที่รับเรื่องราวร้องทุกข์ของทุกศาล ซึ่งจำศาลจะทำการเรียกหนังสือทนายจากโจทก์เป็นประกันว่าจะมิเอาเรื่องเก่ามาฟ้องอีก³⁸ (ฟ้องซ้ำในปัจจุบัน) จากนั้นจะมาถึงขั้นตอน

³⁷ อติรุจ ดันบุญเจริญ, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 18, น.17.

³⁸ โปรดดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 148

การชี้สองสถาน เป็นการเปรียบเทียบข้อเท็จจริงและจำเลย เพื่อกำหนดข้อที่รับและไม่รับกันเป็น ประเด็นข้อพิพาท พร้อมทั้งระบุพยานของแต่ละฝ่ายในประเด็นข้อพิพาทที่ไม่ยอมรับกัน

การอ้างพยาน เป็นการระบุพยานฝ่ายของตนเข้ามาในสำนวนความ ซึ่งจะมีลักษณะ ของการอ้างพยานได้หลายลักษณะ ดังนี้

1.1 การอ้างพยานร่วมกัน หรือที่เรียกว่า สมะพยาน หมายถึง กรณีที่คู่ความทั้งสองฝ่าย ต่างก็อ้างพยานร่วมกันเพียงอันเดียว โดยต่างฝ่ายต่างไม่อ้างพยานหลักฐานอื่นใดอีก หากพยาน ให้การสมกับฝ่ายใด ฝ่ายนั้นย่อมเป็นผู้ชนะ³⁹ แต่หากพยานมีพิรุณ เรียกว่า อะสมพยาน จะฟังเป็นที่ ยุติตามนั้นมิได้ จำเป็นต้องให้พยานพิสูจน์ตนเองก่อน บทบัญญัตินี้บัญญัติไว้ในมาตรา 5

วิธีการพิสูจน์ตัวของพยานดังกล่าว น่าจะมีวิธีการพิสูจน์ไว้เป็นการเฉพาะ โดย พิจารณาจากกรณีให้พยานสาบานตนในมาตรา 15 ซึ่งแสดงว่าน่าจะมีวิธีที่กฎหมายกำหนด กระบวนการสาบานตนและการพิสูจน์ตัวเองของพยานเอาไว้ และนักวิชาการบางท่านเห็นว่าเพียง การสาบานตนก็เป็นการพิสูจน์แล้ว เนื่องจากการสาบานตนในสมัยนั้นเน้นความศักดิ์สิทธิ์ของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าในปัจจุบัน ประจวบกับผู้คนในสมัยนั้นให้ความสำคัญและเคารพศรัทธากับ หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นอย่างมากด้วย

1.2 การอ้างพยานต่างกัน เรียกว่า นาๆพยาน หมายถึง โจทก์และจำเลยอ้างพยาน สนับสนุนในข้อเท็จจริงของตนแตกต่างกันออกไป มิได้อ้างพยานร่วมกันดังเช่นในกรณีสมะพยาน การ อ้างพยานดังกล่าวถือเป็นกรณีที่เกิดขึ้นทั่วไปของการต่อสู้คดี บทบัญญัตินี้บัญญัติไว้ในมาตรา 6

1.3 การอ้างพยานต่อไปอีกทอดด้วยกันเป็นผู้อ้าง เรียกว่า โยนพยาน หมายถึง พยาน ในสำนวนอ้างพยานปากอื่นซึ่งอยู่นอกสำนวนเข้ามาเป็นพยาน ซึ่งการจะสืบพยานปากนี้ ถือ เป็นดุลพินิจของผู้พิพากษาศาลฎีกา หากเห็นว่าคำให้การของโยนพยานจะเป็นประโยชน์ต่อการพิสูจน์ ก็อาจจะพิจารณาให้สืบโยนพยานได้ เพราะถือว่าเป็นพยานนอกสำนวน บัญญัติไว้ในมาตรา 30

เมื่อผ่านกระบวนการอ้างพยานมาแล้ว หากเป็นพยานที่รับฟังได้ตามกฎหมาย ก็ย่อม ที่จะดำเนินการเผชิญสืบต่อไป แต่หากเป็นพยานที่รับฟังไม่ได้ ย่อมต้องตัดพยานหลักฐานนั้นเสีย จากสำนวน ในขั้นนี้ขอแบ่งเป็นพยานบุคคล พยานเอกสาร และพยานวัตถุ

พยานบุคคล โดยทั่วไปแล้ว พยานบุคคลที่รับฟังได้ หมายถึง บุคคลที่ให้การเป็น ประโยชน์ต่อการพิจารณาและพิพากษาคดี ในกฎหมายตราสามดวงให้ความสำคัญกับฐานะ และ ความน่าเชื่อถือของพยาน โดยยึดถือตามคำปรารภของพระอัยการลักษณะพยาน อย่างไรก็ตาม

³⁹ โปรดดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 91

บทบัญญัติดังกล่าวเป็นเพียงบทแนะนำผู้พิพากษาศาลการเท่านั้น ในทางปฏิบัติมักใช้หลักเกณฑ์ความใกล้ชิดแห่งคดีมากกว่าความเชื่อถือ

มาตรา 13 ลักษณะพิเศษของพยาน เป็นการกำหนดว่าบุคคลใดบ้างที่ควรจะได้รับฟังเป็นพยาน โดยถือเอาความใกล้ชิดของคดีมากกว่าความน่าเชื่อถือของพยาน เช่น กรณีเมียหลวงทะเลาะวิวาทกับเมียน้อย ให้รับฟังเพื่อนฝูงและเพื่อนบ้านเป็นพยาน แต่มิให้รับฟังผัวเป็นพยาน ทั้งนี้ เนื่องจากอาจจะเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ หรือ

กรณีชาวบ้านชาวเรือทะเลาะวิวาทกันให้เอาเพื่อนบ้านเพื่อนเรือเป็นพยาน หากชาวตลาดวิวาทกัน ให้ชาวตลาด กำนัน เป็นพยาน หากชาวนาทะเลาะวิวาทกัน ให้เอาชาวนาด้วยกันเป็นพยาน เป็นต้น

กรณีผู้ที่เดินทางไปด้วยกัน วิวาทกัน ให้เอาผู้ที่เดินทางไปด้วยกันเป็นพยาน

กรณีผู้ไปทำบุญทำทานฟังพระธรรมเทศนาในพระวิหาร วัดวาอาราม ให้เอาผู้ที่ไปทำบุญทำทานฟังธรรมเป็นพยาน

โดยที่บุคคลตามมาตรา 13 ดังกล่าวนั้น จะต้องผ่านเงื่อนไขอื่นๆ ของการรับฟังพยาน เช่นกัน โดยต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าตนเป็นผู้รู้เห็น หรืออยู่ในเหตุการณ์นั้นจริงๆ

นอกจากนี้ยังมีกรณีที่กฎหมายกำหนดให้รับฟังบุคคลเป็นพยานในสถานการณ์อื่นๆ อีก ในมาตรา 14 เป็นกรณีพิเศษ

มาตรา 14 กรณีวิวาทกันในบ่อน ให้นายบ่อน นักเลงบ่อน เป็นพยาน ถ้าวิวาทกันในโรงทำเกือกให้ช่างทำเกือกเป็นพยาน ถ้าวิวาทกันที่ทำประมงให้ชาวประมงเป็นพยาน ถ้าวิวาทกันในโรงสุราให้ผู้เสพสุราเป็นพยาน ถ้าวิวาทกันในงานมโหรีศพให้ผู้ดื่มมโหรีศพเป็นพยาน

การที่กฎหมายตราสามดวงกำหนดให้ตุลาการรับฟังบุคคลข้างต้นเป็นพยานดูเป็นเรื่องแปลกอย่างยิ่ง ด้วยเหตุความไม่น่าเชื่อถือในพฤติกรรม ความประพฤติและอาชีพของบุคคลเหล่านั้น ซึ่งถือเป็นข้อยกเว้นที่เป็นพิเศษ เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นถึงแนวคิดในการค้นหาความจริงในคดีได้เป็นอย่างดี โดยให้ความสำคัญกับการตรวจสอบความจริงยิ่งกว่ารูปแบบพิธีการ โดยแม้จะมีบทกำหนดในการห้ามรับฟังพยานมากมาย แต่หากในสถานการณ์ที่ไม่สามารถจะหาพยานอื่นใดที่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ได้อีก กฎหมายก็เปิดโอกาสให้รับฟังบุคคลตามมาตรา 14 เป็นพยานได้ โดยมีเงื่อนไขในการรับฟังคือ ไม่สามารถหาสักขีพยานอื่นใดได้ในสถานการณ์นั้นได้อีก และบุคคลนั้นต้องทำการพิสูจน์ตัวเองได้ โดยทำมาตรา 14 มีการบัญญัติปราชญ์เชิงจิตวิทยา บาบปญญคุณโทษ หากพยานกล่าวถ้อยคำใดก็ให้ตักแก้ผู้กล่าวอีกด้วย

มาตรา 9 กลพยาน หมายถึง กรณีคู่ความทะเลาะวิวาทกันขึ้นในระหว่างที่เป็นความนั้น คู่ความฝ่ายหนึ่งวานบุคคลใดบุคคลหนึ่งไปตามข้อเท็จจริงที่เป็นประเด็นพิพาทกับคู่ความอีกฝ่าย โดยหากคู่ความถูกถามตอบรับกลับมา จึงนำบุคคลนั้นมาเป็นพยาน (มีการยอมรับข้อเท็จจริงที่พิพาทแล้ว)

จะเห็นว่า กลพยานนั้นมีลักษณะเป็นพยานบอกเล่า แต่เพราะกลพยานนั้นเบิกความถึงคำรับของคู่ความฝ่ายตรงข้าม ซึ่งส่วนมากจะเป็นคำรับที่เป็นผลเสียของคู่ความผู้รับเอง ซึ่งคู่ความก็สามารถที่จะปฏิเสธคำรับเช่นนั้นได้ในชั้นพิจารณา กฎหมายจึงกำหนดให้พยานประเภทนี้สามารถรับฟังได้

มาตรา 26 พยานคนกลาง คำเบิกความจะต้องเชื่อมกับพยานอื่นๆ ตุลาการสามารถรับฟังพยานๆ นั้นได้ แต่หากคำพยานไม่ต้องตรงกัน ก็มีให้รับฟังเลย

มาตรา 20 กำหนดให้รับฟังพระภิกษุเป็นพยานได้ โดยพระภิกษุนั้นต้องครองไตรจีวร ผ้า 3 ผืนของภิกษุ คือ ผ้าสบง ผ้าจีวร และผ้าสังฆาฏิ และสะพายบาตร และต้องมีเครื่องบริขารครบ 8 อย่าง ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ เข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ ถึงจะรับฟังเป็นพยานได้ และสามเณรก็กำหนดไว้ในมาตรา 21 ลักษณะคล้ายๆ กัน คือ ต้องห่มดอง ซึ่งเป็นวิธีการห่มผ้าของพระภิกษุสามเณร โดยการห่มเอวี่ยงบ่าและผ้ารัดอก และมีเครื่องยามครบถ้วน เช่นเดียวกัน

กฎหมายตราสามดวงกำหนดให้พระภิกษุ สามเณรเป็นโมกษพยาน หรือพยานที่พ้นแล้ว ไม่จำเป็นต้องเข้ามาในคดีแต่อย่างใด หรือแม้แต่เข้ามาเป็นพยานแล้วหากไม่ยอมตอบคำถามใดๆ หรือไม่ยอมให้การก็ยอมจะทำได้ อีกทั้งได้รับการยกเว้นไม่ต้องสาบานตนด้วย ซึ่งจะเหมือนกับในกฎหมายปัจจุบัน⁴⁰ แต่จะแตกต่างตรงที่พระภิกษุ สามเณรจะต้องมีเครื่องอัฐบริขารตามที่กฎหมายกำหนดด้วยจึงจะรับฟังถ้อยคำนั้นๆ ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความละเอียดของการค้นหาความจริงในกฎหมายตราสามดวง

พยานอาสา บัญญัติไว้ในมาตรา 10, 44 และ 57

พยานอาสา คือ พยานที่เข้าด้วยกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือฝ่ายจำเลย โดยเบิกความเท็จ ไม่ได้เห็นกลับว่าเห็น ไม่ได้ยินกลับว่าได้ยิน ซึ่งกฎหมายกำหนดให้เป็นบทตัดพยานมิให้รับฟังเป็นพยาน แม้ว่าจะเป็นพยานในลักษณะใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นพยานในชั้นพิพยาน อุดรพยาน หรืออุดรพยาน ก็ห้ามรับฟังโดยเด็ดขาด นอกจากนี้ยังกำหนดบทลงโทษพยานอาสาไว้ในมาตรา 23, 57 อีกด้วย

⁴⁰ โปรดดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 108 (2), 112, 115

พยานเอกสาร โดยหลักแล้วขึ้นอยู่กับความแท้จริงของเอกสาร หากเป็นเอกสารต้นฉบับ มิได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมหรือทำปลอมขึ้นมา ย่อมรับฟังเป็นพยานหลักฐานได้ บัญญัติไว้ในมาตรา 23 และ 24

มาตรา 23 พยานบุคคลยังไม่มีน้ำหนักเท่าพยานเอกสาร หากเอกสารนั้นเป็นเอกสารที่แท้จริง มิได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมหรือทำปลอมขึ้นมา และหากคู่ความโต้แย้งข้อความในเอกสารนั้นก็ให้ตรวจสอบความถูกต้องของเอกสารนั้นๆ ตามมาตรา 24 โดยอาลักษณ์ผู้ชำนาญทางอักษรโดยกำหนดให้ผู้อ้างนั้นเขียนหนังสือขึ้นใหม่แล้วเปรียบเทียบกับเอกสารที่อ้างเป็นพยานนั้น หากถูกต้องตรงกันให้ฟังเป็นพยานได้

นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มน้ำหนักความน่าเชื่อถือของพยานเอกสาร หากเอกสารที่อ้างมีพยานบุคคลให้การเจือสม หรือมีพยานบุคคลเข้าสืบประกอบพยานเอกสารขึ้นนั้นๆ อีกด้วยปรากฏตามมาตรา 27

พยานวัตถุ ในกฎหมายตราสามดวงจะให้ความสำคัญกับพยานวัตถุน้อยกว่าพยานบุคคลหรือพยานเอกสาร ซึ่งจะตรงกันข้ามกับปัจจุบัน แต่กับบัญญัติไว้ในลักษณะเดียวกับพยานเอกสาร คือ ความถูกต้องแท้จริงของวัตถุนั้นๆ มีบทบัญญัติไว้ในมาตรา 23, 24, 25, 66

มาตรา 25 ถ้าคู่ความทั้งสองอ้างดวงตราประจำกรม หรือดวงตราสำคัญอื่นเป็นพยานแล้วมีการทักท้วงว่าดวงตราที่นำสืบนั้นมีการบกพร่องผิดเพี้ยนไปจากดวงตราของทางราชการแล้ว ท่านว่าห้ามมิให้รับฟัง โดยในการตรวจสอบพิสูจน์ดวงตรานั้นๆ ให้อาลักษณ์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางอักษรและดวงตราเป็นผู้ตรวจสอบ หากเปรียบอาลักษณ์กับในกฎหมายปัจจุบันแล้ว จะเหมือนกับพยานผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้ชำนาญการพิเศษนั่นเอง⁴¹

มาตรา 66 หากเกิดวิวาทในสถานที่มืด ในทางสามแพร่ง หรือที่มองเห็นได้ยาก แล้วหาหลักชี้พยานไม่ได้ กฎหมายกำหนดให้ผู้พิพากษาตุลาการพิเคราะห์ให้ถี่ถ้วน หากเป็นเช่นนั้นแล้วให้ชั้นสูตรบาดแผลเป็นพยานได้ ในพระอัยการวิวาทดำตีกัน มาตรา 21 กำหนดให้หน้าที่ผู้ชั้นสูตรบาดแผลคือ พะทำมะรงและนายภูดาษ⁴²

⁴¹ โปรดดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 99

⁴² โปรดดูประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 2, น.278.

2. กระบวนการเผชิญสืบพยาน

ในกระบวนการเผชิญสืบพยานนั้น กฎหมายบัญญัติให้กระทำหลังจากผ่านกระบวนการอ้างพยานและกระบวนการตรวจสอบพยานห้ามรับฟังมาแล้ว ย่อมต้องมีการสืบปากคำพยานที่ระบุไว้ในสำนวน พยานที่จะเผชิญสืบต่อไปจะเป็นพยานที่ถูกระบุไว้ในสำนวนเท่านั้น แต่อาจมีข้อยกเว้น เช่นตามมาตรา 46 พยานนอกสำนวน กรณีดังกล่าว กฎหมายจะมีให้ตัดพยานนั้นทันที แต่ให้ฟังคำของตุลาการว่ามีเหตุแห่งการตัดสำนวนนั้นหรือไม่ หากตุลาการเห็นว่ามิมีมูลที่จะเกิดพฤติการณ์ตัดสำนวนเช่นนั้นได้ พยานนอกสำนวน เมื่อทำการสอบสวนตน และให้ถ้อยคำสอดคล้องกับพฤติการณ์ดังกล่าวก็ย่อมรับฟังได้⁴³

2.1 วัน เวลา และสถานที่เผชิญสืบพยาน

มาตรา 31 วันสืบพยานคือวันที่มีการอ้างในการระบุพยานสำนวนเลย โดยหากพ้นคืนหนึ่งแล้วกฎหมายห้ามสืบพยานปากนั้นอีก

เหตุผลที่มีการให้สืบพยานในวันนั้นเลยก็เนื่องจากหากเวลาที่เน้นซ้ำเกินไป อาจจะส่งผลกระทบต่อความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ของพยานได้ และอีกเหตุผลคือเพื่อปิดโอกาสมิให้คู่ความกระทำการใดๆต่อพยานนั่นเอง ส่วนเวลาในการทำการสืบพยานนั้น ก็จะต้องเป็นภายในวันที่อ้างพยานนั้นๆ โดยอย่างช้าที่สุดคือ ห้ามพ้นคืนนั้นหรือจนกว่าจะทำการสืบพยานนั้นเสร็จสิ้น ซึ่งจะแตกต่างจากการสืบพยานในปัจจุบัน ที่กว่าจะทำการสืบพยานได้ก็ทำไปได้อย่างล่าช้า ส่งผลให้การสืบพยานเป็นไปโดยไม่มีประสิทธิภาพ

สถานที่ทำการสืบพยาน มาตรา 28 ในการไปเผชิญสืบพยานที่บ้านพยาน หากไม่พบพยานผู้อ้างจะนำไปที่อื่นเพื่อหาพยานให้ได้สามแห่ง หากไม่พบให้กลับมาคอยพยานที่บ้านพยาน รอคอยจนผ่านไป 3 วัน หากมิได้พบพยานให้ถือว่าพยานนั้นเป็นสูญ (ตัดพยานปากนั้นออกไป)

เหตุผลในการที่ต้องเผชิญสืบพยาน ณ บ้านเรือนของพยานนั้นก็เพื่อต้องการคุ้มครองเพื่อความสะดวกของพยานและง่ายต่อการควบคุม เพราะในสมัยก่อนนั้นเมื่อมีคดีความเกิดขึ้นระหว่างการพิจารณาคดีแล้ว คู่ความจะต้องถูกควบคุมตัวอยู่ ณ ที่ทำการของตุลาการ ปกติก็อาจจะเป็นบ้านของตุลาการเอง โดยคู่ความจะหมดสิทธิในการออกไปไหนมาไหนตามอำเภอใจ จะต้องได้รับอนุญาตจากตุลาการเท่านั้นจะมีสิทธิออกไปภายนอกได้ หากคู่ความหลบหนีอาจส่งผลร้ายต่อตัวคู่ความหรือคดีความฝ่ายตนเอง และหากเป็นคู่ความที่มีนายประกัน นายประกันก็ต้องรับผิดชอบ

⁴³ อติรุจ ดันบุญเจริญ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 18 น.40.

2.2 หน้าที่ของคู่ความในการสืบพยาน

มาตรา 32 เป็นหน้าที่ของคู่ความในการพาดูลากการไปสืบพยาน โดยต้องปฏิบัติอย่างสุจริต คู่ความต้องมีหน้าที่ภาระในการนำไปสืบพยาน หากมิได้พาไปถึงสถานที่ของพยานดังกล่าวให้ถือเป็นแพ้

คู่ความฝ่ายที่มีหน้าที่ในการนำตุลาการไปสืบพยาน ก็คือ คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานนั้นๆ ต้องปฏิบัติโดยสุจริต ณ บ้านเรือนพยานอันเป็นสถานที่เผชิญสืบ หากคู่ความกลับไม่ยอมพาไปให้ถึงบ้านเรือนของพยาน เช่นนี้ย่อมแสดงถึงพิรุณหรือความไม่แน่ใจของพยานที่ตนเองอ้างปรากฏอยู่ในพระอัยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา 33 หรือหากคู่ความนั้นอ้างระบุพยานแล้วกลับไม่ยอมนำตุลาการไปเผชิญสืบพยานตามที่อ้าง แต่กลับอ้างบุคคลอื่นเป็นพยาน ก็ถือเป็นพิรุณเช่นกันให้ตุลาการถือว่าคู่ความฝ่ายนั้นแพ้คดี เหตุเพราะชีวหาเดียวกล่าวเป็นสอง ทั้งนี้ปรากฏตามมาตรา 40

มาตรา 28 หากคู่ความผู้อ้างได้นำตุลาการไปถึงบ้านเรือนของพยานอันเป็นสถานที่สืบแล้ว แต่กลับไม่พบตัวพยาน ทำให้ตุลาการไม่สามารถสืบพยานปากนั้นๆ ได้ กฎหมายกำหนดให้คู่ความฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบนั้น สามารถที่จะนำตุลาการไปเผชิญสืบพยานปากนั้น ณ สถานที่อื่นที่คาดว่าจะพบพยานได้อีกสามแห่ง ถ้ายังไม่พบให้กลับมาคอยที่บ้านพยานเช่นเดิมจนพระอาทิตย์ตก หากครบสามวันยังไม่พบพยานก็ให้ถือว่าพยานหนีหายสาบสูญไป

หากพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าที่กฎหมายกำหนดให้ตุลาการจำต้องตามหาพยานและรอคอยพยานที่บ้านเรือนของพยานนั้นเป็นเวลาสามวัน ก็เพื่อต้องการให้แน่ใจเสียก่อนว่าไม่สามารถหาตัวพยานได้ เพราะหากด่วนตัดพยานปากนั้นออกจากสำนวนแล้ว ผลร้ายในทางคดีย่อมตกแก่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานปากนั้นโดยมิใช่ความผิดของคู่ความ อีกทั้งจะมีผลต่อการตัดสินคดีของตุลาการ ในขณะเดียวกันหากยังรอคอยต่อไปก็อาจจะเสียเวลาต่อการดำเนินคดีได้ จึงจำต้องตัดพยานปากนั้นเสีย

หากตุลาการเผชิญสืบรอคอยพยาน ณ บ้านของพยานแล้วในวันถัดมาที่ไม่สามารถเจอพยานได้ คู่ความกลับนำตุลาการไปยังสถานที่อื่นซึ่งมิใช่บ้านเรือนของพยานที่เคยเผชิญสืบ เช่นนี้กฎหมายกำหนดให้ตุลาการเรียกผู้ที่อาศัยในบ้านเรือนแห่งนั้นมาสอบถาม หากเป็นคนละคนกับที่ระบุชื่อเป็นพยาน ให้คู่ความฝ่ายที่อ้างนั้นเป็นฝ่ายแพ้คดี

มาตรา 29 หากในการนำสืบพยานนั้น ไม่พบพยานและไม่สามารถติดตามตัวพยานมาได้ภายในสามวันดังกล่าว ให้ตุลาการพิจารณาสำนวนนั้นอีกครั้งหนึ่งก่อน หากพยานปากนั้นๆ เป็นข้อไม่สำคัญในคดี ก็ให้ตุลาการทำการตัดพยานปากนั้นได้ แต่หากเป็นพยานปากสำคัญที่มีผลต่อคดีเป็นอย่างมากแล้ว ให้ตุลาการสืบพยานนั้นอีกครั้งเพื่อมาประกอบสำนวนให้ได้ เว้นแต่การ

พยายามติดตามหา นั่นจะเป็นการพ้นวิสัย เนื่องจากพยานได้เสียชีวิตแล้ว หรือย้ายไปบ้านเมืองอื่น ยากแก่การติดตามหา ทำให้คู่ความไม่มีพยานอื่นใดยืนยันข้อเท็จจริงอีกต่อไป ก็ให้ใช้วิธีการพิสูจน์ ต่อกัน

จะเห็นได้ว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับการค้นหาความจริงในคดีเป็นอย่างมาก โดยกำหนดให้ตุลาการพิจารณาความสำคัญของพยานปากนั้นๆ หากเป็นพยานปากสำคัญแล้วก็ให้ตุลาการตามหาตัวพยานมาให้จงได้ เพื่อที่จะทราบความจริงจากพยานปากสำคัญนั้น ยกเว้นแต่เหตุสุดวิสัยที่ไม่สามารถตามหาพยานได้แล้วเท่านั้น จึงจะตัดพยานปากนั้นเสีย

มาตรา 52 หากคู่ความฝ่ายใด กระทำให้พยานหลบหนีไป ทำให้พยานไม่ยอมให้ความร่วมมือ หรือติดสินบนพยานก็ดี ถือว่าเป็นการกระทำที่มีชอบ กฎหมายกำหนดให้คู่ความฝ่ายนั้นเป็นแพ็คดี

2.3 กระบวนการรับฟังคำเบิกความของพยาน

การถามคำถามและการรับฟังคำเบิกความพยาน มีขั้นตอนและรายละเอียดดังนี้

การสาบาน มาตรา 15 กฎหมายกำหนดให้พยานบุคคลทุกประเภททุกชั้นน้ำหนั ก่อนเบิกความย่อมต้องสาบานตนก่อนทั้งสิ้น หากพยานสาบานตนแล้วใน 3 วัน 7 วัน เกิดโทษ ภัยอันตรายทั้งแปดประการแก่พยาน ให้คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานนั้นแพ็คดีแก่คู่ความฝ่ายที่มีได้อ้าง

พยานย่อมต้องสาบานตนก่อนเบิกความไม่ว่าจะเป็นพยานในลำดับชั้นใดประเภทใดก็ตาม เพราะการสาบานตนถือเป็นกระบวนการขั้นตอนที่เป็นระเบียบกฎเกณฑ์บังคับเพื่อให้พยานเบิกความเท็จ การสาบานตนของพยานมีความสำคัญมาก ถึงกับมีผลแพ้ชนะคดีของคู่ความเลยทีเดียว โดยกฎหมายจะยึดเอาผลแห่งคำสาบานเป็นหลัก โดยหากพยานของฝ่ายใดประสพภัยตาม คำสาบานใน 8 ประการแล้วให้ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายแพ็คดี ในส่วนของภัยทั้ง 8 ประการนั้น ในกฎหมาย พระอัยการลักษณะพยานกลับมิได้ระบุไว้แต่อย่างใด⁴⁴

กระบวนการสาบานนั้นยังมีการกำหนดรายละเอียดของการสาบานเอาไว้ เช่นสถานที่ ที่ทำการสาบาน จะต้องเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่ตามศาสนาที่พยานนั้นๆ นับถือ เช่น วัด สุเหร่า โบสถ์ เป็นต้น นอกจากนี้พิธีกรรมที่มีความสำคัญในขณะก่อนที่พยานจะทำการสาบาน คือให้ตุลาการกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เทพดาฟ้าดินทั้งหลาย ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหม พระยมราช ท้าวจตุโลกบาล พระจันทร์ พระอาทิตย์ เทพผู้รักษาพระพุทธศาสนา และเทพดาต่างๆ ให้เสด็จมาพร้อมกันในสถานที่ที่สืบพยาน เพื่อร่วมเป็นสักขีพยาน โดยหากพยานกล่าวถ้อยคำอัน

⁴⁴ เพิ่งอ้าง, น.44-45.

เป็นเท็จ ขอให้สิ่งศักดิ์ทั้งหลายจงดลบันดาลผลร้ายต่างๆ ให้เกิดแก่พยานผู้นั้นซึ่งผลร้ายนั้นจะเกิดขึ้นแตกต่างกันไปตามรูปแบบของการกล่าวเท็จ เช่นหากเบิกความว่าเห็น แต่ความจริงมิได้เห็น จะถูกเอาตะขอเกี่ยวตาซ้ายขวาออกมา แล้วกลายไปเป็นเปรตชดให้กรรมอยู่ในนรก หรือหากเบิกความว่าได้ยิน แท้จริงไม่ได้ยิน ก็ขอให้นายนิรยบาลหรือผู้คุมนรกเอาหอกแทงหูซ้ายทะลุขวาและย้อนกลับมาอีกรอบหนึ่ง หรือให้ธรณีสูบ กลายเป็นคนบ้าใบ้ เตี้ยค่อม โดนฟ้าผ่า เข้าป่าให้เสือกิน เป็นต้น แต่หากพยานนั้นเบิกความตามสัจยจริงแล้ว หากเกิดมาในภพใดก็ขอให้มียุบโถมอันงดงาม เป็นนักปราชญ์ประกอบไปด้วยความสามารถและขอให้พบทางนิพพานในที่สุด ทั้งนี้ปรากฏตามตอนต้นของพระอัยการลักษณะพยาน

ในมนุธรรมศาสตร์ของอินเดียจะเน้นเรื่องการยกย่องความจริงและประนามการทำความผิดเป็นสิ่งที่ผู้พิพากษาควรบอกกล่าวด้วยความเกรงขามต่อพยานเป็นอย่างมาก เพราะไม่มีคุณความดีหรือความถูกต้องใดสูงกว่าความจริง ความมีสัจจะอีกทั้งไม่มีอาชญากรรมที่ร้ายแรงกว่าการโกหก มนุษย์ควรที่จะพูดความจริง โดยเฉพาะเมื่อเขาถูกแต่งตั้งให้การเป็นพยาน⁴⁵

การคัดค้านพยาน เมื่อพยานทำการสาบานตนเองแล้ว ก็เปิดโอกาสให้โจทก์จำเลยได้คัดค้านและตั้งพยานของอีกฝ่ายหนึ่ง

กฎหมายกำหนดให้ผู้พิพากษาศาลการถามคู่ความฝ่ายที่ไม่ได้อ้างพยานนั้นว่า ต้องการจะคัดค้านพยานหรือไม่ อย่างไร โดยหากต้องการคัดค้าน ศาลการก็จะบันทึกไว้ภายหลังจากที่พยานได้ทำการสาบานตนแล้ว แต่พยานจะไม่ถูกถามในประเด็นที่ถูกคัดค้านทันที เมื่อพยานเบิกความประเด็นของตนเสร็จแล้วศาลการจะแจ้งให้พยานทราบถึงข้อคัดค้านแล้วให้พยานตอบข้อคัดค้านนั้น⁴⁶ หากพยานเขียนหนังสือได้ ก็ให้เขียนเป็นหนังสือ ถ้าพยานเขียนหนังสือมิได้ ศาลการจะเป็นผู้บันทึกเอง เมื่อสิ้นคำเบิกความแล้ว ศาลการจะอ่านคำเบิกความของพยานให้โจทก์และจำเลยฟัง เพื่อให้คู่ความตรวจสอบว่าศาลการบันทึกคำให้การตรงกับคำเบิกความของพยานหรือไม่ หากศาลการเห็นว่าคำเบิกความของพยานมีพิรุณให้ชักพยานให้แจ้งในตอนนั้นเลย โดยหากฟังไปในทางใดมิได้ กฎหมายกำหนดให้ศาลการพิจารณาว่าเป็นข้อที่เป็นข้อสำคัญในคดีหรือไม่ หากเป็นข้อที่มีได้สำคัญต่อคดีให้ศาลการยกเสีย แต่หากเป็นข้อสำคัญในคดีแล้ว ให้ศาลการพิจารณาค้นหาจากแก้วแห่งคดีให้จงได้ ซึ่งน่าจะหมายถึงคำรับของคู่ความ

⁴⁵ Nārada Translated by Julius Jolly, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20, pp.91-95.

⁴⁶ อุดม รัฐอมฤต, "พยานตามกฎหมายเก่าสยาม", วารสารนิติศาสตร์, 29, (1 มีนาคม 2542) น.132.

ซึ่งหากพยานปากใดต้องคำมั่น ต้องตั้งโดยคู่ความฝ่ายตรงข้าม กฎหมายจะกำหนดให้พยานสาบานตนเพื่อตอบคำถามในประเด็นที่ตนถูกคำมั่นไว้ต่อตุลาการโดยตุลาการจะเป็นผู้จับพิรุชของการตอบคำถามค้านของพยาน ในพระราชกำหนดเก่า กำหนดว่าในคดีที่ฝ่ายที่คัดค้านพยานนั้น อ้างว่าพยานปากนั้นเป็นญาติพี่น้องของคู่ความที่อ้างพยานแล้ว นอกจากการสาบานตนของพยานแล้วให้ตุลาการทำการสืบสวนโดยสอบถามเพื่อนบ้านเรือนเคียงคู่ความฝ่ายที่อ้างนั้นด้วย โดยเพื่อนบ้านนั้นก็ต้องสาบานตนก่อนเช่นกัน หากเพื่อนบ้านนั้นก็ไม่ทราบเช่นกัน ให้ตุลาการตรวจสอบจากบัญชีสำมะโนครัว หากเป็นญาติของคู่ความฝ่ายที่อ้างจริงก็ให้ยกเสียและลงโทษพยานนั้นด้วย

มาตรา 44 ในการแก้คำมั่นของพยาน หากพยานแก้คำมั่นเข้าข้างฝ่ายที่ตนอ้างมา ถือว่าเป็นพยานอาสา มิให้รับฟัง นอกจากนั้นยังจะทำให้คดีผู้นั้นแพ้อีกด้วย หากพยานเข้าข้างฝ่ายที่อ้างนั้นเป็นเพราะคู่ความฝ่ายที่อ้างกระทำการใดๆ ที่มีอิทธิพลเหนือพยานแล้ว ตุลาการต้องพิพากษาให้ฝ่ายนั้นแพ้คดีเท่านั้น และลงโทษพยานอาสา แต่อาจมีข้อยกเว้นในกรณีหากการมีอิทธิพลเหนือพยานนั้นกระทำไปโดยพลการโดยคู่ความไม่ได้รู้เห็นด้วย เช่นญาติพี่น้องของคู่ความเป็นผู้กระทำโดยคู่ความไม่ได้มีส่วนร่วมรู้เห็น ก็เพียงแต่ให้ลงโทษพยานเท่านั้น ยังมีควรตัดสินให้แพ้คดี

ตามมาตรา 41 การคัดค้านพยานนั้นกฎหมายกำหนดมิให้คู่ความคัดค้านพยานในกรณีที่พยานนั้น เป็นพยานร่วมกันของคู่ความทั้งสอง โดยหากฝ่ายใดคัดค้านให้ถือเป็นแพ้คดี

มาตรา 64 แต่หากเป็นกรณีมิใช่พยานร่วมกัน หากคู่ความฝ่ายใดที่มีได้อ้างติดใจคำมั่นพยาน ต่อมาเห็นว่าพยานปากนั้นให้การเป็นประโยชน์แก่ตน จึงขอให้ตุลาการสืบพยานปากนั้นในข้อของตนเองด้วย และคู่ความฝ่ายอ้างพยานก็คัดค้านพยานของตนเองเนื่องจากให้การเป็นประโยชน์กับฝ่ายตรงข้าม กฎหมายถือว่าต่างฝ่ายต่างคำมั่นพยานร่วมกัน ให้มีความผิดทั้งคู่ ให้ตุลาการมีต้องฟังคำคัดค้านของคู่ความทั้งสองฝ่าย และสืบพยานปากนั้นต่อไป หากพยานเจือสมฝ่ายใด ก็ให้ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะ

3. กระบวนการป้องกันพยาน

ในการสืบพยานนั้น กฎหมายห้ามมิให้คู่ความฝ่ายใด หรือญาติพี่น้อง พวกพ้องเพื่อนฝูงของคู่ความกระทำการอันเป็นการกระหนกระเทือนต่อพยานที่จะเบิกความต่อผู้พิพากษาตุลาการ โดยมีรายละเอียดดังนี้⁴⁷

⁴⁷ อติรุจ ดันบุญเจริญ, อ้างแล้ว เชิงบรรณที่ 37, น.48.

3.1 การเจรจาชักข้อมพยานให้เบิกความไม่ตรงกับความเป็นจริงตามที่พยานตั้งใจจะเบิกความ ไม่ว่าวิธีใดๆก็ตาม เช่น ไปเจรจาเพื่อให้ถ้อยคำตามที่ตนต้องการ หรือให้สินบนแก่พยาน หรือให้พยานกู้หนี้ยืมสินไม่ว่าสินบนมากหรือน้อย ปรากฏตามมาตรา 56 และ 34

มาตรา 56 หากคู่ความทั้งสองฝ่ายอ้างพยาน แล้วฝ่ายใดไปเจรจาหรือให้สินบนแก่พยาน ไม่ว่าจะมากหรือน้อย ถือว่าได้แปลงพยานนั้นๆ หากคดีนั้นมีโทษประหารชีวิต ให้ลงโทษแก่พยาน และผู้ให้สินบนนั้นให้ไหมโดยพยานอาสา

ทั้งนี้หากเป็นการเจรจาว่ากล่าวกับพยาน เพื่อให้พยานให้การตามความเป็นจริงแล้ว เช่นนี้ไม่ถือว่าเป็นการเจรจาชักข้อมพยาน เพราะการกระทำนั้นมีได้กระทบต่อการให้ถ้อยคำของพยานแต่อย่างใด

มาตรา 34 ในการที่คู่ความนำตุลาการไปเผชิญสืบพยาน หรือก่อนสืบพยาน หากคู่ความฝ่ายหนึ่งไปเจรจาหรือชักข้อมพยาน ให้ฝ่ายนั้นแพ้คดี หรือหากอีกฝ่ายค้านพยานนั้นๆ หากพยานรับค้าน ให้อย่าตัดสินเป็นแพ้คดี ให้พิจารณาแต่อันจริงเสียก่อน

การเจรจาชักข้อมนี้ อาจจะเกิดขึ้นก่อนที่ตุลาการจะนำไปเผชิญสืบก็ได้ หรืออาจจะเกิดขึ้นในขณะที่สืบพยานอยู่ก็ได้เช่นกัน โดยหากมีผู้แจ้งให้ตุลาการพิพากษาฝ่ายนั้นเป็นแพ้คดี แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายตราสามดวงยังคงให้ความสำคัญกับการค้นหาความจริงเป็นหลัก โดยฝ่ายที่เจรจาชักข้อมหรือให้สินบนพยาน อาจจะเป็นฝ่ายที่อ้างพยานนั่นเองหรือฝ่ายที่ไม่ได้อ้างพยานนั้นก็ได้ ฉะนั้นผู้พิพากษาศาลฎีกาจะต้องพิจารณาก่อนตัดสินคดีเสมอ

กรณีการชักข้อมพยานนี้ให้รวมถึงกรณีบุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง ของคู่ความไปเจรจาแทนตัวความด้วย ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นกรณีคู่ความเป็นผู้ใช้หรือบรรดาบุคคลอื่นไปกระทำการเองโดยอำเภอใจ ปรากฏตามมาตรา 53 โดยแยกเป็น 2 กรณีคือ หากคู่ความเป็นฝ่ายใช้ให้ไปเจรจาตัดสินบน ให้ตุลาการตัดสินเป็นแพ้ แต่หากเป็นกรณีญาติพี่น้อง พวกพ้องมาเจรจากับพยานเพื่อให้เข้าข้างฝ่ายตน ก็ให้เอาโทษแก่ผู้ชักข้อม แต่ไม่ตัดสินแพ้คดี เนื่องจากตัวคู่ความมิได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกระทำ และให้ดำเนินการพิจารณาต่อไป ส่วนพยานให้ยกเสีย

นอกจากนี้มาตรา 54 ยังกำหนดกรณีที่คู่ความฝ่ายหนึ่งจับได้ว่าคู่ความที่ถูกคุมอยู่ในตุลาการใช้ให้คนของตนไปชักข้อมบนบานพยาน แต่กฎหมายกำหนดมิให้ตุลาการฟังเอาคำของพยานผู้นั้นเพียงฝ่ายเดียว เหตุก็เพราะพยานผู้นั้นให้การปรักปรำให้การเป็นผลร้ายแก่ฝ่ายคู่ความนั้น และรวมไปถึงกรณีทำกลอุบายแกล้งให้สินบนโดยทำให้เข้าใจผิดว่าเป็นของคู่ความตรงข้ามก็ให้ฝ่ายที่ทำกลอุบายนั้นเป็นฝ่ายแพ้คดี ปรากฏตามมาตรา 52 ซึ่งพยานที่รับสินบนไม่ว่ากรณีใดๆก็ตาม ถือได้ว่าเป็นพยานอาสาตามมาตรา 10 ที่ต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย

3.2 การข่มขู่ล้าทัฬพยาน เป็นอีกวิธีหนึ่งโดยการข่มขู่อาจจะทำให้เกิดความเกรงกลัวต่อภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อนตนเอง หรือสมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้อง จนทำให้พยานต้องให้การบิดเบือนไปจากความเป็นจริงปรากฏตามมาตรา 35 ในกรณีที่ตุลาการได้เห็นแก่ตา หรือได้ยินแก่หูไม่ว่าฝ่ายนั้นจะเป็นคู่ความฝ่ายใดหรือบุคคลอื่นก็เช่นเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคดีให้ถือเอาเป็นแพคดี

มาตรา 36 การข่มขู่พยานอาจจะเกิดขึ้นในขณะที่ดำเนินการพิจารณา หรือก่อนเวลาสืบพยานเช่นเดียวกับการชักข้อพยาน ซึ่งปรากฏต่อหน้าผู้พิพากษาตุลาการเอง กรณีนี้กำหนดให้ผู้พิพากษาต้องพิพากษาให้แพคดี ทั้งนี้ไม่ว่าพยานนั้นจะเป็นฝ่ายไหนก็ตาม โดยการข่มขู่ก็จะมีในหลายรูปแบบออกไป เช่นการขู่อาฆาตทำร้ายตัวพยานเองหรือ ญาติพี่น้องของพยาน การเผาบ้านเรือนของพยาน การขูริบหรือทำลายทรัพย์สินของพยาน เป็นต้น

3.3 การแนะนำพยาน กรณีคู่ความฝ่ายใดอาจให้ถ้อยคำอันเป็นการชักจูง ชี้นำในการตอบคำถามต่อตุลาการ เพื่อให้พยานได้เข้าใจคำถามของตุลาการผิดพลาดไป ตัวอย่างเช่น กรณีพยานให้การขาดในประเด็น คู่ความก็อาจจะทำการแนะนำพยาน เพื่อให้พยานได้ตอบคำถามที่ยังไม่แจ้งชัดก็อาจจะทำให้การเบิกความนั้นมีผลกระทบเนื่องจากมิได้เบิกความเป็นอิสระจากความทรงจำของตนเอง ปรากฏตามมาตรา 37 หากในกรณีที่นำตุลาการไปเผชิญสืบพยาน ผู้นั้นหรือผู้อื่น แนะนำเนื้อความหรือสอนพยานเพื่อชี้นำพยานต่อหน้าตุลาการ เมื่อตุลาการพิจารณาแล้วเป็นตามนั้นจริงให้เอาเป็นแพคดี

นอกจากนั้นการชี้นำพยานในการเบิกความ บอกให้พยานฟังในขณะที่เบิกตัว หรือขณะสาบาน หรือกำลังให้การอยู่ หรือแก่งพยานให้หลงลืมขณะเบิกความ ก็ถือเป็นการแนะนำพยานเช่นกัน มีผลให้ผู้พิพากษาตุลาการสั่งให้บุคคลที่รบกวนนั้นออกไปเสียจากบริเวณที่มีการสืบพยานแล้วทำการสืบพยานต่อไป เพื่อให้ได้ซึ่งความจริงมากที่สุด

4. การรับฟังคำเบิกความของพยาน

เมื่อพยานนั้นไม่ต้องห้ามรับตามกฎหมายและไม่มีเหตุรบกวนในระหว่างสืบพยานแล้ว คำให้การของพยานย่อมรับฟังได้ แต่มิได้หมายความว่า ถ้อยคำทุกถ้อยคำของพยานจะรับฟังได้หมด กฎหมายตราสามดวงยังกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับฟังถ้อยคำพยานไว้ดังนี้⁴⁸

⁴⁸ เพิ่งอ้าง, น.51.

ถ้อยคำของพยานที่ควรรับฟัง ต้องเป็นถ้อยคำที่ตรงกับมูลคดีหรือตรงกับประเด็นของคดีเท่านั้นที่ตุลาการจะรับฟังได้ ถ้าพยานกล่าวไม่ถูกต้องด้วยมูลคดี อย่าให้รับฟังเป็นพยานโดยเด็ดขาด ปรากฏตามมาตรา 45

มาตรา 39 หากพยานที่คู่ความนำไปสืบนั้นกลับไม่ยอมรับกับประเด็นที่ตุลาการเผชิญสืบให้ตุลาการพิพากษาฝ่ายที่อ้างพยานนั้นเป็นแพ้คดี เพราะฝ่ายข้างนั้นจนแก่พยานตนเอง คือไม่มีพยานยืนยันข้อเท็จจริงที่ตนกล่าวอ้าง แม้คู่ความจะยกข้ออ้างแก้ตัวอย่างไร ก็ต้องห้ามรับฟัง

ในพระอัยการลักษณะพยานไม่อนุญาตให้คู่ความมีโอกาสคัดค้านพยานฝ่ายตนเอง หากพยานฝ่ายตนนั้นให้การไม่สมอ้างกับคำตน ถือว่าจนแก่พยานของตนเอง ส่วนนี้จะแตกต่างกับปัจจุบัน ซึ่งอนุญาตให้คู่ความมีสิทธิคัดค้านพยานที่ตนอ้างมา หากพยานได้เบิกความเป็นประจักษ์กับฝ่ายตนได้เสมือนพยานนั้นเป็นพยานที่อีกคู่ความอีกฝ่ายอ้างมา

มาตรา 43 หากตุลาการถามพยานและพยานนิ่งไม่กล่าวถ้อยคำใดๆ หรือสาบานตนแล้วนิ่งเฉย มิได้ให้การใดๆ กฎหมายกำหนดมิให้รับฟังบุคคลนั้นเป็นพยาน เหตุเพราะว่าไม่มีประโยชน์ใดๆ แก่คดีเลย ซึ่งการตัดพยานปากนั้นออกไป มิได้เกิดจากความผิดของคู่ความ ดังนั้นจึงไม่ต้องกำหนดผลร้ายใดๆ ให้แก่คู่ความ

มาตรา 30 ในกรณีที่มีพยานหลายคน เมื่อพยานหลายคนนั้นให้การไม่ตรงกัน ตุลาการจะรับฟังข้อเท็จจริงให้ยุติไปในทางใดทางหนึ่งมิได้ แต่หากคำให้การของพยานนั้นตรงกัน ให้รับฟังได้ โดยให้บาปบุญคุณโทษสิ่งศักดิ์สิทธิ์แก่ผู้กล่าวให้การนั้น

ในคดีวิวาท แล้วมีพยานรู้เห็นหลายคน เมื่อพยานให้การในการเผชิญสืบในข้อเท็จจริงกลับไม่ตรงกัน แสดงถึงความมีพิรุธในตัวพยานในเหตุการณ์เดียวกัน ตุลาการจะรับฟังข้อเท็จจริงให้เป็นไปในทางใดทางหนึ่งมิได้ แต่หากพยานได้ให้การไปในทางเดียวกัน คำให้การเหล่านั้นย่อมมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากขึ้น หากจะเปรียบเทียบกับกระบวนการสืบพยานในปัจจุบันแล้ว มีมาตรการป้องกันมิให้พยานแต่ละปากได้ฟังคำเบิกความของพยานคนก่อน เพื่อให้ผู้พิพากษาจะได้พิจารณาในประเด็นที่พยานแต่ละคนเบิกความ⁴⁹

มาตรา 47 ผู้พิพากษาศาลจะต้องพิจารณาคำให้การของพยานนั้นตรงกับประเด็นข้อพิพาทหรือไม่ หากให้การผิดประเด็น มิให้รับฟังเป็นพยาน แต่หากคำให้การนั้นขาดประเด็นไปบ้างก็ให้รับฟังได้ แต่หากเกินเลยประเด็นออกไป ส่วนที่เกินนั้นห้ามมิให้รับฟัง

⁴⁹ โปรดดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 114

ในกฎหมายตราสามดวงกำหนดให้การรับฟังของผู้พิพากษาศาลการจำต้องพิจารณา คำให้การของพยานนั้นตรงกับประเด็นหรือไม่ หากผิดประเด็นหรือเกินประเด็นต้องห้ามรับฟังเสมอ แต่หากขาดประเด็นไปบ้าง ก็ยังให้รับฟังได้ เพราะถือว่าถือว่าคำให้การนั้นยังอยู่ในประเด็น ยังไม่ เกินเลยออกไป

มาตรา 20 พยานบุคคลบางประเภทที่กฎหมายอนุญาตไม่ต้องตอบคำถามด้วยวาจา แต่สามารถให้การทางทาทาทางกรียาได้ ได้แก่ การสืบพยานที่เป็นพระสงฆ์และสามเณร ซึ่ง กำหนดให้พระสงฆ์ตอบคำถามโดยกระทำกรียาล้มตาลปัตรลงหากคำให้การนั้นไม่สม แต่หากถือ ตาลปัตรนั่งสำรวมถือว่าสมตามอ้าง โดยหากพระสงฆ์ให้การด้วยวาจาห้ามมิให้รับฟังเป็นพยาน และหากเป็นสามเณรหากวางยามนั้นลงถือว่าคำให้การนั้นไม่สมตามอ้าง และหากสามเณรรูปนั้น ห่มสบงเฉียง มิได้ถือยาม และได้ตอบคำถามด้วยวาจา ก็ห้ามมิให้รับฟังเป็นพยานเช่นกัน

ในกฎหมายตราสามดวงก็ยังกำหนดการเผชิญสืบพยานบุคคลบางประเภทที่อนุญาตให้ ไม่ต้องตอบคำถามด้วยวาจาแต่สามารถให้การกรียาทาทาทางได้คือ พยานที่เป็นพระสงฆ์ และ สามเณรแต่จะมีรายละเอียดในการแต่งกายตามระเบียบของสงฆ์เข้ามาเป็นข้อบังคับในการรับฟัง พยาน คือพยานที่เป็นพระสงฆ์จะต้องทรงไตร สะพายบาตร และบริขารทั้ง 8 ตามที่พุทธบัญญัติจึง จะรับฟังเป็นพยานได้ ในขณะที่สามเณรก็ต้องห่มดอง ถือยามและระเบียบการตอบคำถามของ พระสงฆ์และสามเณรจะแตกต่างกับในปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันจะกำหนดให้พระภิกษุหรือสามเณรที่มา เป็นพยานเบิกความ สามารถที่จะไม่ยอมเบิกความหรือตอบคำถามใดๆก็ได้เท่านั้น ดังนั้นจะเห็น ว่าในกฎหมายตราสามดวงให้ความสำคัญกับรายละเอียดในพยานบุคคลเป็นอย่างมาก

หากจะดูเจตนารมณ์ของกฎหมายในการบัญญัติให้เป็นเช่นนั้น ก็อาจเป็นไปได้ว่า กฎหมายไม่ต้องการให้พระสงฆ์หรือสามเณรต้องให้การ เพราะอาจกระทบกระเทือนต่อศรัทธาของ ประชาชนในพุทธศาสนาก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ดีกฎหมายมิได้บัญญัติถึงนักบวชในศาสนาอื่นๆ ไว้ แต่อย่างไรใด อาจเพราะเนื่องจากในสมัยนั้นศาสนาอื่นยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าใดนัก และ ประชาชนสมัยนั้นก็นับถือแต่ศาสนาพุทธก็เป็นได้ ดังนั้นหากเป็นนักบวชในศาสนาอื่นก็น่าจะท่า การเผชิญสืบพยานในลักษณะฆราวาสทั่วไป⁵⁰

มาตรา 50 ถ้าพยานนั้นให้การสมอ้าง และพยานต้องค้ำหน้าเป็นพยานที่มีพิรุณ บกพร่อง ไม่เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ไม่สามารถรับฟังไปในทางใดทางหนึ่งได้ กฎหมาย กำหนดให้เป็นดุลพินิจในการใช้วิธีการพิสูจน์โดยดำนํ้าลุยเพลิงต่อไป

⁵⁰ โปรดดูประมวลรัษฎการที่ 1, เล่ม 1, (มาตรา 21), น.342.

มาตรา 65 เมื่อทำการสืบพยานครบทุกปาก ก็ย่อมถือเป็นการจบกระบวนการพิจารณาและจะได้ดำเนินการชั่งน้ำหนักพยานต่อไป อย่างไรก็ตาม ให้ถือดุลยพินิจของตุลาการเป็นสำคัญ หากตุลาการเห็นว่าพยานที่สืบไปยังไม่ได้รับความเท่าที่ควร ก็ย่อมที่จะเรียกพยานอื่นที่ยังไม่ถูกสืบมาสืบได้

5. กระบวนการชั่งน้ำหนักพยาน

ขั้นตอนของการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานทั้งหมดที่สืบมา เพื่อให้ผู้พิพากษาจะได้ทำการชี้ขาดข้อเท็จจริงให้เป็นที่ยุติลง แล้วทำการปรับบทกฎหมายเพื่อพิจารณาความผิดและส่งให้ผู้รับกำหนดโทษต่อไป โดยในพระอัยการลักษณะพยาน ให้ความสำคัญอยู่กับน้ำหนักความน่าเชื่อถือของพยาน โดยการชั่งน้ำหนักเปรียบเทียบกับระหว่างคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นหลัก หากคู่ความฝ่ายใดสามารถนำพยานหลักฐานสร้างความน่าเชื่อถือให้ผู้พิพากษาศาลได้มากกว่า ฝ่ายนั้นก็จะเป็นฝ่ายชนะคดีไป และกฎหมายมิได้แบ่งแยกคดีแพ่งและคดีอาญาออกจากกัน ดังนั้นในการพิจารณาคดีทั้งสองจึงใช้หลักเกณฑ์เดียวกันทั้งหมด อย่างไรก็ตามศาลมีความเป็นอิสระเต็มที่ในการที่จะวินิจฉัยว่าควรเชื่อพยานนั้นหรือไม่ เพราะไม่มีข้อบังคับของกฎหมายอันใดที่จะสามารถชั่งน้ำหนักไว้ล่วงหน้าได้ การปล่อยให้ศาลเป็นผู้ใช้ดุลยพินิจวินิจฉัยตามที่เห็นสมควรเพราะได้มีการพิจารณาโดยใกล้ชิดด้วยตนเองแล้ว เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนไทยโบราณที่นำแนวความคิดให้ศาลมีบทบาทในการค้นหาความจริงอย่างเต็มที่ต่างจากปัจจุบัน⁵¹

แม้ว่าพระอัยการลักษณะพยานจะเป็นหัวใจหลักแห่งการพิจารณาคดีก็ตาม การตีความเพื่อใช้บังคับบทมาตราต่างๆในกฎหมายลักษณะนี้จะต้องกระทำควบคู่ไปกับกฎหมายวิธีพิจารณาความลักษณะอื่นๆในกฎหมายตราสามดวงที่เกี่ยวข้อง หากพิจารณาแล้ว กระบวนการสืบพยานในกฎหมายตราสามดวง แก่นของการค้นหาความจริงในพยานหลักฐานยังคงสืบต่อมา ยังสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้ชัดจากศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง บัญญัติให้องค์คณะผู้พิพากษาเป็นผู้สอบถามพยานบุคคลเองเท่านั้น และในการไต่สวนพยานข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติม ผู้พิพากษาสสามารถพิสูจน์พยานหลักฐานโดยไม่ผูกมัดกับเหตุผลหรือพยานหลักฐานที่ปรากฏในคำร้องเท่านั้น

⁵¹ โปรดดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176

4.2.4 การพิสูจน์ดำน้ำลยเพลิง

ในอดีต การแสวงหาความจริงในพยานบุคคลผู้เป็นโจทก์หรือจำเลย ยังไม่มีวิธีใด ๆ ที่มีประสิทธิภาพสามารถจับความเท็จได้อย่างในปัจจุบัน ดังนั้นผู้รับภาระมีหน้าที่และรับผิดชอบในการพิจารณาตัดสินคดีความให้เป็นที่ยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย จึงต้องหาวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีประสิทธิภาพพอที่จะใช้พิสูจน์ หรือหาความสัตย์จริงให้คู่ความได้สำแดงออกมาให้เป็นที่ปรากฏแก่ตา อันจะเป็นประโยชน์แก่การพิจารณาและตัดสินคดีความให้บริสุทธิ์ ยุติธรรม

ในกฎหมายตราสามดวง การพิสูจน์ความสัตย์ในโจทก์จำเลยโดยกระบวนการตามวิธีโบราณ หรือการพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Ordalies) จึงได้รับการกำหนดให้เป็นองค์ประกอบร่วมในการค้นหาความจริงของคู่ความโดยทางราชการได้ตราขึ้น เป็นขนบธรรมเนียมและธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาภายใต้หลักแห่งความยุติธรรม เป็นข้อตกลงบนพื้นฐานความเชื่อของชนชาวสยามโบราณตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยสาระการพิสูจน์เป็นทางเลือกสุดท้ายสำหรับการแสดงความบริสุทธิ์ สามารถทำให้ตนพ้นจากมลทินได้

สาระสำคัญที่ทำให้เกิดความต้องการพิสูจน์ ในกระบวนการยุติธรรมนั้น ควรเนื่องมาจากเหตุผล 2 ข้อคือ 1. เพื่อความประสงค์นำสู่การสอบสวนให้ได้ความบริสุทธิ์และความมลทิน อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งในฝ่ายโจทก์และจำเลยให้ได้ความจริง 2. เพื่อกำจัดความคลางแคลง หรือความไม่แน่ใจให้หมดไป หากเป็นที่สำเร็จ ก็จะเป็นประโยชน์ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรมแก่กระบวนการยุติธรรมทุกฝ่ายแล้ว ยังรวมไปถึงหมู่คนในสังคมอีกด้วย

ปัจจัยอันเป็นพื้นฐานของการพิสูจน์ความจริงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ น่าจะได้รับมาจากคติความเชื่อพื้นฐานในประเพณีนิยมของราษฎร โดยเฉพาะคติความเชื่ออย่างปรัมปราคติ ซึ่งอยู่เหนือคำอธิบายที่เป็นเหตุผล หรือเชื่อในอำนาจลึกลับ พลังแฝงที่มองไม่เห็นแต่ยอมรับว่ามีอิทธิพลเหนือจิตใจ ถึงกับยอมศิโรราบเพื่อให้ตนเองปลอดภัยจากความเชื่อที่เป็นปรัมปรานั้น เป็นอำนาจเกิดความกดดันแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งในระหว่างคู่ความให้เกิดความประหวั่น พรั่นพรั้ง วิตกกจริต และหวาดกลัว จนไม่อาจระงับจิตใจและรักษากิริยาอาการให้เป็นปกติได้ ย่อมแสดงพิรุณออกมาให้เห็นประจักษ์ ตามความเชื่อของคนโบราณในเหตุที่จะบันดาลให้เกิดภัยอันตรายแก่บุคคลผู้นั้น ไม่ว่าจะเป็นอุบัติเหตุต่าง ๆ เช่น ภัยจากฟ้าผ่า น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภัยจากสัตว์ร้าย ภัยที่เกิดจากเทพเจ้า เทวดา หรือภูต ผี ปีศาจ หรือภัยที่เกิดจากการทำชั่ว ซึ่งคติของศาสนาพุทธ ถือว่าผู้ที่กระทำความชั่ว

ย่อมได้รับผลของการกระทำนั้นภายหลังจากเสียชีวิตไปแล้ว ต้องไปเกิดและถูกลงโทษในนรกหรือดินแดนที่มีแต่ความทุกข์ทรมานสาหัส⁵²

อำนาจหรือพลังแฝงดังกล่าว เมื่อได้รับการนำมาใช้อย่างเป็นระบบ ภายใต้อำนาจเพื่อกดดันคู่ความฝ่ายใดก็ย่อมจะเกิดความสะดุ้งสะเทือนกาย จิตใจหวั่นไหว สะพรึงกลัวต่อภัยที่จะมาถึงตัว การพิสูจน์ความสัตย์โดยการพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จึงเป็นปัจจัยแก่การนำมาใช้เพื่อที่ผู้กระทำความผิด จำต้องเปิดเผยออกมาเอง ในหลักอินทภาษอธิบายเรื่องพิสูจน์ดำเนินาลุยเพลิงเอาไว้ด้วย โดยเรียกว่า “ต่อพิสูจน์” ไว้ในหัวข้อเกี่ยวกับผู้ที่ทำหน้าที่ผู้พิพากษา ต้องพิจารณาหยาบและเปรียบถ้อยคำสำนวนและพยานหลักฐานทั้งปวงในคดีเหมือนส่วนต่างๆ ของต้นไม้ ซึ่งการต่อพิสูจน์มีค่าต่ำที่สุดคือ ประดู่ไม้ผุ

คู่ความไม่มีสิทธิที่จะใช้การพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ได้โดยอิสระ โดยกฎหมายจะอนุญาตให้ใช้วิธีการพิสูจน์ดังกล่าวได้ก็เฉพาะในกรณีที่คู่ความทั้งสองฝ่ายไม่สามารถนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ หรือเป็นกรณีที่ไม่ว่าจะได้มาซึ่งความจริงจากการสอบสวนตามปกติได้แล้วเท่านั้น หากสามารถหาข้อกล่าวอ้างได้ด้วยพยานหลักฐานแล้ว จึงไม่อาจใช้การพิสูจน์นี้ได้เลย และนอกจากนี้คู่ความฝ่ายใดที่นำสืบคำเบิกความของพยานปากใดไม่ได้สมดังที่กล่าวอ้าง ก็ไม่อาจใช้การพิสูจน์นี้ได้เช่นเดียวกัน

เมื่อบุคคลสองคนเป็นคู่กรณีแก่กัน ถึงขั้นต้องพิสูจน์เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ด้วยการพิสูจน์ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งแล้ว ผลของการพิสูจน์ที่ปรากฏ ก็จะได้รับการนำขึ้นสู่กระบวนการยุติธรรมเพื่อที่จะให้คณะตุลาการพิจารณาและพิพากษาคดีความเรื่องนั้น เป็นลำดับ สำหรับผลของการพิสูจน์ ผู้ที่แพ้การพิสูจน์ต้องถูกริบเงินค่าประกันในการพิสูจน์ เงินธรรมเนียมสำหรับเจ้าพนักงานจัดการพิธีพิสูจน์ กับสิ่งของเครื่องใช้ระหว่างคู่ความ อยู่กรรม ก่อนเข้าพิธีพิสูจน์ ในกรณีที่พิสูจน์แล้วเสมอกัน คือไม่มีใครแพ้ใครชนะ ก็ให้เอาพินัยทั้งสองข้าง คือให้ยึดทรัพย์สมบัติหรือค่าธรรมเนียมนั้นเป็นของกลาง เพื่อนำเข้ารัฐต่อไป ซึ่งก็น่าจะยุติและเป็นธรรมดีต่อทุกฝ่ายและเป็นการบำรุงรัฐไปในตัวด้วย⁵³

⁵² จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, “การพิสูจน์ความสัตย์ในใจทักกับจำเลยโดยกระบวนการตามวิธีโบราณประเพณี”, วารสารนิติศาสตร์, ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 (มิถุนายน 2547) น.200.

⁵³ บักริน วงศ์วี, “พิสูจน์ (พิสูจน์) ดำเนินการพิสูจน์ (พิสูจน์) ลุยเพลิง”, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องกฎหมายตราสามดวง: แฉกสองสังคมไทย, น.15-16.

หลักเกณฑ์การพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Ordalies) กำหนดวิธีการพิสูจน์ไว้ 7 แบบ⁵⁴ ปรากฏตามมาตรา 1 ดังนี้

1. การพิสูจน์ด้วยล้วงตะกั่วเหลว

การพิสูจน์ด้วยการล้วงตะกั่วเหลวนี้นี้ จะให้ทั้งโจทก์กับจำเลยเอามือแต่ละคนล้วงลงไป ในภาชนะใส่ตะกั่วซึ่งหลอมละลายและร้อนจัด ถ้ามือของฝ่ายใดไหม้น้อยถือว่าฝ่ายนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังมีการใช้น้ำมันที่กำลังเดือดแทนตะกั่วเหลวได้ด้วย

2. การพิสูจน์ด้วยการสาบาน

การพิสูจน์ด้วยการสาบาน กระทำด้วยการให้คู่ความฝ่ายหนึ่งซึ่งมักจะเป็นจำเลย หรือผู้ถูกกล่าวหา กล่าวคำสาบานยืนยันว่าสิ่งที่ตนให้การต่อศาลนั้นเป็นความจริง (serment purgatoire) การสาบานจะตั้งอยู่บนความเชื่อของการอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลงโทษตนเองเมื่อไม่เป็นไป อย่างที่พูดนั้น ทำให้ตนประสบเคราะห์กรรมต่างๆ ทำให้ผู้ที่จะสาบานเกิดความเกรงกลัวต่อบาป การสาบานนี้นำไปใช้กับพยานบุคคลด้วย ถ้าพยานที่ให้คำสาบานแล้วต่อมาประสพอันตรายอย่างใด ในแปดประการถือว่าเป็นพยานเท็จทำให้คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานนั้นตกเป็นฝ่ายแพคดี ในขณะที่เดียวกันหากให้ปากคำโดยที่เป็นจริงแล้ว ย่อมจะได้รับพรอันเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง

3. การพิสูจน์ด้วยไฟ

การพิสูจน์ด้วยไฟหรือการลุยเพลิงเป็นวิธีที่รู้จักกันมากที่สุด การพิสูจน์ด้วยวิธีนี้ กำหนดให้คู่ความต้องอยู่กรรมด้วยกัน 3 วัน ตามธรรมเนียม หากมิได้แสดงอาการพิรุณ ก็จะต้องเดินเท้า เปล่าบนกองถ่านร้อนหนา 25 เซนติเมตร โดยกองถ่านอยู่ในหลุมยาว 3 เมตร กว้างและลึก 50 เซนติเมตร ภายหลัง 3 วัน 5 วัน หรือ 8 วัน ตุลาการจะไปตรวจดูเท้าของคู่กรณีและบันทึกสภาพไว้ โดยละเอียด หากเท้าของคู่ความฝ่ายใดไม่มีร่องรอยของบาดแผลพุพองแต่อย่างใดจะเป็นฝ่ายชนะคดี แต่ถ้าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายไม่มีฝ่ายใดได้รับบาดเจ็บแต่อย่างใด ก็ให้คู่กรณีพิสูจน์ด้วยการดำนํ้าต่อไป

4. การพิสูจน์ด้วยการดำนํ้า

การพิสูจน์ด้วยการดำนํ้าเป็นวิธีการที่ใหญ่และสำคัญกว่าการพิสูจน์ด้วยวิธีการอื่นๆ มี ขั้นตอนต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเป็นทางการ โดยเฉพาะเรื่องค่าธรรมเนียม ค่าใช้จ่าย และเครื่องอุปโภคบริโภค ระหว่างอยู่กรรม 3 วัน ก่อนพิธีแล้ว กระบวนการจะเริ่มโดยมีการปักเสา 2 ต้นลงในแม่น้ำหรือคลอง ห่างกันอยู่กรรม 3 วัน ก่อนพิธีแล้ว กระบวนการจะเริ่มโดยมีการปักเสา 2 ต้นลงในแม่น้ำหรือคลอง ห่างกัน 6 ศอกหรือ 3 เมตร ให้ตุลาการผูกเชือกไว้ที่บันเอดคู่กรณี เมื่อมีสัญญาณตีฆ้องดังขึ้น คู่กรณีจะต้องดำลงไปในน้ำตามเสาที่ปักไว้ ตุลาการจะกลั่นหายใจ 3 ครั้งติดต่อกัน ถ้าหลังจากการ

⁵⁴ อุดม รัฐอมฤต, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 46, น.135.

กลั้นหายใจครั้งที่สามแล้ว คู่กรณียังไม่โผล่จากน้ำ ทั้งคู่จะถูกนำตัวขึ้นจากน้ำ แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โผล่พ้นน้ำขึ้นมา ก่อนที่ตุลาการยังกลั้นหายใจอยู่ ฝ่ายนั้นจะตกเป็นฝ่ายแพคดี⁵⁵

5. การพิสูจน์ด้วยการว่ายน้ำทวนกระแสน้ำ

การพิสูจน์ลักษณะนี้ เรียกอีกลักษณะว่าการว่ายน้ำขึ้นน้ำ จากตำแหน่งต้นทางไปให้ถึงปลายทาง โดยเส้นทางที่กำหนดระยะทางไกลเสมอกัน โจทก์กับจำเลยผู้ใดแข่งให้ว่ายน้ำไปให้ถึงปลายทางที่กำหนดก่อน ถือว่าเป็นผู้ชนะต่อการพิสูจน์

6. การพิสูจน์ด้วยการว่ายน้ำข้ามลำน้ำ

การพิสูจน์ด้วยการว่ายน้ำข้ามปากแข่งกัน กรณีนี้จะต้องว่ายน้ำแข่งกันในแม่น้ำที่มีขนาดกว้างมากระดับปากหนึ่งไปยังอีกปากหนึ่ง โจทก์กับจำเลยผู้ใดว่ายน้ำแข่งข้ามปากไปถึงฝั่งตรงข้ามได้ก่อน ถือเป็นผู้ชนะต่อการพิสูจน์

การพิสูจน์ด้วยวิธีว่ายน้ำทั้งว่ายน้ำทวนน้ำ และว่ายน้ำข้ามลำน้ำนี้ น่าจะถือว่ามี การได้เปรียบและเสียเปรียบแก่กันและกัน เพราะผู้ชายย่อมแข็งแรงกว่าผู้หญิง คนจรรยาจ่อมแข็งแรง กว่าคนชรา คนว่ายน้ำแข่งกับคนว่ายน้ำไม่เป็น เป็นต้นนั้นทำให้การพิสูจน์ด้วยวิธี 2 ลักษณะดังกล่าว ไม่เป็นที่นิยม

7. การพิสูจน์ด้วยการจุดเทียนไข

การพิสูจน์ด้วยการจุดเทียนไข มาจากคติความเชื่อของคนโบราณเนื่องจากการเสี่ยงทาย วิธีการโดยให้คู่กรณีจุดเทียนที่มีเนื้อเทียนไขและไส้เทียนที่ขนาดเท่ากัน หากเปลวไฟจากเทียนของฝ่ายใดอยู่ได้นานกว่า ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะคดี แต่ถ้าในระหว่างการพิสูจน์ คู่ความฝ่ายใดไปด่าว่า คู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายนั้นตกเป็นฝ่ายแพคดี

ตามมาตรา 1 ก่อนเริ่มกระบวนการพิสูจน์ คู่กรณีจะอยู่ในความควบคุมของตุลาการเป็นเวลา 3 วัน โดยให้นุ่งขาวห่มขาว ไม่มีการติดต่อกับบุคคลภายนอกและอยู่ในความดูแลของตุลาการ หากคู่ความฝ่ายใดด่าหรือทำร้ายคู่ความฝ่ายตรงข้าม หรือมีบุคคลภายนอกมาพบหรือหนีไป ฝ่ายนั้นต้องเป็นฝ่ายแพคดี และใครจะดำเนินตัวไปพิสูจน์จะต้องนุ่งขาวห่มขาวพันข้อมือและศีรษะด้วยสายสิญจน์ การพิสูจน์กระทำโดยเปิดเผยต่อสาธารณะเสมอ มีการทำพิธีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเซ่นไหว้ของตามธรรมเนียมที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจัดมาแล้ว จะมีการสาปแช่งขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาช่วยคุ้มครองผู้บริสุทธิ์และทำให้ผู้ผิดได้รับกรรมที่ก่อขึ้น

⁵⁵ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 52. น.215.

เมื่อพิจารณาตามวิธีการพิสูจน์แล้ว ก็นับว่าเป็นวิธีการจับเท็จที่น่าจะใช้ได้ผลดีในการจับพริตคนผิด เพราะมีการใช้หลักจิตวิทยามาพิจารณา เห็นได้จากก่อนที่จะมีการพิสูจน์ จะบังคับให้โจทก์และจำเลยเข้าไปอยู่ในกรรมเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ซึ่งการเข้ากรรมนี้เป็นการให้เวลาผู้กระทำผิดได้มีโอกาสไตร่ตรองความผิด เพื่อที่จะได้สำนึกและกลับตัวกลับใจยอมรับความผิดนั้น การที่ผู้กระทำผิดได้ใช้เวลาอยู่กับอารมณ์ความคิดของตนเอง ก็จะทำให้สำนึกได้เร็วขึ้น บางครั้งแทบจะไม่ต้องพิสูจน์ เพราะอาจจะมีใครคนหนึ่งคนใดสรวลเสียดสีก่อนเนื่องจากเกรงกลัวต่อบาปกรรมที่ตนเองได้ทำไว้นั่นเอง

นอกจากใช้หลักจิตวิทยาแล้ว ยังใช้หลักกฎหมายมาเป็นเครื่องตัดสินด้วย เพราะก่อนที่จะทำพิธีกรรมก็ได้สั่งให้ทั้งโจทก์จำเลยเตรียมการต่างๆ เช่นเครื่องบวงสรวง หรือตนเองเข้าไปอยู่ในกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการเริ่มจับพริตผู้กระทำผิดเป็นลำดับแรก หลังจากนั้นก็เป็นวิธีการพิสูจน์แต่ละประเภท โดยมีพยานในพิธีไม่ว่าจะเป็นตุลาการ อาลักษณ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ได้ติดตามดูความเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิด ดังนั้นผลการพิสูจน์จึงน่าจะยุติธรรมตามกระบวนการของกฎหมายในสมัยนั้น⁵⁶

ในมนูธรรมศาสตร์ของอินเดีย การพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกเหนือจากการดำน้ำ ดุยเพลิงแล้ว ยังมีการพิสูจน์ด้วยวิธีอื่นๆ⁵⁷ เช่น การพิสูจน์ด้วยยาพิษ⁵⁸ การพิสูจน์โดยการกรวดน้ำศักดิ์สิทธิ์⁵⁹ การพิสูจน์ด้วยข้าว⁶⁰ การพิสูจน์ด้วยใช้ขึ้นทองคำที่ร้อน โดยมีจุดประสงค์เพื่อที่จะแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างความดีออกจากความชั่ว ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ของอินเดียกับตามกฎหมายตราสามดวงไม่เหมือนกันทั้งนี้

⁵⁶ บัรวิน วังศิริ, อ้างแล้ว เชิงบรรณที่ 53, น.6.

⁵⁷ Nārada Translated by Julius Jolly, *supra* note 20, pp.114-120.

⁵⁸ ปริมาณยาพิษจะถูกกำหนดโดยผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายและให้ใช้ปฏิบัติแก่
วรรณะศุทธ

⁵⁹ จำเลยจะถูกบังคับให้ดื่มน้ำเต็มปาก 3 คำ ซึ่งน้ำนั้นเป็นเสมือนภาพลักษณ์ของพระเจ้า อันจำเลยได้ยึดเหนี่ยวและบูชา หากจำเลยประสบความหายนะภายใน 1-2 สัปดาห์ ถือว่าจำเลยได้รับการพิสูจน์ความผิดแล้ว

⁶⁰ จำเลยเคี้ยวเมล็ดข้าวซึ่งผู้พิพากษาได้จัดเตรียมบวงสรวงมาในพิธีแล้วพ่นเมล็ดข้าวลงไปใบบัว หากจำเลยมีเลือดออก เจ็บหรือแขนขาสั่น จำเลยก็ต้องได้รับประกาศว่ามีความผิดใช้ในคดีลักทรัพย์เท่านั้น

ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะเป็นเพราะกฎหมายตราสามดวงของไทยเราับอิทธิพลมาจากมอญและขอม มิได้รับมาจากอินเดียโดยตรง และคนไทยสมัยโบราณจะรับมาเฉพาะการพิสูจน์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหมาะสมกับวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนาของคนไทยสมัยนั้นเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่มีการพิสูจน์ในลักษณะดังกล่าว

4.2.5 พระอัยการลักษณะอุทธรณ์

พระอัยการลักษณะอุทธรณ์เป็นกฎหมายที่สืบเนื่องมาจากมูลคดีวิวาท 29 ประการ การอุทธรณ์ตามกฎหมายตราสามดวง เป็นการฟ้องกล่าวโทษผู้พิจารณาโดยกล่าวหาว่าตุลาการกระทำความผิดหน้าที่ เป็นกรณีพิพาทเป็นคดีใหม่ระหว่างคู่ความที่ไม่พอใจคำพิพากษากับตุลาการผู้ตัดสินคดี เนื้อหาของพระอัยการลักษณะอุทธรณ์นี้เป็นหลักฐานที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบความผิดพลาดประการต่างที่เกิดขึ้น รวมไปถึงการใช้อำนาจหน้าที่โดยไม่สุจริต รวมทั้งเป็นการถ่วงดุล การตรวจสอบการใช้อำนาจของตุลาการในสมัยนั้นด้วย การอุทธรณ์ตามกฎหมายตราสามดวงจะแตกต่างจากการอุทธรณ์ในกฎหมายปัจจุบันที่เป็นการฟ้องร้องต่อศาลสูงให้ผู้พิพากษาคณะใหม่วินิจฉัยตัดสินคดีในปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายอีกครั้ง แต่ในกฎหมายตราสามดวงเป็นการฟ้องผู้พิพากษาศาลการว่ากระทำโดยมิชอบประการต่างๆจะมีการพิจารณาพิพากษาคดีแต่เพียงชั้นเดียวและตัดสินเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือ ศาลหลวงสำหรับคดีที่เกิดขึ้นในเขตพระนคร และศาลเจ้าเมืองสำหรับคดีที่เกิดขึ้นในหัวเมือง⁶¹ โดยมาตรา 15 ได้กำหนดลักษณะของการอุทธรณ์ในแบบต่างๆ เอาไว้ 5 ประเภท คือ

1. มาตรา 1 บัญญัติลักษณะของอุทธรณ์ มี 9 ประการ หากตุลาการแพคดีแก่โจทก์ในจำนวนเดิมแล้ว ให้ยกจำนวนเดิมนั้นเสีย
2. มาตรา 2 บัญญัติอุทธรณ์ มี 12 ประการ
3. มาตรา 3 บัญญัติอุทธรณ์ มี 21 ประการ
4. มาตรา 4 บัญญัติลักษณะนานาอุทธรณ์ มี 20 ประการ
5. มาตรา 5 บัญญัติลักษณะอาสาอุทธรณ์ มี 5 ประการ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพยานอาสา ตัวอย่างกรณีที่ตุลาการตัดสินคดีไม่ชอบ หรือปฏิบัติหน้าที่โดยไม่สุจริต เช่น แต่งหนังสือแนะนำคู่ความฝ่ายใด เอาลูกความไปให้ญาติพี่น้องไปใช้ เห็นลูกความหมดเนื้อหมดตัวก็

⁶¹ ร.แสงกาต์, อ่างแล้ว เจริญรณที่ 13, น.18.

ทำอุบายให้แพ็คดี เอาลูกความเป็นข้ารับใช้ หรือเอาเป็นลูกเมียตน จดถ้อยคำสำนวนที่ไม่เป็นจริง ล้าเอียงเข้าข้างคู่ความฝ่ายใด เห็นแก่สินจ้างสินบน เรียกเอาเงินทองของคู่ความเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ดังนี้เป็นต้น ถือว่าตุลาการนั้นละเมิด ให้ลูกความอุทธรณ์กล่าวหาตุลาการผู้นั้นได้ และให้ตุลาการใหม่ออกหมายเรียกตุลาการเก่ามาพิจารณา ถ้าตุลาการแพ็คก็ต้องถูกปรับ แต่ถ้าตุลาการชนะก็ให้ปรับใหม่แก่ผู้กล่าวหาตุลาการ⁶²

จะเห็นว่าในสมัยก่อนนั้น ตุลาการที่ตัดสินคดีไม่ชอบนั้น จะมีการลงโทษตุลาการคนนั้น โดยการเขียนได้ ตามมาตรา 16 อันเป็นผลทำให้ตุลาการในสมัยนั้นต้องมีความเคร่งครัดในกระบวนการพิจารณาเป็นอย่างมาก

มาตรา 6 บัญญัติให้ลักษณะอุทธรณ์ตามมาตรา 2-5 หากตรวจสอบแล้วตุลาการแพ็คดี ให้คู่ความเดิมนำสำนวนเดิมมาให้ตุลาการใหม่พิจารณาอีกครั้ง

นอกจากนี้ มาตรา 6 ยังบัญญัติเกี่ยวกับการเหตุผลของการแบ่งอุทธรณ์เป็นลักษณะต่างๆ นั้นด้วย โดยหากอุทธรณ์หนึ่งๆ มีหลายข้อแต่ละข้ออยู่ในประเภทของลักษณะอุทธรณ์ต่างๆ กันไป เพื่อความเป็นเอกภาพแห่งคำพิพากษา จำเป็นต้องยึดผลแห่งคดีในอุทธรณ์ข้อใหญ่เป็นสำคัญ โดยถือว่าองค์อุทธรณ์นั้นชนะหรือใหญ่กว่าสู้อุทธรณ์ สู้อุทธรณ์ชนะหรือใหญ่กว่าอุตริอุทธรณ์ อุตริอุทธรณ์ชนะหรือใหญ่กว่านานาอุทธรณ์ และนานาอุทธรณ์นั้นชนะหรือใหญ่กว่าอาสาอุทธรณ์ ดังนั้นเมื่อโจทก์มีอุทธรณ์หลายประเภทปะปนกัน โจทก์อาจชนะในบางข้อหรือแพ้ในบางข้อ ซึ่งย่อมจะทำให้ผลของคดีออกมาแตกต่างกัน พระอัยการลักษณะอุทธรณ์จึงต้องมีการกำหนดให้ผู้ชนะอุทธรณ์ในข้อใหญ่กว่าชนะทั้งคดี หรือหากแพ้ในข้อใหญ่กว่าก็ถือว่าแพ้ทั้งคดีเช่นกัน

การพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์

การอุทธรณ์ผู้พิพากษาตุลาการนี้ทำได้ทั้งในระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณา และภายหลังการพิจารณาความเสร็จสิ้น จนกระทั่งมีคำพิพากษาแล้วก็ยังสามารถอุทธรณ์ได้ โดยหากมีการอุทธรณ์ตุลาการในระหว่างการพิจารณา จะต้องหยุดการพิจารณาในคดีชั่วคราวนั้นและให้ตุลาการผู้ถูกอุทธรณ์เข้ามาแก้ข้อกล่าวหาต่อตุลาการใหม่ในชั้นอุทธรณ์

ส่วนการพิจารณาอุทธรณ์ในกรณีมีการอุทธรณ์ภายหลังมีคำพิพากษา มาตรา 20 บัญญัติให้พิจารณาว่าในระหว่างใบสั่งซึ่งเป็นคำชี้ขาดของผู้พิพากษาได้มีการกำหนดเรียกให้เอาเงินสินไหมพิโนยเต็มตามบทพระอัยการแล้วหรือไม่ หากมีแต่ยังมิได้เสียเงินตามคำพิพากษาแต่

⁶² คำเอียง กองสิน, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 36, น.7.

กลับมาฟ้องอุทธรณ์ก่อน และในฟ้องก็มีได้อุทธรณ์ถึงใบสั่งในส่วนว่าตุลาการใช้อำนาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงใบสั่งแต่อย่างใด ผู้อุทธรณ์จะต้องเสียสินไหมพิไนนตามใบสั่งนั้นๆก่อน จึงจะเริ่มพิจารณาการอุทธรณ์นั้นๆได้ แต่หากมีการอุทธรณ์เกี่ยวกับใบสั่งนั้นๆด้วยก็สามารถพิจารณาความอุทธรณ์โดยไม่ต้องเสียสินไหมพิไนนตามใบสั่งนั้นๆก่อน

อายุความฟ้องร้อง

อายุความฟ้องร้องอุทธรณ์นี้มีได้บัญญัติไว้พระอัยการลักษณะอุทธรณ์ แต่บัญญัติไว้ในพระอัยการลักษณะตุลาการ มาตรา 52 โดยกำหนดให้คู่ความที่ต้องการอุทธรณ์ต้องฟ้องภายในระยะเวลา 3 เดือน 6 เดือน หากพ้น 6 เดือนแล้วมิให้ฟ้องเลย ถ้าคู่ความฝ่าฝืนยื่นฟ้องคดีเกิน 6 เดือน ให้ลงโทษโดยการตบปากด้วยไม้แป้น 10 คาบในกลางศาลเมื่อมีชุมนุม เหตุเพราะไม่มีคนร้ายก้าวล่วงพระราชอาญา

การฟ้องเพื่อประวิงคดี มีบัญญัติข้อเท็จจริงเป็นมาตราๆ ไปตั้งแต่มาตรา 11-14

มาตรา 11 กรณีลูกความยื่นฟ้องอุทธรณ์ตุลาการในคดีเดิม ซึ่งศาลหลวงรับฟ้องอุทธรณ์และมีการนำตัวตุลาการมาพิจารณาแล้ว เห็นว่าเนื้อความอุทธรณ์ของตนกำลังจะแพ้จึงออกอุบายฟ้องร้องอุทธรณ์เหนือตุลาการใหม่อีกครั้ง กฎหมายกำหนดให้ไม่รับพิจารณา ให้คืนฟ้องและให้ส่งตัวไปยังตุลาการเดิมเอาเนื้อความในคดีเดิมเป็นแพ แล้วเอาทุนรูปคดีความเดิมตั้งใหม่ทวิคูณ ยกทุนออกไว้ที่เหลือจัดเป็นสินไหมกึ่งพิไนนกึ่ง

มาตรา 12 บัญญัติการยื่นฟ้องหากการอุทธรณ์ลูกความกล่าวโทษตุลาการหรือนายพระท่อมระง แต่มิได้เรียกตัวตุลาการเดิมมาพิจารณา เป็นแต่ให้เบิกคู่ความมาเท่านั้น มิให้รับฟ้องนั้นๆไว้ เพราะถือว่าเป็นการประวิงคดีให้ล่าช้า ให้ไหมผู้ยื่นเป็นอาญาหลวง และให้ตุลาการเดิมพิจารณาคดีฟ้องเดิมต่อไป

มาตรา 13 กรณีลูกความยื่นฟ้องอุทธรณ์ แต่ตุลาการเดิมยังมิได้แก้ฟ้อง ลูกความรู้ว่าตนเองผิดแต่กลับไปสมคบผู้รู้แต่งคำฟ้องขึ้นใหม่ เพื่อยื่นฟ้องซ้ำอีกใบหนึ่ง โดยขอใช้วิธีต่อพิสูจนกับตุลาการนั้น เช่นนี้ มิให้รับโดยให้ไหมเป็นอาญาหลวงแล้วสักหลังฟ้องคืนกลับไป

มาตรา 14 หากผู้พิพากษาพิพากษาด้วยบทพระอัยการแล้ว แต่ยังไม่ไต่ลงใบสั่งหรือยังไม่ได้ส่งใบสั่งไปให้ปรับ หรือปรับแล้วเรียกเงินแล้วพ้น 3 เดือน 6 เดือน หากลูกความฟ้องกล่าวโทษตุลาการ หรือหาอุทธรณ์ให้เบิกคู่ความ เช่นนี้ กำหนดให้ขุนโรงขุนศาลห้ามรับเอาไว้ขึ้นกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน เหตุเพราะเห็นว่าตนจะแพ้คดีแล้ว จึงอุทธรณ์เพื่อประวิงคดีให้ล่าช้า ถือเป็นการละเมิดพระราชบัญญัติ ให้ลงโทษผู้ฟ้องสามเสี่ยง ตระเวนสามวันอย่าให้เอาเป็นเยี่ยงอย่าง

หากตุลาการใหม่รับฟ้องนั้น ก็ต้องเสียสินไหมตามบรรดาคักดีด้วย แล้วส่งตัวผู้ฟ้องไปยังตุลาการเดิมให้พิจารณาตัดสินคดีเดิมเป็นแพคดี

ศาลที่รับพิจารณาคดีอุทธรณ์

ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอุทธรณ์ คือ ศาลหลวงสังกัดมหาดไทย เป็นศาลชั้นตุลาการได้ส่วน มีขุนบริบูรณ์ราชปัด นา 800 นั่งศาล เป็นผู้พิจารณา หากเกิดในพระนคร แต่หากฟ้องยังหัวเมืองให้ศาลหน้าโรงผู้รักษาเมืองเป็นผู้พิจารณา

วิธียื่นฟ้องอุทธรณ์

วิธียื่นฟ้องอุทธรณ์ มาตรา 18 กำหนดให้ทำได้ 2 วิธีด้วยกัน คือ การยื่นฟ้องคดีวิวาทปกติ และการยื่นทูลเกล้าถวายฎีกา

การยื่นฟ้องดังคดีวิวาทปกติ กระบวนการพิจารณาคดีเหมือนเช่นในมูลคดีวิวาท หรือความวิวาทประการอื่นๆ โดยการฟ้องอุทธรณ์นั้นต้องยื่นฟ้องด้วยตนเอง หากไม่ฟ้องด้วยตนเองและให้ผู้อื่นประกันฟ้องต่าง ถือว่าละเมิด ตามมาตรา 43 พระอัยการลักษณะตุลาการ

การยื่นฟ้องอุทธรณ์ก็ต้องเป็นไปตามลำดับชั้น คือในพระนคร หากฟ้องอุทธรณ์เสมือนผู้คุมว่าถามความไม่เป็นไปตามธรรมเนียมความ ให้ฟ้องต่อตุลาการให้ตัดสินความ แต่หากตุลาการไม่ตัดสินให้ ให้ฟ้องแก่ลูกขุนให้ตัดสินให้ โดยการฟ้องต่อลูกขุนนี้ โจทก์ต้องฟ้องทั้งเสมือนผู้คุมและตุลาการเป็นจำเลยด้วย หากฟ้องแต่เสมือนผู้คุมแต่มิได้ฟ้องเรียกตุลาการ จะขอให้ส่งแต่ตัวผู้คุมไม่ได้ โดยถือว่าโจทก์ฟ้องข้ามลำดับ กรณีความเกิดหัวเมืองก็เช่นเดียวกัน

กรณียื่นฟ้องทูลเกล้าถวายฎีกา มาตรา 18 บัญญัติถ้าลูกความติดใจทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษตุลาการ และทรงโปรดเกล้าฯให้นำตุลาการมาพิจารณา ถ้าตุลาการเป็นขุนโรงขุนศาล ให้คัดเอาสำนวนเก่าส่งให้เจ้ากรม ปลัดกรม กราบทูลพระกรุณาให้แจ้ง ถ้าทรงกรุณาให้ตุลาการใหม่เอาตุลาการเก่ามาพิจารณา จึงทำตามคำรับสั่งต่อไป ตามพระธรรมนูญ มาตรา 18 บัญญัติให้นำตัวตุลาการผู้ถูกฟ้องอุทธรณ์มาพิจารณายังตุลาการศาลหลวงหรือศาลหน้าโรงผู้รักษาเมืองต่อไป รวมถึงตัวคู่ความเดิมด้วย โดยใช้ตราพระราชสีห์ไปนำตัวมา

กรณีที่มีการฟ้องอุทธรณ์ตุลาการหลายคนในศาลเดียวกัน ให้ตุลาการใหม่ซึ่งได้พิจารณาความอุทธรณ์นั้นหมายไปเอาตุลาการเดิมมาพิจารณาแต่เพียงคนเดียวเท่านั้น โดยให้แก้ต่างว่าต่างผู้อื่น โดยถ้าแพคดี ให้เอาบรรดาคักดีตุลาการที่สูงที่สุดผู้เดียวมาตั้งคิดใหม่ผู้แพตามพระอัยการ แล้วให้ใช้คำฤชาผู้ชนะเดิมจำนวน และคดีคู่ความเดิมนั้นให้ส่งไปให้ตุลาการใหม่เป็นผู้พิจารณาต่อไป โดยให้คงโจทก์จำเลยและคำให้การเดิมไว้ แต่หากตุลาการเดิมชนะอุทธรณ์ ให้ปรับ

ใหม่ผู้กล่าวหาตามบทพระอัยการ แล้วให้ใช้ทุนค่าฤชาซึ่งต้องเสียในศาลใหม่นั้นให้ครบ แล้วเอารูปความในคดีเดิมเป็นแพ่งแก่คู่ความที่มีได้อุทธรณ์ ตามมาตรา 8

ผลแห่งคดีอุทธรณ์

1. ผลอันเกิดแต่คดีความเดิม

มาตรา 1 และมาตรา 17 หากตุลาการแพ่งโจทก์ในองคอุทธรณ์ ให้ยกสำนวนนั้นเสีย เอาฟ้องเก่าให้พิจารณาตามฟ้องเก่านั้นสืบไป

มาตรา 6 หากเป็นอุทธรณ์ใน 4 ประเภทตามมาตรา 2-5 แล้ว ถ้าตุลาการแพ่งคดี ให้ส่งคู่ความและถ้อยคำสำนวนเดิมมาให้ตุลาการใหม่พิจารณาให้สำเร็จ

2. ผลอันเกิดแต่ตัวคู่ความ (โจทก์คือลูกความในคดีเก่า จำเลยคือตุลาการในคดีเก่า)

มาตรา 15 กรณีตุลาการแพ่งคดีแก่โจทก์ กำหนดให้ตุลาการเสียสินไหมให้แก่โจทก์โดยคิดเอาบรรดาคดีเป็นตัวตั้ง และถ้าโจทก์เสียทรัพย์ไปเท่าใดจากการพิจารณาผิดพลาดนั้นก็ต้องชดใช้ตามจำนวนนั้นๆ

มาตรา 16 กรณีเนื้อความเดิมเป็นเนื้อความหลง ถ้าโจทก์แพ่งแก่ตุลาการ ให้ขับเขียนให้จงหนัก ให้รับราชบาตรเอาตัวเข้าคุก ถ้าเป็นความราษฎร์ ให้ปรับไหมเอาตามบรรดาคดี หากตุลาการแพ่ง ถ้าเป็นเนื้อความหลง ให้ขับเขียนโดยดี แล้วให้ใช้ทุนผู้ชนะให้จงเต็ม ถ้าเป็นเนื้อความราษฎร์ให้ปรับไหมตามบรรดาคดี แล้วให้ใช้ทุนผู้ชนะโดยเต็ม

มาตรา 19 ถ้าตุลาการแพ่งให้ปรับตุลาการตามบรรดาคดีเป็นพิไยหลง แต่ถ้าโจทก์แพ่งแก่ตุลาการ ให้ใหม่โจทก์ผู้แพ่งตามบรรดาคดีเป็นทวีคูณ แล้วให้ปรับตามรูปความเดิมทั้งความเดิมและความใหม่

นอกจากนี้ การกระทำอันเป็นเหตุให้เกิดการฟ้องอุทธรณ์ของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์นั้น อาจถือเป็นความผิดตามพระอัยการลักษณะอาชญาหลง และพระอัยการลักษณะอาญาราชฎ์อันมีโทษอาญาหนักด้วย

จะเห็นได้ว่า กฎหมายสมัยเก่าตรากฎหมายควบคุมความประพฤติของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ไว้ได้อย่างเข้มงวด หากตัดสินคดีผิดและแพ้ในชั้นอุทธรณ์ ผู้พิพากษาก็ต้องถูกลงโทษไม่ต่างกับคู่ความ ทำให้การพิจารณาคดีในสมัยก่อนมีการเข้มงวดในการพิจารณาต่างกับในสมัยปัจจุบันที่มีรัฐธรรมนูญประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา⁶³

⁶³ เสนีย์ ปราโมช,ม.ร.ว., กฎหมายกรุงศรีอยุธยา, น.52.

นอกจากนี้กระบวนการค้นหาความจริงในกฎหมายตราสามดวงยังมีบัญญัติไว้อีกมาก ในพระราชกำหนดเก่าและพระราชกำหนดใหม่ รวมไปถึงในคดีเก่าต่างๆ ที่เป็นเสมือนตัวอย่างคดีในสมัยโบราณ อันควรศึกษาเป็นตัวอย่างต่อไป หากเปรียบเทียบกับกฎหมายในปัจจุบัน ก็เปรียบได้กับคำพิพากษาของศาลฎีกา